

SISUKORD nr 2/2005

Toimetuse veerg

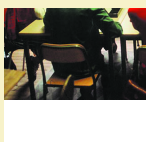
Kevadetunde võimalikkus
Valter Parve..... 2

Arvamus

Kas kool on süüdi? Kui mõtleks teisiti?
Anne Tiko3

Käitumisprobleemidega lapsed

Rehabilitatsioon käitumis-
probleemidega lastele
Signe Riisalo..... 6
Rehabilitatsiooniteenuse
projekt kasvatusraskustega
lastele
Kristel Altosaar..... 8
Rehabilitatsiooniteenus probleemidesse
sattunud lastele
Marju Selg..... 10
Kas alaealiste õigusrikkumisi on võimalik
ära hoida?
Triin Edovald..... 14

Naistevastane vägivald

Kui armastus teeb haiget, otsi
abi!
Katri Tammekand20
Perevägivalda korral abi pakku-
vad organisatsioonid Eestis..... 23
Inimkaubandus ja seksuaalse väärkoht-
lemise tagajärjed
Jekaterina V. Škurkin..... 25

Kohus otsustas

Euroopa kohtu töomailt
Heli Sildmäe..... 32

Sotsiaaltöö meetodid

Kliendi vajaduste hindamine sotsiaaltöös
Dagmar Narusson34
Sotsiaaltöö
rühmadega ja
rühmatöö IV
Riina Kiik.....44

Uurimus

Kohalikust hoolekandest omavalitsus-
juhtide pilgu läbi
Ingrid Danilov40

Kogemus

Perede tugiisiku teenus Pärnus
Irene Peterson, Tõnu Poopuu, Marika
Ratnik, Ele Linder..... 53
Eesti Kasuperede Liit – esimene
tegevusaasta
Andres Siplane..... 58

Kvaliteet

Sotsiaalteenuste standardid Tallinnas
Kersti Põldemaa..... 50

Kirjandus

Kogumik "Sotsiaalsektor
arvudes 2004"60

Info

Hoolekande seaduse 80. aastapäeva
konverents..... 43
Lastekaitse Liidu heategevusprojekt
"Märka Last"
Marika Ratnik..... 61
TPÜ-s kaitstud magistritööd.....62

Kevadetunde võimalikkus

Kevad on käes, nagu ütleb laulusalm:
„Juba linnukesed väljas laulavad...“

Tunneme rõõmu uuest tärkamisest looduses, mõtleme eelseisvast suvest ja puhkusest. Kui ainult seda empaatiat ees ei oleks, kui isiklikku rõõmutunnet ei rikuks teadmine neist, kellele alanud kaunis aastaaeg meelehärmi teeb. Andmed on küll üle-eelmisest kevadest, kuid läbi aastate on pilt üsna sarnane, siis jäi klassikursust kordama 5729 last, 2166 oli pidanud koolitee katki jätma. Lisame neile mõttes pere liikmed ja õpetajad ning kujutame ette, kui suur hulk inimesi meie kõrval on kestvas

stressis kooliga seotud ebaõnnestumiste pärast. Lisaks rikutud inimsaatuks on raisatud aega ja muid ressursse, mille pärast maksumaksjad ning ka poliitikud (loodetavasti) mures on. Probleem puudutab praktiliselt meid kõiki: kevad küll, aga miks see laps õnnetu on?

Meie ajakirja käesolevas numbris on mitmed artiklid seotud sama teemaga ja ma olen täiesti päri Anne Tikoga, kui ta ütleb, et „... mitte kool pole probleemide allikas, vaid kool on osa sellest ühiskonnast, mille probleemid peegelduvad ka koolielus.“ Üks olulisi valupunkte tundub olevat vähene valmisolek koostööks, millel baseeruva sotsiaalse kapitali kahanemine võib ohustada nii igaühe hüveolu kui Eesti iseseisvust. „Meil valmistatakse teadlikult ette sotsiaaltöötajaid, kes hakkavad õpetajaid asendama, et hakata kantseldama õpilasi, kellel ei ole koolis veel liiga hea olla“ – need jaanuarikuu viimases Õpetajate Lehes trükitud sõnad kuuluvad ühele teenekale koolidirektorile ning peegeldavad kogu ühiskonnas laiutavat vastandamist ja tigidust, aga ka väsimust ja teatud mõttes tupikusse jõudmist.

Olen üsna veendunud, et ilma kõiki osalisi respektiivse koostööga ei ole edu koolis võimalik. Õpetaja, sotsiaaltöötaja, lastekaitse spetsialist, psühholoog, piirkonna konstaabel, treener, lapsevanem, perearst jt lapsele olulised isikud; avalikud asutused, vabaühendused ja metseenid suudaksid ühel meelel tegutsedes tõhusalt hoida ära laste sattumist allakäiguteele. Haritud, vastutustundlikud inimesed peavad vastu astuma ühiskonnas süvenevale ükskõiksusele ja killustumisele – ja ehk just lastest rohkem hoolides aitame Eesti kriisist välja.

Kingi lapsele tähelepanu, siis tunneb ta kevadet.

Valter Parve

Kas kool on süüdi? Kui mõtleks teisiti?

Et tagada lapsele võrdsed võimalused haridusteel, tuleb võimalikud probleemid ja erivajadused varakult avastada ja toetada lapse arengut ning tema ettevalmistust kooliks. Teiste riikide kogemused näitavad, et kooliprobleeme on võimalik ennetada ja lahendada perele suunatud tugiteenuste ja koostöövõrgustike abil.

Anne Tiko
Tallinna Ülikool

Viimasel ajal käib ajakirjanduses elav diskussioon selle üle, mis Eesti haridussüsteemis peaks muutuma, et tagada kõigile lastele võrdsed võimalused haridusteel. Kas süvaõppega klassidesse sisseastumiskatsete kaotamine on see võluvõti, mis realiseeriks teesi „kõik lapsed väärivad võrdsed võimalusi“.

Paraku peab tõdema, et lapse koolisobivus (valmidus) sõltub nii tema isiksuslikest omadustest kui keskkonna- ja pereteguritest. Viimaste aastate uurimused on näidanud, et kasvab perede hulk, kes ei suuda luua oma lastele tingimusi arenguks. Need lapsed on kooliks ette valmistamata ja nad ei saa koolis tunda eduelamust, mis omakorda mõjutab negatiivselt nende MINA kujunemist. Just nendest lastest saavad kuhjuvate negatiivsete kogemuste ja toe puudumise tõttu koolierajad ja põhikoolis õpingute katkestajad.

Millal on koolikatsed põhjendatud

Ajakirjandusest võib lugeda soome õpilaste suurepärase tulemustest rahvusvahelistes testides ja see on tõstatanud küsimuse, kas mitte muuta oma haridussüsteemi põhjanaabrite eeskujule toetudes. Tahaksin siin kaitsta eesti kooli ja õpetajaid, kuna olen arvamusel, et nende probleemide lahendamise võti on hoopis mujal – nimelt haridus- ja sotsiaalsüsteemi koostöös, mis nii Soomes kui teistes Põhjamaades arvestab iga lapse eripära, selgitab varakult välja kõrvalekaldeid ja puudujäägid ning kompenseerib need eri professionaalide tegevuse abil. Nii luuakse **igale lapsele parimad stardivõimalused koolis toimetulekuks**.

Hollandis otsib ekspertkomisjon vastust küsimusele: kas on mõttekas testida juba nelja-aastaseid, selgitamaks välja puudujäägid

arengus ja loomaks tingimused, et kahjustatud last oleks võimalik algusest peale õigesti suunata. Eesmärk on hinnata lapse koolivalmidust diagnostiliselt, mitte selektiivselt. Koolivalmiduse hindamisel keskendutakse kolmele käitumise aspektile – sotsiaalne kohanemisvõime, tööne kompetentsus, iseseisvus. Esineb ka teistsugust mõtteviisi, mille esindajad kritiseerivad keskendumist puudujäägimudelile ja seda, et ei räägita lastest, kellel on arengus edumaa, kes on andekad. Nii väidab Heinbokel (Heinbokel 1996, ref. Mönks, Knoers 1996, 133), et **andekaid on kerge ära tunda eriti nende õpihuvi ja kiire vastuvõtuvõime järgi**. Tuleb tunnistada, et vaja on mõelda ka andekatele lastele, sest kui laps märkab, et oskab pea kõike, mida koolis õpetatakse, kaob huvi, motivatsioon ja oskus süstemaatiliselt töötada. Nii ollaksegi Hollandis seisukohal, et õppesisu diferentseerimine algusest peale annab nõrkadele eduelamuse ja pakub samal ajal andekatele nõudlikku mõtlemis- ja õppimismaterjali. Kooliastumisdiagnostikat peetakse mõttekaks, kui see teenib õpilaste individuaalseid vajadusi. (Mönks, Knoers 1996, 134).

Õigeaegne abi osutamine

Olen seisukohal, et süvaõppega klassid ja koolid on meie haridussüsteemis see miski, mida tuleb väärtustada ja mis suudab esitada väljakutse neile, kellel tavalises klassis oleks lihtsalt igav. Iseasi, kas need lapsed tuleks leida kohe kooli astumisel või esimese õppeaasta jooksul juba lapse õppetöösse suhtumise alusel, teisi seejuures traumeerimata. Progümnaasiumi astmeks on lapse huvid ja kalduvused aga kindlasti juba ilmnunud ja hiljemalt sel ajal oleks mõistlik alustada ka süvaõppega lapsele sobivas suunas.

Samas ei tegelda meie ühiskonnas piisavalt lapse arengu puudujääkide või kõrvalekallete kindlakstegemise ja õigeaegse abi osu-

Foto: Pildipank

tamisega. Just viimane aga ongi väljakutse meie haridus- ja sotsiaalsüsteemi koostööle. Võin oma varasemate uurimistulemuste põhjal väita, et suur osa esimeses klassis mitte toime tulevaid lapsi pärineb peredest, kes pole last kooliks ette valmistanud ja ei paku talle tuge ka kooliaastatel. Selliste laste varane avastamine ja neile arenguks soodsa keskkonna pakkumine tähendab nende arenguks võrdsete tingimuste loomist, millesse tuleks nii riigil kui omavalitsustel investeerida.

Soome NOKIA – iga lapse vajaduste märkamine

Soomest võib tuua arvukalt näiteid tähelepanust ja heast tahtest perede toetamisel nii argielus kui kriisiolukordades. Olgu siinkohal neist ära toodud kaks: „*Osalev vanemlikkus*“ (2004) – Helsingi ja tema lähialdade arendusprojekt, mis koosneb 24 alaprojektist ja mille üldeesmärk on laste ja noorte heaolu suurendamine, sealhulgas vanemate osalemist toetavate töömeetodite arendamine ja levitamine ning laste ja noorte heaolu toetavate töömeetodite tutvustamine. Arendusprojekti ülesandeks seati spetsialistidevahelise paikkondliku ühistöö tugevdamine, erinevate koostöövõrgustike käivitamine, andmepankade loomine. Projekti rahastavad omavalitsused ja siseministerium. Mõned alaprojektid: *Vanemlikkus kui väljakutse* – vastutustundliku vanemlikkuse edendamine Espoo piirkonnas, mille kesksed eesmärgid on lastega perede heaolu, oma elu valitsemine, põhiturvalisuse lisamine multiprofessionaalse töö ja vastutustundliku vanemlikkuse abil.

Vanemlikkus lapse sirdperioodidel. Selle alaprojekti eesmärk on arendada varase sekkumise toimimisviise, mille abil tugevdatakse lähivõrgustikke ja jagatakse toimetulekuoskusi, et pered toetaksid last tema üleminekuperioodidel kodust lastepäevakodusse, päevahoiust kooli, algkoolist kooli järgmisele astmele.

Nii toimivad 24 alaprojekti üheaegselt, samuti nende töö koordineerimine, professionaalide koolitamine, õppematerjalide koostamine ja levitamine.

Samalaadse näite võib tuua Hämeenlinna ja selle lähikonna kohta (Tarvainen 2003), kus

koolipsühholoogid kõigepealt teadvustasid, et laste õpiraskused eeldavad koolilt ja õpetajalt uusi valmidusi. Tõdeti, et jätkuvat laienev erioõpetuse vajadus ning pereprobleemide kajastumine koolielus toob kaasa õpetajate väsimise üha heterogeensemaks muutuvus koolis. 2000. a algas pea aasta kestev diskussioonide sari, mille tulemuseks koostati preventiivsele ja arendustööle suunatud projekt „*Õppija tugi*“. Seejuures mõeldi õppijate all õpetajaid ja teisi kooliga seotud professionaale. Eesmärk oli toetada kõiki neid inimesi nende töös, eeldades, et sedakaudu toetatakse lõppkokkuvõttes õpilasi. Projekti on kaasatud õpetajakoolitusega tegelevad kõrg- ja ametikoolid ning sotsiaaltöö piirkondlikud institutsioonid, eelkõige piirkondlikud ressursikeskused.

Projektiga toetati pedagoogide ametikasvu ja uusi spetsialistide koostöömeetodeid, pakuti õpetajatele tuge läbipõlemise ennetamiseks ja tööks lastega, kellel on probleem (haiglakoolitus, migrantide õpetamine), loodi tugiõpetaja ametikoht koolide juures jne. Mida saab sellest järeldada? Kas mitte seda, et Soome NOKIA on hoolimine, toetamine, iga pere ja iga lapse vajaduste märkamine; tegelike, toimivate multiprofessionaalsete tugivõrgustike loomine ja muidugi tasuta haridus kõigile?

Saksamaa: noorsoobi ja kool

Osalesin detsembris Tartus toimunud haridus- ja teadusministeeriumi korraldatud koolitusel õpilaskodudega seotud inimestele. Koolitajaks olid spetsialistid Saksaa Liitvabariigi Nordrhein-Westfaleni Liidumaalt. Saime ülevaate sealsest laste- ja noorsoobi organisatsioonilistest ja õiguslikest alustest ning töö sisust. Refereerin lühidalt koolituse materjale (Hullege ja Lonny 2004). Saksamaal kehtib noorsoobi seadus, mis katab väga laia valdkonna lastele ja noortele suunatud tööst. Selle seadusega reguleeritakse laste ja noorte kooliväliselt vaba aja tegevust, kaetakse nende käitumuslikud või puuetega seotud erivajadused, tehakse kriminaalpreventiivset tööd, toetatakse ja nõustatakse peresid. Kõigi nende ettevõtmiste ühiseesmärk on võrdsete arenguvõimaluste loomine erineva tausta ja individuaalsete iseärasustega lastele. Tõdeti, et eelkõige

üksikvanemad, töö käivad ja sisserändajatest vanemad, samuti probleemse käitumisega ning puuetega laste vanemad vajavad laste kasvatamisel üha enam riigi abi. Sihiks on tihe koostöö noorsoobi institutsioonide ja kooli vahel. Selleks on võetud vastu mitmeid poliitilisi otsuseid, mis tõstavad teema „*Noorsoobi ja kool*“ ühiskonnas esile. Eriti peetakse silmas nende laste ja noorte vajadusi, kes pärast koolipäeva lõppu vajavad vaba aja sisustamist. Kogu päeva vältavat järelevalvet pakuvad pikapäevakoolid ja mitmed liidumaasisesed programmid. Samas nenditi, et vaatamata soovile tihendada kooli ja noorsoobi institutsioonide koostööd, peab kummalegi jääma ka oma vastutusala: nii väga andekate kui ka õppimiskustega laste toetamist ei tohi kool veeretada noorsoobile.

Ennetav koolisotsiaaltöö Saksamaal

Sotsiaaltöö koolis on vahelülilis kooli kui pedagoogilise institutsiooni ja kohaliku noorsoobi süsteemi vahel, teisalt arendab ja toetab see kooli sidemeid naabruses asuvate ühingute ja liitudega, ettevõtete, kiriku, tööhõiveametiga jne. Koolisotsiaaltöö aitab kaasa laste ja noorukite huvide nende vajaduste ja teenuste omavahelisele sidumisele, on vahendajaks uutele koostöövormidele ja võrgustikele kooli sotsiaalses ümbruses. Kogu selle töö õnnestumise eelduseks on riigi poolt seadusega võetud kohustused, aga ka niisuguste survegruppide tegevus nagu lastevanemate ühendused, koolijuhid jt. Koolisotsiaaltöö põhipostulaadiks on preventioon sekkumise asemel. Nii jaguneb koolisotsiaaltöö kolmeks: 1) õpilaste vaba ajaga seotud projektid, mis täiendavad koolisest õppetööd avatud laste- ja noorsootöö meetmete kaudu kõigile õpilastele; 2) probleemide lahendamisele suunatud projektid, mis on mõeldud sotsiaalsete või isiklike probleemidega lastele või noortele; seda mudelit rakendatakse koolis kõige rohkem; 3) sotsiaalpedagoogiline töö, mille puhul üksikute laste või laste rühmade probleemide lahendamine seotakse avatud, ennetava vaba aja sisustamise ja järelevalve võimalustega. Kooli sotsiaaltöö on väga laialdane, see hõlmab noorte nõustamist, nende vaba aja ja puhkuse sisustamist, laste järelevalvet enne

ja pärast kooli, abi õpiraskustega või riskikäitumisega lastele ja noortele (edasijõudmatus, käitumishäired, koolitüdimus, vägi-valdsus, suhte probleemid), aga ka elukutsevalikuga seotud nõustamist, abi töökoha otsinguil jne.

Kasvavate ülesannetega toimetulek eeldab iga osapoole tingimusteta ja senisest tõhusamat majanduslikku toetamist. Riik, liidumaa ja kommuunid vastutavad ühiselt laste ja noorte vajaduste rahuldamise eest, seda ka majanduslikult.

Eesti ühiskonna jaoks on oluline teadmine, et kooli sotsiaaltöötaja Saksa Liitvabariigis ei ole üksi nende paljude väljakutsetega, talle on seaduslikult tagatud nii riigi kui omavalitsuse tugi ja majanduslikud ressursid ning väga lai valik teenuseid.

Lõpetuseks. Täna, kui sotsiaalne ebavõrdus on süvenenud ja selle tagajärjed juba ammu kooli jõudnud, on väljakutseks haridus- ja sotsiaalsüsteemile nende erinevuste pehmemdamine, probleemsetest peredest pärit laste õigeaegne toetamine ja sellega neile kooliedu tagamine. Selleks on vaja aga poliitilist otsust, mis eeldab solidaarsust ja sotsiaalset vastutust. Esimesed sammud selles suunas on astunud õpilaskodude loomisega, nüüd on vaja minna edasi. Tähtis on mõista, et mitte kool pole probleemide allikas, vaid kool on osa sellest ühiskonnast, mille probleemid peegelduvad ka koolielus. Kodunt kooli tulevaid probleeme on võimalik ennetada õigeaegse preventiivse tööga.

Kasutatud materjalid

Hullegie, E., Lonny, F. (2004) Noorteabi süsteem ja sotsiaalpedagoogi roll selles. Koolitusmaterjalid. Käsikiri. Tartu: haridus- ja teadusministeerium

Mönks, F.J., Knoers, A.M.P. (1996) *Lehrbuch der Entwicklungspsychologie*. München, Basel: Ernst Reinhardt Verlag

Osallistuva vanhemmuus (2004) <http://osallistuvavanhemmuus.fi/projekti.html> (20. 09. 2004.)

Tarvainen, T. toim. (2003) *Toisaltaoppimisen taito: Oppijan Tuki seudullisena ja verkostoituvana toimintamallina*. Hämeenlinna: Oppijan Tuen julkaisu 1/2003

Rehabilitatsioon

Signe Riisalo

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna peaspetsialist

Rehabilitatsiooniteenus sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses on isiku sotsiaalse toimetuleku, sotsiaalse integratsiooni ja töötamise (laste puhul õppimise) või tööle asumise soodustamiseks osutatav teenus. Selle teenuse raames koostatakse isikule 3–6-kuuline rehabilitatsiooniplaan, osutatakse plaanis märgitud teenuseid ja juhendatakse plaani elluviimist.

Käesoleva aasta märtsikuust osutatakse rehabilitatsiooniteenust lisaks puudega või psüühikahäirega isikutele ka alaealistele, kelle on rehabilitatsiooniteenusele suunanud alaealiste komisjon.

Vajadus laiendada teenuse saajate ringi tulenes eelkõige sellest, et käitumuslike erivajadustega lastele osutatav abi jäi väheseks. Käitumisega seotud probleemide korrigeerimine on võimalik üksnes lapseas õigeaegse ja tõhusa sekkumise teel. Abist ilmajäämine üldjuhul süvendab ja kinnistab käitumishäireid.

Nii nagu teistele sihtgruppidele, on ka käitumisprobleemidega laste rehabilitatsiooni teenus korraldatud **rehabilitatsiooniasutuste** kaudu, kus on selleks olemas professionaalne meeskond. Eestis on käitumisprobleemidega lastega valmis tegelema neli keskust, mis asuvad Tartus, Tallinnas, Pärnus ja Jõhvis. Kõik neli keskust on registreerunud majandustegevuse registris rehabilitatsiooniasutena ning loonud meeskonna käitumisprobleemidega laste teenindamiseks.

Kuidas laps satub rehabilitatsiooniteenusele? Mõjutusvahendi määramisel on alaealiste komisjonil nüüd võimalus komisjoni suunatud laps oma otsusega rehabilitatsiooniteenusele suunata. Komisjon määrab ka mõjutusvahendi kohaldaja, kelleks on tavaliselt lapse elukohajärgne lastekaitsetöötaja. Otsus tehakse teatavaks

käitumisprobleemidega lastele

lapse seaduslikule esindajale, kes peab pöörduma Sotsiaalkindlustusameti kohaliku osakonna poole, et saada sealt suunamiskiri rehabilitatsiooniteenusele. Seejärel pöördub lapse seaduslik esindaja koos lapsega rehabilitatsiooniasutusse, kus osutatakse seaduses ette nähtud teenuseid. Asja kulgu jälgib mõjutusvahendi kohaldaja, st kohalik

lastekaitsetöötaja, et vajadusel sekkuda. Rehabilitatsiooniteenuse kohta annab alaealiste komisjonile tagasisidet lastekaitsetöötaja, kes on ise ka selles osaline. Lapsele osutatud teenuse eest tasub rehabilitatsiooniasutuse poolt arve esitamisel Sotsiaalkindlustusamet, lapsele ja tema perele on teenus tasuta.

Teenuse piirhinnad

Käitumisprobleemidega laste rehabilitatsiooniteenuse maksumus peab 2005.

aastal jääma 7000 krooni piiresse, millest finantseeritakse järgmisi tegevusi:

- rehabilitatsioonivajaduse hindamine ja planeerimine kuni 1815 krooni – teenuse tunnihind kuni 121 krooni;
- rehabilitatsiooniplaani täitmise juhendamine ja hindamine – teenuse tunnihind kuni 121 krooni;
- tegevusterapeudi ja loovterapeudi teenuse tunnihind kuni 273 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 2730 krooni;
- sotsiaaltöötaja teenuse tunnihind kuni 180 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 1800 krooni;
- perenõustamine sotsiaaltöötajalt – tunnihind kuni 315 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 3150 krooni;
- sotsiaalnõustamine 4–7 liikmelises grupis – tunnihind kuni 45 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 450 krooni;
- eripedagoogi teenuse tunnihind kuni 180 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 1800 krooni;
- perenõustamine eripedagoogilt – tunnihind kuni 315 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 3150 krooni;
- grupinõustamine eripedagoogilt 4–7 liikmelises grupis – tunnihind kuni 45 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 450 krooni;
- psühholoogi teenuse tunnihind kuni 184 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 1840 krooni;
- perenõustamine psühholoogilt – tunnihind kuni 322 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 3220 krooni;
- grupinõustamine psühholoogilt 4–7 liikmelise grupi korral – tunnihind kuni 46 krooni ja maksimaalne maksumus kalendriaastas kuni 460 krooni.

Vajadusel on võimalik teenuse osutamise käigus pakkuda täiendavalt majutus-teenust 5 ööpäeva ulatuses piirhinnaga 310 krooni ja transporti 500 krooni lapse ja 500 krooni saatja kohta. Selleks tuleb esitada eraldi taotlus ja hiljem ka kuludokumendid.

Rehabilitatsiooniteenuse projekt kasvatusraskustega lastele

Artikli eesmärk on pakkuda ainet diskussiooni arendamiseks kasvatusraskustega lastele mõeldud rehabilitatsiooniteenuse teemal. Püstitatud küsimused on kerkinud üles rehabilitatsiooniteenust tutvustavatel infopäevadel ja seminaridel.

Kristel Altosaar
Tartu Laste Tugikeskus

Ma usun, et keegi kasvatusraskustega lastega töötavatest spetsialistidest ei kahtle rehabilitatsiooniteenuse vajalikkuses, küsimusi võib tekitada teenuse vorm, ajastus, rahastamine ja muud praktilised teemad. Rehabilitatsiooniteenus erineb teistest mõjutusvahenditest, näiteks spetsialisti juurde suunamisest sellega, et rehabilitatsiooniteenuse osutamisega tegeleb multidistsiplinaarne meeskond.

Rehabilitatsiooniteenuse vajalikkus

Alaealiste komisjonide tööd kajastav statistika näitab, et aastatega on alaealiste poolt sooritatud õigusrikkumiste arutamine suurenenud: nt 2001. a toimus kokku 1785 arutelu, 2004. a aga üle 5000 arutelu. Praktikast ja ka uurimustest on selgunud, et olemasolevad mõjutusvahendid ei ole kõigi juhtumite puhul mõjusad. Eriti kehtib see raskete käitumisprobleemidega noorte kohta, kes peaksid saama võimalikult mitmekülgset teenust, mis hoiaks ära probleemse käitumise stüvenemise ja noore satumise erikooli.

Omaette küsimus on see, kas rehabilitatsiooniteenuse loomine mõjutusvahendina on parim idee. Sest lapsed ja ka nende vanemad kipuvad mõjutusvahendeid võtma ikkagi karistusena. Selline suhtumine kutsub esile vastupanu ja vähendab motivatsiooni, kuid teenuse toimimiseks on vaja head koostööd. Seda rohkem peavad aga rehabilitatsiooniasutuste spetsialistid pühendama oma aega lapsele ja tema pereliikmetele, et selgitada teenuse sisu ja osapoolte rolle ning tekitada/suurendada asjaosaliste motivatsiooni. Samas peab nõustuma, et rehabilitatsiooniteenuse loomine mõjutusvahendina oli praeguste võimaluste juures kõige reaalsem viis teenust käivitada.

Alati võib küsida ka nii, et kas sekkumine ei

ole jäänud liiga hiljaks. See tähendab, et sekkutakse alles siis, kui probleemid juba liiga suured ja tunduvalt lahendamatuena. Siin jääb spetsialistidel üle loota, et tulevikus hakatakse rehabilitatsiooniteenust pakkuma tunduvalt varem ja võib olla isegi noorematele lastele.

Teenusele suunamine

Alaealiste komisjon saab suunata last rehabilitatsiooniteenusele siis, kui varasemad mõjutusvahendid pole andnud tulemusi või kui komisjon peab vajalikuks määrata mõjutusvahendiks rehabilitatsiooniteenus esmakordse õigusrikkumise korral.

Et teenus toimiks, peavad alaealiste komisjonid ja rehabilitatsiooniasutused jõudma ühisele arusaamale teenuse sihtgrupi suhtes. Rehabilitatsiooniasutusse ei peaks sattuma liiga rasked juhtumid, nt sõltuvusprobleemidega lapsed (kui puudub muu toetav võrgustik, nt statsionaarne raviastutus) või liiga kerged juhtumid, nt üks kord poest komme näpanud lapsed. Ühiste seisukohtade ja poliitika kujundamiseks tuleb korraldada ühiskoolitusi ja arutelusid. Hetkel töötatakse välja alaealiste komisjonidele juhendit rehabilitatsiooniteenusele suunamise kohta, kus fikseeritakse osapoolte ülesanded, dokumentide liikumise ja tagasivõtmise kord jms küsimused.

Rehabilitatsiooni käik ja teenused

Rehabilitatsiooniprotsess hõlmab erinevaid klienditöö tegevusi alates kliendi saabumisest kuni juhtumi lõpetamiseni, kusjuures lähtutakse juhtumikorralduse printsiibist. Rehabilitatsiooniasutuse multidistsiplinaarne meeskond pakub lapsele ja tema perekonnale järgmisi klienditöö teenuseid:

- rehabilitatsioonihindamine
- rehabilitatsiooniplaani koostamine
- rehabilitatsiooniplaani täitmise juhendamine
- rehabilitatsiooniplaani täitmise hindamine

■ meeskonna liikmete erialaspetsiifilised teenused: juhtumi korraldamine ja koostöö arendamine; kliendi teavitamine, õpetamine; (eri)pedagoogiline nõustamine ja õpiabi soovitamine; (eri)pedagoogilised korrektsioonitegevused; kodukülastus; karjääri planeerimine (või selle korraldamine); individuaalnõustamine ja -teraapia; grupinõustamine ja -teraapia; perenõustamine ja -teraapia.

Esimesel kohtumisel on tähtis selgitada lapsele ja vanemale teenuse sisu, osapoolte rollid ja vastutusala. Seda eriti siis, kui tegemist on käitumisprobleemidega noorega, kes võib rehabilitatsiooniteenust võtta kui karistusvahendit. Selline nooruk on tihti kaotanud usu, motivatsiooni ning võib ilmutada tõrksust kõige hea suhtes, mida talle pakutakse. Soovitatav on sõlmida *Hea Tahte Koostööleping*, mis aitab kaasa lapse ja vanema kaasatuse suurendamisele.

Järgmisena hindavad lapse olukorda spetsialistid ja nende hinnangute alusel koostatakse rehabilitatsiooniplaan. Plaani koostamisel on vaja eelnevalt tutvuda lapse ja pere, kuid ka kogukonnas leiduvate ressursidega, nt huviringid, sotsiaalteenused jm.

Püstitatud eesmärkide saavutamiseks hakatakse ellu viima plaanis fikseeritud tegevusi, nt tegelema õpiabi osutamise, sotsiaalsete oskuste õpetamisega, pereteraapiaga jne. Vajadusel peab last ja vanemat selles tegevuses nõustama ja juhendama.

Paralleelselt klienditööga toimub rehabilitatsiooniteenuse käigu ja tulemuste hindamine spetsialistide, mõjutusvahendi kohaldaja, lapse ja pereliikme poolt. Vajadusel tehakse rehabilitatsiooniplaanis muudatusi ja täiendusi. Lisaks peab rehabilitatsiooniasutus koostöös mõjutusvahendi kohaldajaga esitama kord kvartalis aruande alaealiste komisjonile.

Ei tohi unustada pakkuda asutuse poolt meeskonnaliikmetele regulaarseid tööjuhendamisi ja -nõustamisi, töökoosolekuid, juhtumikonverentse, koolitusi ja pidevat protsessi hindamist. Kõik need tegevused aitavad kaasa, et klienditöö oleks võimalikult efektiivne.

Koostöövõrgustik

Rehabilitatsiooniasutus üksi ei suuda pakkuda mõjusat rehabilitatsiooniteenust. Siin on *võtmesõnaks* koostöö. Vaja on tihedat koostööd

sotsiaaltöö-, haridus-, meditsiini- ja õiguskaitseasutustega lapse kogukonnas, et jagada omavahel infot, tagada lapsele/vanemale igakülgne toetus, teostada järelevalvet ja pakkuda lisateenuseid võimalikult lapse kodule lähedal. Näiteks aitab kohalik lastekaitsetöötaja jälgida koolikohustuse täitmist, korraldab õpiabi ja huviringist osavõttu. Mõne aja pärast võib rehabilitatsiooniasutus juhtumi täielikult üle anda kohalikule meeskonnale, pakkudes üksnes juhendamist. Kindlasti peavad rehabilitatsiooniprotsessis osalevad spetsialistid tagama lapsele ja tema pereliikmetele konfidentsiaalsuse ja isikuandmete kaitse.

Üks rehabilitatsiooniasutuse tähtsamatest partneritest on mõjutusvahendi kohaldaja – lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja vms. Kohaldaja püüab suurendada lapse ja pere kaasatust ja saavutada sotsiaalset rehabilitatsiooni. Igapäevapraktikas seisneb see kaasabi osutamises, et laps ja pere ikka jõuaksid rehabilitatsiooniasutusse, tekkinud probleemide lahendamises, vajalike lisateenuste korraldamises, kord kvartalis ühise hinnangu andmises alaealiste komisjonile rehabilitatsiooniteenuse tulemuslikkusest jms.

Toimiva rehabilitatsiooniteenuse tagab see, kui lastega töötavad spetsialistid peavad silmas järgimisi koostöö aluseks olevaid printsiipe (Korp 2004, 23):

- Lapsekesksus, mis tähendab lapse vajaduste ja arvamusega arvestamist.
- Perekesksus, mis tähendab pere kui lapse loomuliku kasvukeskkonna väärtustamist ja toetamist. Perekeskse lähenemise põhimõtted on: a) keskendutakse perele (leibkonnale) kui tervikule; b) peret nähakse tema elukeskkonna osana ja seotakse selles keskkonnas leiduvate ressursidega; c) abi ja toetust pakutakse paindlikult ja süsteemselt vastavalt pere vajadustele; d) otsuste langetamisel tunnustatakse peret võrdse partnerina; e) toetatakse pere toimetulekuvõimet, pakkudes erinevaid toetuse vorme (informatsioon, emotsionaalne toetus, teenused jne).
- Pere ja lapse maksimaalne kaasamine nii hindamisse, plaani koostamisse kui ka selle rakendamisse.
- Lapse ja perekonna seaduslike õiguste kaitsmine.

Võimalikud probleemid ja raskused

Kuna teenus on väga uus, vajab aega ja praktikat, et ilmneksid selle positiivsed küljed ja probleemid. Praegu näeme peamise väljakutsena pere kaasamist rehabilitatsiooniprotsessi. Raskusi võivad tekitada rehabilitatsiooniasutuste ja alaealiste komisjonide erinevad arusaamad sihtgrupi valikul; tulevikus ka üle- või alasuunamine teenusele ja sellega kaasnevad rahastamisküsimused jne. Kindlasti vajab muutmist kehtiv rehabilitatsiooniplaani vorm. Rehabilitatsiooniasutuste meeskonnad arva-

vad, et nad võiksid esialgu teenindada umbes 10 juhtu kuus. Kuid nagu olen toonitanud, sõltub teenuse efektiivsus väga palju koostööst: võrgustikust, kuhu kuuluvad laps, vanem, alaealiste komisjon, kogukonnas teenuste pakkujad. Ootame kõigilt koostööpartneritelt avatust ja valmisolekut!

Kasutatud kirjandus

Korp E. (2004). Lastekaitse ja juhtumikorraldus. Kogumikus: Korp E., Rääk, R. (2004) Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses: käsiraamat. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut.

Rehabilitatsiooniteenus probleemidesse sattunud lastele¹ Sotsiaaltöö uurija mõtteid

Rehabilitatsiooniteenuse arendamisel oleks hea ka veidi üldisemalt arutleda teenuse olemuse, selle eesmärgi ja sihtgrupi üle. Kuna alaealiste komisjonidesse suunatud noorukid on eelkõige sotsiaalsete olude ohvrid, tuleks rehabilitatsiooniteenust käsitleda sotsiaaltöö teenusena, mille korraldamisel on keskne roll sotsiaaltöötajal.

Marju Selg *Tartu Ülikool*

Koolikohustuse täitmine ja üldse laste õigusküülekuse suurendamine on valdkonnad, millele tähelepanu pööramise vajadus on muutunud Eesti ühiskonnas aktuaalseks. Sotsiaalministeerium on astunud tänuväärse sammu, algatades probleemidesse sattunud lastele mitmekülgse rehabilitatsiooniteenuse (edaspidi – R-teenus), mida hakkavad kohaldama alaealiste komisjonid (edaspidi – AK). Kuna teenus on arendamisjärgus, on õige aeg arutleda selle mõnede olulist aspektide üle.

Kuulus sotsiaaltöökõueurija ja -teoreetik Nigel Parton on nimetanud sotsiaaltööd erialaks,

milles on palju määramatust ja kahtlusi ning millega tegelejatele on omane kindlustunde puudumine. Parton kirjutab, et sotsiaaltöö praktikud, eriti lastekaitsetöötajad töötavad 'ebamääras' olukorras, kus aja-, info- jm ressursside puuduses tuleb võtta vastu inimese edasist elukäiku mõjutavaid otsuseid. See, mida Parton kirjutab Inglismaa kohta, kehtib veelgi enam Eestis, kus tavalistele sotsiaalsetele probleemidele lisanduvad siirdeühiskonna pained.

Eesti lastekaitse praktikud ja ka teised spetsialistid, kes tegelevad laste heaoluga – õpetajad, tervishoiutöötajad, noorsootöötajad jt – on sunnitud töötama Partoni mõistes 'määramatuses'. Paljudel perekondadel on ilmseid raskusi majandamisega, laste kasvatamisega, hingelise tasakaalu säilitamisega²

¹ Kasutan teadlikult sõna 'laps', mitte 'alaealine', kuigi viimane oleks siinkohal täpsem. Tahan juhtida tähelepanu, et sõnakasutus suunab mõtlemist: 'alaealine' on seaduste ja statistika mõiste, kuid iga laps on isiksus, kes vajab ja on õigustatud saama täiskasvanuteltoolt hoolitsust, tuge ja kaitset.

² See avaldub muuhulgas sõltuvustes, vaimse tervise probleemides, mõttetutes õnnetussurmades, millel on kõige otsesem mõju laste üleskasvatamisele.

ja muude põhiliste asjadega. Kõik need pered vajavad abi, eriti kui neis on sirgumas lapsed, kuid hoolekandesüsteemil, sh lastekaitse institutsioonil ei piisa kõikide aitamiseks vahendeid. Samal ajal pööratakse riigi tasandil liiga vähe tähelepanu lastega perede toimetulekule argieluga kõige laiemas ja igapäevasemas tähenduses, kuigi just sellega tegelemine võiks olla perepoliitika tuum. Niisuguses ressursivaeses ja perepoliitiliselt ebakindlas olukorras on oluline lastekaitsetöö planeerimine, mis põhineb lastega seotud sotsiaalsete probleemide ausal määramisel ning konkreetsete abivajajate olukorra mitmekülgset tundmaõppimisel. Läbimõeldud kava kindlustab kõige sobivama abi neile, kes seda kõige enam vajavad, ning toetab ka spetsialiste sellega, et hajutab kahtlusi ja annab tunde oma töö mõttekusest.

Arendades probleemidesse sattunud lastele mõeldud R-teenust, oleks kasulik kõigepealt mõelda üldisematele, filosoofilistele küsimustele teenuse olemusest, eesmärgist ja sihtgrupist.

R-teenus on sotsiaaltöö

Kuigi nime poolest on R-teenus 'alaealiste mõjutamise vahend', on see kindlasti sotsiaaltöö, ja sealtkaudu ka lastekaitse teenus. AK-sse suunatud noorukid on eelkõige sotsiaalsete olude ohvrid, kuna tegemist on selgelt sotsiaalsete probleemidega. R-teenuse peamine eesmärk on probleemidesse sattunud noorukite sotsiaalne rehabilitatsioon, nende tagasivõitmine ühiskonnale. Peamine roll on siin sotsiaaltöötajal ning meeskonda kuuluvate teiste spetsialistide – psühholoogi, psühhoterapeudi, psühhiaatri, eripedagoogi – panus on 'sotsiaalse' eesmärgi teenistuses. Just sellepärast ongi R-meeskonda juhiks (juhtumikorraldajaks) sotsiaaltöötaja, kelle kitsam eriala on lastekaitse.

Rõhutan sotsiaaltöötaja keskset rolli ka seepärast, et Eesti sotsiaaltöö eriala arengut silmas pidades tuleks vältida sotsiaalteenuste meditsiinistamist. Oht on olemas, sest ka mõiste 'rehabilitatsioon' pärineb meditsiinist ning impordib sotsiaaltöö valdkonda meditsiinilist mõtlemist. Sotsiaalsete

probleemide lahendamisel ja inimeste sotsiaalsel 'tervendamisel' pole meditsiiniline mudel (täpne diagnoos ja selle põhjal raviplaan) sobivaim just sotsiaaltöö tegevusvaldkonna raskesti määratletavuse tõttu, millest oli eespool juttu. Piisavalt hea sotsiaalne toimimine on keeruline konstrukt, mis sisaldab mitmekülgseid sotsiaalseid oskusi, sh ressursside leidmise ja abi vastuvõtmise oskust, vastastikku toetavat lähivõrgustikku jne. Sotsiaalselt tegus inimene tuleb hästi toime ka oluliste tervisehäirete ja puuete korral. Tahan rõhutada, et hea sotsiaalse toimetuleku saavutamine või taastamine nõuab keerulist ja mitmekülgset sotsiaalset hindamist, mis jätkub kogu sekkumise vältel.

Mõiste 'rehabilitatsioon' on problemaatiline ka R-teenuse sihtgruppi – lapsi – silmas pidades. Rehabilitatsioon on 'endise seisundi taastamine', 'uuesti töövõimeliseks tegemine', 'ennistamine' – see sobib haigusest, õnnetusest või sõltuvusest toibuva täiskasvanu puhul. Aga mis on see seisund

või olukord, millesse me 'ennistame' lapse, kes vaatamata oma pahategudele siiski kiiresti areneb? Kui 15aastane poiss on 3 aastat hulkunud, kas rehabiliteerida teda 15aastaseks 5klassilise haridusega noorukiks või hoopis 12aastaseks 6. klassi õpilaseks? Lapse puhul on oluline just arenguperspektiivi järgimine, mitte mingi seisundi taastamine või ennistamine. Kuni pole leitud sobivat eesti sõna, tuleb siiski jääda 'rehabilitatsiooni' juurde.

R-teenuse töösuunad

Kui mõista R-teenust sotsiaaltöö teenusena, mille peamine eesmärk on lapse tagasivõitmine ühiskonnale, siis võib püstitada järgmised ülesanded (või töösuunad). Ülesandeid sõnastades on silmas peetud vajadust parandada lapse praegust olukorda, aga ka hea aluse loomist elamaks tubli ühiskonnaliikmena kogu elukaare jooksul. Neist esimene punkt on kõige üldisem ja eesmärgilaadsem ning seega kõige olulisem.

■ Eakohase käitumise saavutamine, st käitumine viisil, mis on ühiskonnas lapse puhul aktsepteeritud (allub täiskasvanute suunamisele, ei tee lapsele sobimatuid asju nagu alkoholi tarvitamine, suitsetamine, viibimine keelatud ajal ja/või keelatud kohtades; tegeleb lapsele sobivate ja arendavate vaba aja tegevustega, nt mängib, osaleb oma pere ettevõtmistes, suhtleb eakaaslastega, spordib, tegeleb kunstiga jne). Abiks on siin see, kui püüame kirjeldada 'piisavalt hea' alaealise omadusi ja tegevusi. Eakohane käitumine on kultuurikeskkonnaga seotud konstrukt, kasutan seda teadlikult levinud 'adekvaatse käitumise' asemel³.

■ Füüsilise ja vaimse tervise taastamine/parandamine ja teadliku tervisekäitumise arendamine – see on lisaks hetkeseisundi parandamisele ka aluse loomine õigete valikute tegemiseks eelseisvas pikas elus.

■ Seaduskuulekuse saavutamine, mis tähendab teadlike valikuteni jõudmist ühiskonnakorralduse ja inimsuhete mõistmise kaudu. See on eelkõige harimise, kasvatuse ning toetava ja korrigeeriva võrgustiku olemasolu küsimus.

■ Hariduse omandamine, et tagada kaasaegne ühiskonda nii koolis käies kui kogu edasise elu jooksul. Kogu R-tegevuses on koolil perekonna kõrval peamine roll; kool on peamisi lapse sotsialiseerijaid.

■ Orienteeritus elukestvare arengule. Selle punkti otstarbekuse üle jäin mõtlema – kas ta lisab eelmistele midagi olulist? Pärast kolleegidega arutamist otsustasin, et parem olgu see siin nimetatud, kui et jääb välja. Pideva arengu poole püüdlamine on parim, mida võime saavutada – see on ideaaltulemus.

Nende ülesannete või töösuundade õnnestumiseks on vaja mitmekülgselt kaardistada lapse, tema perekonna ja lähivõrgustiku olukord ja koostada selge plaan, milles on kirjas lapse enda, tema pere- ja lähivõrgustiku liikmete ning spetsialistide meeskonna liikmete ülesanded koos ajakavaga. Kogu R-protsess peaks toimuma partnerluses subjektiga, st lapse ja tema perekonnaga.

Tahaksin siin tähelepanu juhtida erinevustele 'lapsekeskse' ning 'lapsest lähtuva' mõtteviisi vahel. Esimese puhul on laps objekt, spetsialist tegeleb lapsega lähtudes oma arusaamisest, mis talle hea on. Ta püüab last keskkonda sobitada. Lapsest lähtuv spetsialist võtab last subjektina ning partnerina, ehitades koos lapsega teda ennast, tema keskkonda ning tema arusaamu endast ja keskkonnast. Sama kehtib ka perekonna puhul. Erinevate mõtteviiside teadvustamine võiks aidata AK-del lahendada R-teenuse võtmeküsimust: kuidas kohelda lapsi ja nende vanemaid nii, et nad ei peaks R-teenust, mis formaalselt on 'mõjutusvahendi kohaldamine', järjekordseks karistuseks, vaid suudaksid seda aktsepteerida väärtusliku abina.

Olukorra kirjeldamisel ja plaanide tegemisel tuleb kirja panna ka need vajadused, millega töötamiseks praegu ressursid puuduvad. Põhjalik arutelu aitab last ja tema vanemaid motiveerida otsima täiendavat abi. Paraku on Eesti lastekaitstes juhtumi dokumenteerimist ebapiisavalt käsitletud.

³ 'Adekvaatne' tähendab mingile mõõdupuule vastavat, sellega võrdset. Sotsiaaltöös kasutatakse sageli valesti.

Et otsus oleks õiglane

Probleemidesse sattunud lastega tegeldes on oluline vaagida nende isiklikku süüd ja keskkonnamõjutusi. AK-del ja R-meeskonnadadel tuleks laste ja nende perekondade hindamisel, mõjutusvahendite kohaldamisel ja teenuste pakkumisel käsitleda lahus lapse olukorra kolme tahku:

- Esiteks, lapse enda süü mitteaktsepteeritavas käitumises (koolieiramine jm seaduserikkumised). Süü üle võib otsustada kohus ja AK, kes kogub kokku ja üldistab spetsialistide arvamused.

- Teiseks, lapse tervislik seisund ja/või puue kui mitteaktsepteeritava käitumise ja õpiraskuste põhjustaja või soodustaja. Selle teevad kindlaks eelkõige eripedagoog, psühholoog, lastearst ja psühhiaater või mõni muu eriarst, kuid saadud teadmised üldistab sotsiaaltöötaja.

- Kolmandaks, keskkonna, eriti sotsiaalse konteksti mõju lapsele (peresuhted, naabruskond, kool, võrdlusrühm, perekonna sotsiaalmajanduslik seisund jms).

Keskkonna mõjusid hindab eelkõige sotsiaaltöötaja, kuid ta võtab arvesse ka teiste spetsialistide, nt psühholoogi, pedagoogi jt arvamusi.

Tuleks siiski arvestada nende kolme teguri – lapse süü, tema tervisliku seisundi ja keskkonna mõju – vastastikust seost. AK kui lapse R-teenusele suunaja ning R-meeskond peavad võimalikult heade otsuste tegemiseks omama mitmekülgset infot lapse, tema pere ja lähiümbruse mõjude kohta; selleks on vajalik lapse ja tema perekonna igakülgne sotsiaalne hindamine. Sobiva hindamisviisi väljatöötamine ja selle oskuslik kasutamine on rehabilitatsiooni õnnestumiseks ülimalt oluline.

On selge, et R-teenus pole imevahend, mis aitaks kõikide probleemide korral. Ja loomulikult ei suuda R-meeskonnad vastu võtta kõiki teenust vajavaid lapsi. Mille alusel saab AK otsustada, et just sellele noorukile tuleks kohaldada R-teenust, aga teisele mitte? Millest lähtuda, et otsus oleks õiglane? Võimalikud otsustamisalused

annavad taas tunnistust olukorra ebamäärasusest:

- Üks võimalus on kirjeldada alaealiste käitumisviise ja olukordi, mis on enamikule ühiskonna liikmetele vastuvõtmatud, ning koostada 'parandamist vajava' nooruki üldisloomustus või mudel, mille järgimine oleks AK-le kohustuslik. Teatud määral tuleks arvesse võtta paikkondlikku eripära: mõnel üleastumisel on nt Tallinnas või siis kusagil maakohas erinev kaal. See oleks formaalne otsustamine klientide 'sobivuse' või õigustatuse üle: AK on õigustatud klienti kirjeldus, mis on seadusega määratud; AK võrdleb last selles mudelis esitatud tunnustega ja otsustab, kas laps on "õigustatud" saama R-teenust.

- Laste suunamisel võib lähtuda piirkondliku R-meeskonna ja lapse päritolupaiga teenusepakkujate võimalustest. Teenuste kättesaadavus jm ressursid on enesestmõistetavalt piiratud, mistõttu R-teenusele pole mõtet suunata noorukeid, kelle aitamiseks puuduvad kohapeal võimalused.

Otsustamise mudel

Kuidas ikkagi otsustada, kas R-teenus aitaks just seda noorukit? Või siis: millist noorukit see aitab? Otsustamisel võiks toimida järgmise mudeli alusel:

- AK on ülevaade piirkondliku R-meeskonna ja kohapealsete teenusepakkujate võimalustest: olemasolevatest teenustest, spetsialistide pädevusest, füüsilisest juurdepääsust teenustele jne.

- AK on ülevaade lapse olukorrast, vajadustest, ressurssidest; loomulikult peetakse silmas ka lapse tegevuse tahtlikkust.

- AK võtab kollegiaalselt vastu vastutus-tundliku ning põhjendatud otsuse, toimides kui "vandemeeste kohus": just selline R-teenus aitab just seda last. Mis olekski optimaalne lahendus.

Loodan, et see mõneti skemaatiline kirjatus aitab kaasa diskussiooni arendamisele probleemidesse sattunud laste ühiskonda tagasivõitmise võimaluste üle.

Kas alaealiste õigusrikkumisi on võimalik ära hoida?

Triin Edovald

*tõenduspõhise sotsiaaltöö doktorant
Oxfordi ülikool*

Ühiskonnas kehtivaid reegleid rikkuvate indiviidide kohtlemine on olnud igipõline küsimus ning reeglina on erinevates ühiskondades kasutatud sekkumisvahendina karistust. Käesolev artikkel keskendub alaealiste kriminaalpreventsioonis kasutatavatele elimineerivatele ja konstruktsioonilistele ehk ülesehitavatele sekkumistele ning annab infot nende sekkumiste ja meetodite efektiivsuse osas. Olemasolev tõendusmaterjal annab tunnistust sellest, et konstruktsioonilised strateegiad (nt kognitiiv-käitumuslik teraapia, funktsionaalne pereteraapia) osutuvad efektiivsemaks korduvkuritegude toimepanemise vähendamisel kui elimineerivad strateegiad (nt vanglaviisid, vabadusekaotus, surmanuhtlus). Kvaliteetsest teadustööst saadud tulemused annavad tõenduspõhise praktika aspektist lähtuvalt väärtuslikku informatsiooni kriminaalpoliitiliste valikute ja otsuste tegemiseks.

Kriminaalpreventsioon on päevakorras kõikides ühiskondades, kus tõstatub küsimus sellest, kuidas käituda inimestega, kes rikuvad kehtivaid seadusi. Peamiseks sekkumisviisiks selliste isikute puhul on olnud karistus. Ometi on viimastel aastakümnetel saanud üha selgemaks, et karistuse mõju kuritegevuse vähendamisele on väga väike. Samal ajal on tõenduspõhine lähenemine kujunenud kriminaalpreventsiooni ja -hoolduse keskseks printsiibiks.

Kriminaalpreventsioonist rääkides on otstarbekas eristada preventsiooni tasemed. *Esmane ehk primaarne preventsioon* on tavaliselt pikaajaline, sisaldab endas mitmesuguste teenuste osutamist lastele ja peredele, näiteks kõrge kuritegevusega piirkondades, et parandada nende elukvaliteeti. *Teisene ehk sekundaarne preventsioon* keskendub teadaolevatele riskirühmadele (nt käitumishäiretega lapsed), et hoida ära nende sattumist delinkventide hulka. *Kolmandane ehk tertsiaarne preventsioon* on suunatud kohtulikult karistatud õigusrikkujatele vähendamaks korduvõigusrikkumiste arvu. Võttes arvesse, et alaealiste õigusrikkujate sooritatud väärted moodustavad märkimisväärse osa kuritegevusest ning kord süüdimõistetud noorukitele on omane kõrge korduvväärtedude arv, keskenduvad nii praktikud kui poliitikud eelkõige kolmanda astme preventsiooniga seotud küsimustele. Käesolevas artiklis käsitletakse erinevaid kriminaalpreventsiooni meetodeid ja strateegiaid ning kajastamist leiab ka olemasolev tõendusmaterjal nende (eba)efektiivsuse kohta, keskendudes eeskätt noorukitest õigusrikkujatele ja tertsiaarsele preventsioonile.

Kriminaalpreventsiooni meetodid ja strateegiad

Sherman ja tema kolleegid (2002) väidavad, et teadusliku definitsiooni järgi on kriminaalpreventsioon “igasugune poliitika, mille tulemuseks on vähem kuritegusid, kui oleks neid

olnud ilma selle poliitikata”. Seega ei defineerita kriminaalpreventsiooni selle kavatsuste, vaid hoopis tagajärgede kaudu. Järnevalt peamiste kuritegevuse vähendamise meetodite klassifikatsioon (Farrington ja Welsh 2002):

- Arengupreventsioon (*developmental prevention*) – kavandatakse kriminaalse potentsiaaliga isikute kuritegeliku arengu ennetamiseks; suunatud eelkõige inimarengu-uurimuses kindlaks tehtud riski- ja kaitsefaktoritele (nt Wasserman & Miller 1998);
- Kogukondlik preventsioon (*community prevention*) – kavandatakse sotsiaalsete tingimuste ja institutsioonide (nt perekond, eakaaslased, päevakeskused) muutmisenä, sest need mõjutavad kuritegevust elurajoonides (nt Chapman 1995; Welsh & Hoshi 2002);
- Situatsiooniline preventsioon (*situational prevention*) – kavandatakse kuritegude ärahoidmiseks sel teel, et vähendatakse võimalusi ja suurendatakse riske ja takistusi kuritegude sooritamiseks (nt Catalano jt 1998).
- Kriminaalõiguslik preventsioon (*criminal justice prevention*) – kriminaalõiguse korras rakendatavad traditsioonilised hirmutavad ja rehabiliteeritavad strateegiad (nt Cooke 1995).

Siinses kirjutises on vaatluse all eelkõige kriminaalõigusliku preventsiooni meetodite efektiivsus (korduv)õigusrikkumiste vähendamisel noorukite seas.

Kriminaalpreventsioon põhineb õigusrikkujatest noorukite käitumise muutmisel. McGuire (2002) märgib, et käitumispsühholoogid eristavad kahte rühma käitumusmuutrite muutmise strateegiates: elimineerivad ja konstruktsioonilised. *Elimineerivad strateegiad* põhinevad ootusel, et probleemne käitumine surutakse alla, sidudes selle indiviidi jaoks negatiivsete tagajärgedega (McGuire 2002). Selliseid strateegiaid esindavad hirmutusvahenditel põhinevad kohtuotsused või muud karistavad sanktsioonid (nt rahatrahvid, vabadusepiirang, vahistamine, järelevalve, vangistus). *Konstruktsioonilised ehk ülesehitavad strateegiad* põhinevad ootusel, et efektiivsem on vähendada sotsiaalselt sobimatut käitumist uute käitumisrepertuaaride loomise teel, mis asendavad soovimatut käitumist (McGuire 2002). Selliste strateegiate näiteks on mitmesuguste käitumuslike meetodite kasutamine, nagu nt sotsiaalsete oskuste arendamine, hoiakute muutmine, tööalaste oskuste arendamine.

Milline on tõendusmaterjal sekkumisstrateegiatest

Elimineerivad strateegiad kätkevad endas hirmutusvahendeil põhinevaid sekkumisi, mis peaksid muutma kriminaalset käitumist, üritades muuta sellise käitumise tagajärjed noorukitele ebameeldivaks. MacKenzie (2002) märgib, et sellised kohtu kaudu rakendatavad sekkumised peaksid olema niivõrd vastumeelsed, et “ei karistatud kurjategija (spetsiifiline hirmutusvahend) ega teised (üldine hirmutusvahend) pane tulevikus toime õigusrikkumisi” (lk 330). Samas tuleb meele pidada, et spetsiifilise ja üldise hirmutamise erinevust on raske määratleda ning vahetegemine on pigem abstraktne. Seetõttu on igapäevases elus enamiku – nii potentsiaalsete kui tegelike – õigusrikkujate puhul individuaalse ja üldise hirmutamise mõju kompleksne ja sageli vastastikune.

Hirmutamine on selliste sekkumiste aluseks, mille sisuks on riskirühma noorukitele ja õigusrikkujatele külastuste korraldamine kinnipidamisasutustesse (nt noortevanglasse, kasvatuseritingimusi vajavate noorukite erikooli). Sedalaadi sekkumisi on ka Eestis kasutatud. Niisuguse tegevuse eesmärk on sihtrühma kuuluvate noorukite eemalepeletamine kriminaalse tegevuse jätkamisest. Selliste noorukite teadlikkust tõstvate programmide efek-

tiivsust on korduvalt üritatud hinnata (Buckner & Chesney-Lind 1983; Cook & Spirrisson 1992; Finckenauer 1982; Lewis 1983; Orchowski & Taylor 1981). Parim tõendusmaterjal seesuguste programmide efektiivsuse kohta pärineb Petrosino ja kolleegide (2003) koostatud süsteemsest ülevaatest. Autorid hindasid selliste programmide mõju, mis koosnesid alaealistele õigusrikkujatele ja riskirühma noorukitele organiseeritud kinnipidamisasutuste külastamisest, et hirmutada neid eemale kriminaalsest tegevusest. Erinevate uurimuste analüüsimisel ilmnes, et sedalaadi sekkumisel on kuritegelikule käitumisele pigem negatiivne mõju. Seega võib öelda, et vanglapõhised sekkumisprogrammid ei ole osutunud efektiivseks noorukite delinkventsuse vähendamisel. Paremalt juhul pole sellisel sekkumisel mingit mõju, halvemal juhul see hoopis suurendab noorukite delinkventset käitumist.

Teiseks hirmutusel põhineva ja laialdaselt rakendatava sekkumise näiteks on „võimetu tegemine“ (*incapacitation*), mille käigus võetakse õigusrikkujalt võime toime panna väärtesusid, kasutades selleks tavaliselt vabadusekaotust vangistuse näol või surmanuhtlust. Sekkumise mõte seisneb selles, et kuni õigusrikkujad on vangistatud, ei saa nad sooritada kuritegusid väljaspool kinnipidamisasutust. MacKenzie (2002) märgib, et kuritegevuse vähenemine kogukonnas toimub õigusrikkujate kinnipidamise arvelt, lisaks arvatakse vangistusel olevat ka kaudne mõju, hirmutades teisi inimesi kuritegude sooritamisest eemale, kuna nad võivad ise sattuda vanglasse. McGuire (2002), kes on üldistanud uurimuste tulemusi, väidab, et uuringud vangistuse mõjust (tuginedes ametlikule statistikale) ei näita ühest seost karistuse raskuse ja korduvkuritegude sooritamise vahel. Enamiku kurjategijate puhul on neile määratud karistusel väga väike mõju korduvõigus-

Erinevate uurimuste analüüsimisel ilmnes, et kinnipidamisasutuste külastamisel on kuritegelikule käitumisele pigem negatiivne mõju. Seega võib öelda, et vanglapõhised sekkumisprogrammid ei ole osutunud efektiivseks noorukite delinkventsuse vähendamisel. Samuti on tõestatud, et vanglakaristuse mõju korduvõigusrikkumiste toimepanemise tõenäosusele on väga väike.

rikkumiste toimepanemise tõenäosusele. Samuti pole suudetud tõestada seost vanglakaristuse pikkuse ja korduvkuritegude arvu vahel. Seega võib väita, et vanglakaristus ei mõjuta kuritegelikku käitumist.

Konstruktioonilised ehk ülesehitavad strateegiad pakuvad enam positiivset tõendusmaterjali kuritegevuse preventsiiooni osas ja seda tulenevalt asjaolust, et üha enam koguneb tõendusmaterjali erinevate sekkumiste efektiivsusest tänu süsteemsete ülevaadete ja metaanalüüside järjest suurenevale arvule.

Metaanalüüsid, ülevaated ja metahindamiste sünteesid on näidanud (Lipsey 1995; Lipton jt 2002a, 2002b; Lösel 1995, 2001; McGuire 2001, 2002), et suur hulk uurimistööst, mis käsitleb kuritegeliku käitumise ennetamiseks mõeldud sekkumiste efektiivsust, näitab ennetamise suhtes positiivseid tulemusi. Saadud tulemused on küll tagasihoidlikud, kuid siiski märgatavad. See tähendab, et erisuguste sekkumiste rakendamise tulemusena väheneb sekkumise osaliseks saanud noorukite puhul korduvõigusrikkumiste arv kontrollgrupiga võrreldes. Siinjuures tuleb meele pidada, et ülevaadetes ja metaanalüüsid peegelduvad

sekkumiste seas on ka ülalmainitud elimineeriva iseloomuga sekkumised, mis võivad koguni suurendada korduvkuritegude arvu. McGuire (2002) väidab, et kui elimineerivaid sekkumisi käsitlevad uurimused metaanalüüsides välja arvata, oleks teiste sekkumiste efektiivsuse näitaja isegi kõrgem.

Metaanalüüsides ja ülevaadetes ilmnenu peamised kriminaalpreventsiooni trendid on järgmised:

- Kogukonnapõhistel, erisuguseid keskkondi hõlmavatel sekkumistel on suurem mõju kui nendel, mida rakendatakse institutsioonides;
- Funktsionaalne või käitumuslik pereteraapia, perekonna jõustamine ja ühendatud terapeutiline lähenemine, mis kätkevad endas tööd alaealiste õigusrikkujate ja nende perekondadega, on mõjukamad kui need sekkumised, millesse perekond ei ole kaasatud;
- Struktureeritud lähenemine ja multimodaalne sekkumine kalduvad olema efektiivsemad kui struktureerimata unimodaalne sekkumine.

Üks paremaid konstruktsiooniliste strateegiate abil sekkumise näiteid on multisüsteemne teraapia (MST). MST on intensiivne pere- ja kogukonnapõhine kohtlemine, mis on mõeldud teismeliste noorukitele, kelle puhul on tegemist tõsise väärkäitumisega ja kellel on seetõttu oht saada perest eraldatud ja paigutatud mõnda institutsiooni, näiteks erikooli või raviasutusse. MST-d on rakendatud paljude noorukite juures, kellel on ilmnenu olulisi kliinilisi probleeme, sealhulgas krooniliste ja vägivaldsete, narkootikumide tarvitavate alaealiste õigusrikkujate, teismeliste seksuaalkurjategijate, psühhiaatrilises kriisis olevate ja väärkohtlevatest perekondadest pärinevate noorukite puhul (Henggeler & Lee 2003).

Uurimistulemused on näidanud (Borduin jt 1995; Henggeler jt 1992, 1996, 1997, 2002), et võrreldes kontrollrühmaga ilmnenu MST-d saanud noorukitel järgmised muutused:

- märgatavalt paranesid peresuhted ja perekonna funktsioneerimine
- alaealistel õigusrikkujatel vähenes uimastite tarvitamine
- vägivaldsete ja krooniliste õigusrikkujate puhul vähenes pikema perioodi vältel korduvvahistamiste arv 25–70%
- 47–64% vähenes koduväline paigutamine (nt raviasutusse, erikooli).

Seega näitavad uurimistulemused, et töös alaealiste õigusrikkujatega kalduvad ülesehitavad kriminaalpreventsiooni strateegiad olema efektiivsemad kui elimineerivad strateegiad. Olemasolev tõendusmaterjal viitab ka sellele, et riiklik poliitika ja praktika peaks üha enam põhinema kvaliteetsel teaduslikul tõendusel.

Siiski tuleb arvesse võtta, et erinevus elimineerivate ja konstruktsiooniliste strateegiate efektiivsuse vahel ei ole nii selgepiiriline, kui esmapilgul võiks arvata. On mitmeid aspekte, mida tuleks kriitiliselt hinnata. Metaanalüüsides saadud näitajaid sekkumiste efektiivsusest ei ole alati kerge tõlgendada ning siin võib ilmneda märkimisväärsed möödalaskmisi. Samuti tuleb esmaste uurimuste puhul arvestada mitmesuguste meetodiliste probleemidega ning kvaliteetsete kontrolluuringute puudumisega. Meetodika täpsus ei ole ainus aspekt, mida tuleb kriitiliselt hinnata. Ei saa täie kindlusega väita, et hirmutamine kunagi ei toimi – on tõenäoline, et mis tahes hulga kurjategijate seas on neid, kelle puhul see toimib. Ka on võimalik (MacKenzie 2002), et karistus teenib ka teisi sümboolseid funktsioone ühiskonnas, mis on seotud näiteks rühma sidususe ja jagatud moraaliga. Samuti tuleb strateegiate puhul arvesse võtta selliseid aspekte nagu sekkumiste efektiivsus ja terviklikkus, tõendus põhine

järelevalve ja sellega seotud väljakutsed, efektiivne praktika, erinevate teenuste osutamine ja erinevate sekkumiste tasuvus.

Kokkuvõtteks

Nii elimineerivad kui konstruktsioonilised strateegiad noorukite kriminaalpreventsioonis kätkevad endas erinevaid sekkumisi. Olemasolev tõendusmaterjal näitab, et sekkumised võivad vähendada korduvkuritegude sooritamist ja et konstruktsioonilised strateegiad kalduvad osutama kuritegevuse vähendamisel efektiivsemateks kui elimineerivad strateegiad. Viimased võivad osutada isegi kahjulikuks, suurendades korduvkuritegude arvu. Sellele vaatamata ei tohiks ühtegi strateegiat täielikult kõrvale jätta, sest iga strateegia kohta leidub infot, mis tõendab selle strateegia kuritegevust vähendavat toimet – kõik strateegiad ei sobi kõikidele kurjategijatele ja olukordadele.

Vaatamata teadusliku tõendusmaterjali märkimisväärsele hulgale on endiselt mitmeid küsimusi ja arengusuundi, mille käsitlemine aitaks ära hoida alaealiste (korduv)õigusrikkumisi. Olemasolev tõendusmaterjal on siiski aidanud edasi liikuda tõenduspõhise praktika rakendamise suunas. Samas tuleb teha veel palju tööd, enne kui poliitikud saavad kriminaalpreventsiooni efektiivsust käsitlevate otsuste tegemisel tugineda parima kvaliteediga teadmistele.

Kasutatud kirjandus

- Borduin, C. M., Mann, B. J., Cone, L. T., Henggeler, S. W., Fucci, B. R., Blaske, D. M.** (1995). Multisystemic treatment of serious juvenile offenders: Long-term prevention of criminality and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(4), 569-578.
- Buckner, J. C., & Chesney-Lind, M.** (1983). Dramatic cures for juvenile crime: An evaluation of a prisoner-run delinquency prevention program. *Criminal Justice and Behaviour*, 10(2), 227-247.
- Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Herrenkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D., & Harachi, T. W.** (1998). A review of predictors of youth violence. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions* (pp. 106-146). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Chapman, T.** (1995). Creating a culture of change: A case study of a car crime project in Belfast. In J. McGuire (Ed.), *What works: reducing reoffending: Guidelines from research and practice* (pp. 127-138). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Cook, D. D., & Spirrison, C. L.** (1992). Effects of a prisoner-operated delinquency deterrence program: Mississippi's project Aware. *Journal of Offender Rehabilitation*, 17(3-4), 89-99.
- Cooke, D.** (1995). Diversion from prosecution: A scottish experience. In J. McGuire (Ed.), *What works: reducing reoffending: guidelines from research and practice* (pp. 173-192). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Farrington, D. P., & Welsh, B. C.** (2002). Developmental prevention programmes: Effectiveness and benefit-cost analysis. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: effective programmes and policies to reduce re-offending* (pp. 143-166). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Finckenauer, J. O.** (1982). *Scared Straight and the Panacea Phenomenon*. Englewoods Cliffs, New York: Prentice-Hall.
- Henggeler, S. W., Clingempeel, W. G., Brondino, M. J., & Pickrel, S. G.** (2002). Four-year follow-up of multisystemic therapy with substance-abusing and substance-dependent juvenile offenders. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41(7), 868-874.
- Henggeler, S. W., & Lee, T.** (2003). Multisystemic treatment of serious clinical problems. In A. E. Kazdin & J. R. Weisz (Eds.), *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* (pp. 301-322): The Guilford Press.
- Henggeler, S. W., Melton, G. B., Brondino, M. J., Scherer, D. G., & Hanley, J. H.** (1997).

Multisystemic therapy with violent and chronic juvenile offenders and their families: The role of treatment fidelity in successful dissemination. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(5), 821-833.

Henggeler, S. W., Melton, G. B., & Smith, L. A. (1992). Family preservation using multisystemic therapy: An effective alternative to incarcerating serious juvenile offenders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(6), 953-961.

Henggeler, S. W., Pickrel, S. G., Brondino, M. J., & Couch, J. L. (1996). Eliminating (almost) treatment dropout of substance abusing or dependent delinquents through home-based multisystemic therapy. *American Journal of Psychiatry*, 153(3), 427-428.

Lewis, R. V. (1983). Scared Straight - California style: Evaluation of the San Quentin Squires Program. *Criminal Justice and Behaviour*, 10(2), 209-226.

Lipsey, M. W. (1995). What do we learn from 400 research studies on the effectiveness of treatment with juvenile delinquents? In J. McGuire (Ed.), *What works: reducing reoffending: guidelines from research and practice* (pp. 63-78). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Lipton, D., Pearson, F. S., Cleland, C. M., & Yee, D. (2002a). The effects of therapeutic communities and milieu therapy on recidivism. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: effective programmes and policies to reduce re-offending* (pp. 39-78). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Lipton, D., Pearson, F. S., Cleland, C. M., & Yee, D. (2002b). The effectiveness of cognitive-behavioural treatment methods on recidivism. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: effective programmes and policies to reduce re-offending* (pp. 79-112). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Lösel, F. (1995). The efficacy of correctional treatment: A review and synthesis of meta-evaluations. In J. McGuire (Ed.), *What works: reducing reoffending: guidelines from research and practice* (pp. 79-111). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Lösel, F. (2001). Evaluating the effectiveness of correctional programs: Bridging the gap between research and practice. In G. A. Bernfeld, D. P. Farrington & A. W. Leschield (Eds.), *Offender rehabilitation in practice: implementing and evaluating effective programs* (pp. 67-92). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

MacKenzie, D. L. (2002). Reducing the criminal activities of known offenders and delinquents: Crime prevention in the courts and corrections. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 330-404). London: Routledge.

McGuire, J. (2001). What works in correctional intervention? Evidence and practical implications. In G. A. Bernfeld, D. P. Farrington & A. W. Leschield (Eds.), *Offender rehabilitation in practice: Implementing and evaluating effective programs* (pp. 25-44). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

McGuire, J. (2002). Integrating findings from research reviews. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending* (pp. 3-38). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.

Orchowski, S., & Taylor, K. (1981). *The Insiders Juvenile Crime Prevention Program*. Richmond: Virginia Department of Corrections.

Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., & Buehler, J. (2003). "Scared straight" and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency (Cochrane Review): The Cochrane Library.

Sherman, L. W., Farrington, D. P., Welsh, B. C., & MacKenzie, D. L. (2002). Preventing crime. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 1-12). London: Routledge.

Wasserman, G. A., & Miller, L. S. (1998). The prevention of serious and violent juvenile offending. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 197-247). Thousand Oaks: SAGE Publications.

Welsh, B. C., & Hoshi, A. (2002). Communities and crime prevention. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 165-197). London: Routledge.

Kui armastus teeb haiget, ära jää üksi, otsi abi!

Paljud naised kannatavad aastaid perevägivald all, enne kui otsustavad tugigrupist või varjupaigast abi otsida.

Katri Tammekand
Eesti Sotsiaalprogrammide Keskuse juhataja

Terved inimsuhted on üks neist paljudest asjadest, mis teevad meid õnnelikuks. Inimesed ihkavad lähedasi ja südamlikke suhteid teiste inimestega. Eluteel kohtab mitmesuguseid inimsuhteid, mis kõik on erinevad. Mõned suhted rahuldavad inimest, mõned mitte. Mõned panevad meid rohkem või vähem muretsema.

Paarisuhe on üks tähtsamaid inimsuhteid inimese elus (Perttu *et al* 2001). Kui siin esineb ebakõlasid, siis on inimesel seda endale või oma lähedastele väga raske tunnistada. Sageli nõuab sellest arusaamine aastaid. Muutuste tegemine on aeganõudev ja katsumusterohke protsess, milles oma murega üksi jäämine võib tekitada tunde, et olukorrast puudub väljapääs.

Tugigruppi või varjupaika tulek on emotsionaalselt väga raske. Enamasti pöörduakse abi saama siis, kui ollakse vägivald all kannatanud aastaid. Lääne Politseiprefektuuri statistika andmetel pöörduab naine politseisse alles pärast 6–7 aastat kestnud kannatusi (Kaasik ja Pettai 2004). Tartu Naiste Varjupaiga andmetel otsivad nende juurest abi naised, kes on vägivalda kannatanud keskmiselt 10 aastat.

Naised tunnevad end vägivaldse mehe kõrval elades tavaliselt süüdlasena ning neil on koduseinte vahel toimuvast piinlik rääkida nii lähedastele kui ka abi pakkuvate asutuste esindajatele. Politsei-, meditsiini- ja sotsiaaltöötajate poole pöördub vähem kui 10%

kõigist perevägivald ohvritest (Pettai 2001 437).

Üsna tihti küsitakse ohvrit süüdistavalt – miks naine ei lahku vägivaldsest suhtest? Sageli arvatakse, et ohvriks sattunud naine on kas liiga armastav, tal on halb enesetunne, ta on olukorraga harjunud või et tal on masohhistlikud kalduvused, mistõttu talle vägivald meeldib.

Tegelikult on põhjusi suhte säilitamiseks mitu. Väga tihti tõeline vägivald alles siis algab, kui naine on otsustanud suhte lõpetada. Vägivallatseja arvates ei ole siis enam midagi kaotada ning ta võib sooritada ootamatuid tegusid, et takistada naist lahkumast. Võib juhtuda, et naine peab elama hirmu all pikka aega. Kui vägivallatsejal on kõrge sotsiaalne positsioon ja hea sissetulek, on lahkuminekuga tagajärjed naise jaoks rasked. Ta võib kaotada oma sotsiaalse võrgustiku, majandusliku kindlustatuse ning võimaluse oma laste eest korralikult hoolitseda (Perttu *et al* 2001).

Vägivald jätkumist soosib ka ühiskond, mis väärtustab traditsioonilist peremudelit ning pere kooshoidmist kõigele halvale vaatamata. Naine võib uskuda, et isegi vägivaldne isa on lastele parem kui isatus või elu lahutatud peres. See teeb naise jaoks vägivaldsest suhtest lahkumise veelgi raskemaks. Vägivald põhjustab naisel enese- ja inimväärikuse kaotust, häbimärgistatust, abitust ning vaimset jõuetust ja stressi. Lootusetus ja meeleheide võivad viia alkoholi liigtarvitamisele, sõltuvusele unerohkusest ja rahustitist, mida naistele määratakse vägivald järelmõjude leeven-

damiseks. Võib esineda ka enesetapumõtteid ja -katseid. See kõik jätab naisele tunde, et ta ei suuda olukorrast üksinda välja tulla. Naine tunneb end oma rõhutatud seisundis väga üksi. Sõbrad, sugulased ja ametnikud ei suuda alati näha eraelu seinte vahele peidetud põrgut. Võib juhtuda, et naisel osutub raskeks leida välist tuge oma püüdlustele pealtnäha meeldivast mehest lahti saada ja “laste heast isast” lahutada. Sageli antakse naisele abi otsimise korral sellist nõu, nagu “ürita temaga rääkida”, “püüa vältida riidu”, “sinagi pole ju täiuslik”, “armasta teda rohkem”, “püüa aru saada, tal on stress”, “küllap see üle läheb” jne. Niisugused juhised alahindavad vägivalda ja teevad naise selle eest vastutavaks. Nii sunnitakse naist ikka uuesti ja uuesti vägivallale alistuma (Perttu *et al* 2001).

Vägivaldset suhet hoiab koos ka usk, et vägivaldse mehe lubadused ennast muuta täituvad. Heade ja halbade aegade vaheldumine on segadusseajav ja piinav. Usaldus mureneb kord korra järel kibedaks pettumuseks. Heade aegade ootamine ja lootus mehe muutumisele võib kesta aastaid. Sageli aga muutub “hea aeg” ajapikku lühemaks, kui vägivald aina kordub. Vägivald halveneb kogu aeg (Perttu *et al* 2001). Üks Tallinna naiste tugigrupis käiv naine ütles, et: “Tegelikult käivad meie rühmas kõik hästi toredad naised, kes armastavad oma lapsi, tahavad oma kodu säilitada ja hoolivad oma vägivaldsest mehest rohkem, kui see nendest eales on hoolinud”.

Peamised põhjused, miks naised vaikivad

- Emotsionaalne side (armastus kõigele vaatamata – lootus, et mees muutub).
- Majanduslik sõltuvus (noored emad).
- Kartus, et ei tulla ise toime ja jäädakse üksi (kuigi vägivaldses kooselus ollakse enamasti teistest inimestest isoleeritum kui üksi elades).
- Arvamus, et keegi niikuinii ei aita (abi

**8. märtsil – rahvusvahelisel nais-
tepäeval – algas üle-eestiline
sotsiaalreklaami kampaania „Kui
armastus teeb haiget“. Kampaania
kutsub perevägivalda ohvreid abi
otsima. Märtsikuu jooksul näidati
reklaamiklippe naiste tugigruppi-
dest ja Tartu Naiste Varjupaigast
kõigis Eesti televisioonikanalites
ning paigutati välireklaamid
piirkondadesse, kus tegutsevad
naiste tugigrupid. Kampaania käi-
gus jagatakse abivajajatele info-
materjale ja viiakse läbi piirkond-
like seminarid perevägivaldaga
kokku puutuvatele spetsialistidele
naiste tugigruppide tegevuse
tutvustamiseks. Kampaania viib
läbi Eesti Sotsiaalprogrammide
Keskus ning selle peamine rahasta-
ja Euroopa Liidus on Phare Access
2002 programm. Lisainformatsioon:
www.sotsiaalprogrammid.ee**

saamise võimaluste vähesus maapiirkondades on kahjuks tõsi).

- Kooselu laste pärast (ühiskondlik surve).
- Raske on vägivaldast rääkida (piinlikkus ja enese süüdistamine).

Kas ma peaksin abi otsima?

Enamasti algavad kõik paarisuhted armastusega, ka need, kus mees hakkab hiljem vägivaldselt käituma. Järgnevalt loetletakse märgid, mis sageli ilmnevad enne otsese vägivalla algust.

- Kas teie suhe algas kiirelt ja lähtus tunnete tuginevast kiindumusest? Kas Sinust sai mehe tunnete ja ootuste keskpunkt, ilma milleta ta ei suuda elada? Usub ta, et ainult Sina võid teha teda õnnelikuks?
- Kas mees on armukade ja nõudlik, käitub omanikuna? Armukadedus ei ole suunatud vaid Sinule tuttavatele meestele, vaid ka Sinu sõbrannadele ja sugulastele.
- Kas ta käitub kontrollivalt? Tahab ta pidevalt teada, kus Sa liigud, mida teed ja kellega kohtud, või näiteks ootab ta, et tuleksid töölt täpselt õigel ajal?
- Ootab ta, et Sa täidaksid tema näpunäiteid ja käske?
- Paneb ta Sind tundma, et Sa oled kogu aeg milleski süüdi või peaksid millegipärast andeks paluma? Kas tema reaktsioonid tekitavad Sinus tunde, et Sa ei tee kunagi midagi õigesti?
- Kas Sa kardad või on Sul hirm tema kuulates oma arvamust välja öelda?
- Kas ta süüdistab alati teisi, kui ilmneb mõni probleem?
- Kas ta on kodu- ja lemmikloomade vastu julm?
- On tal seksi juurde kuuluvaid nõud-

miisi? Kas ta kasutab Sinu suhtes jõu- hendeid seksuaalse naudingu saamiseks?

- Kas tal on ranged seisukohad soorol- lide küsimuses? On tal kindlad veendu- mused sellest, milline peab olema mees ja milline peab olema naine?
- Kas ta kohtleb Sind jämedalt? Kas ta kasutab füüsilist jõudu, et sundida Sind tegema, mida ta tahab? Kardad Sa teda, kui ta muutub vihaseks?
- Kas ta käitub võõraste juuresolekul täiesti teisiti?
- Kas ta teeb Sinu arvel nalja või teeb Sinu kohta teiste juuresolekul märkusi, nii et Sul hakkab piinlik ja tunned häbi?
- Kas ta on lõhkunud esemeid või muid asju teie kodus? Kas ta on Sind ähvardanud vägivaldaga?
- On ta kasutanud riitu ajal füüsilist jõudu, näiteks raputanud Sind õlgadest?
- Kas tema lapsepõlvkodus on isa käitunud vägivaldselt?
- Kas Sinu mees on oma varasemates naissuhetes käitunud vägivaldselt?

Allikas: Perttu et al 2001

Kasutatud kirjandus

- Kaasik, J., Pettai, I.** (2004) Pervägivald Läänemaal. Uue politseistatistika andmetel. Tallinn–Pärnu. Käsikiri.
- Pettai, I.** (2001) Naistevastane vägivald – tabuprobleem Eestis. Kogumikus: Kase H. (koost.) Vaikijate hääled: raamat soolisest vägi- vallast (2001) Tallinn: Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infobüroo, EV Sotsiaalministeeriumi Võrdõiguslikkuse Büroo, Eesti Avatud Ühiskon- na Instituut. Lk 430-443
- Perttu, S., Mononen-Mikkilä, P., Rauhalu, R., Särkkälä, P.** (2001) Ava silmad! Käsiraamat vägivalda kogenud naistele. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY.
<http://www.stakes.fi/sexviolence/exp/vakival- taviro.pdf>

Perevägivalda korral abi pakkuvad organisatsioonid Eestis

Organisatsioon	Tegevus	Kontaktandmed
Eesti Laste Fond	Lahutajate seminar-koolitus	Tel 641 1188 E-post: lastefond@elf.ee Koduleht: www.elf.ee
Eesti Sotsiaalprogrammide Keskus	Naiste tugigruppide võrgustik, meeste tugigrupp, perevägivalda teemalised koolitused	Koduleht: www.sotsiaalprogrammide.ee
Ida-Virumaa Psühholoogilise Abi Keskus	Psühholoogiline nõustamine ning tugigrupp perevägivalda kogenud naistele ning vägivalda pealt näinud lastele	Tel 337 1177 või 5666 8277 E-post: pakeskus@hotmail.ee Koduleht: www.hot.ee/pakeskus/
Kohtla-Järve Laste Varjupaik	Varjupaigategenus lastele ja emadele, psühholoogiline, sotsiaalne ja juriidiline nõustamine	Tel 334 4057 E-post: marika@kjlv.ee
Kuressaare linna laste varjupaik „Laurits“	Varjupaigategenus lastele (vajadusel koos emaga)	Tel 453 3205 E-post: kuressaare@eelk.ee
Kuriteo ohvrite toetamise ühing „Ohvriabi“	Kuriteo ohvrite nõustamine ja tugiisikuteenus kohtus ja politseis	Tel 673 3854 E-post: ohvriabi@ohvriabi.ee Koduleht: www.ohvriabi.ee
Narva Laste Varjupaik	Varjupaigategenus lastele, psühholoogiline ja sotsiaalne nõustamine	Tel 357 1632 E-post: variu.paik@mail.ee
MTÜ Eluliin	Psühholoogiline kriisinõustamine	Tel 631 4300 E-post: kriisiabikeskus@tallinnlv.ee Address: Pärnu mnt 9, Tallinn
MTÜ Enne ja pärast sündi	Varjupaiga teenus rasedatele ja emadele lastega	Tel 657 2479 E-post: nomme.varjupaik@mail.ee
Pärnu Pereabikeskus	Sotsiaalnõustamine, psühholoogiline kriisiabi, hooldus ja rehabilitatsioon laste varjupaigas	Tel 443 1133 Koduleht: www.parnu.ee/index.php?id=51
MTÜ Tallinna Laste Tugikeskus	Laste väärkohtlemise ennetamine ning väärkoheldud ja vanemliku hoolitsuseta laste ja nende pereliikmete aitamine	Tel 655 6970 E-post: info@lastetugi.ee Koduleht: www.lastetugi.ee
Tallinna Laste Turvakeskus	Varjupaiga teenus, psühholoogiline nõustamine, kriisiabi ja tugi vägivalda või muude probleemide tõttu ohtu sattunud ja hoolitsuseta jäänud lastele	Tel 660 8060 E-post: info@lasteturva.ee Koduleht: www.lasteturva.ee/ Address: Mooni 1/Paldiski mnt 51, Tallinn
Tallinna Lastekodu Kopli keskuse varjupaik	Varjupaigategenus, psühholoogiline nõustamine, kriisiabi ja tugi vägivalda või muude probleemide tõttu ohtu sattunud ja hoolitsuseta jäänud lastele	Tel 668 4759 E-post: viiu.orgmets@tallinnalastekodu.ee Address: Maleva 16, Tallinn
Tallinna Lastekodu väikelaste varjupaik	Varjupaigategenus, psühholoogiline nõustamine, kriisiabi ja tugi vägivalda või muude probleemide tõttu ohtu sattunud ja hoolitsuseta jäänud kuni 4-a lastele	Tel 652 4694 E-post: elo.kalev@tallinnalastekodu.ee Address: Sõpruse pst 248, Tallinn
Tallinna Lastekodu Nõmme keskuse ema-lapse Varjupaik	Varjupaiga teenus rasedatele ja emadele lastega	Tel 670 0962 E-post: merle.priimae@tallinnalastekodu.ee
Tallinna Naiste Varjupaik	Varjupaiga teenus perevägivalda kogenud naistele	Tel 526 4697 või 661 5833 E-post: naisteabi@mail.ee
Tartu Laste Tugikeskus	Meditsiiniline, psühholoogiline ja sotsiaalne nõustamine lastele ja nende vanematele	Tel 748 4666 või 5599 4204 E-post: ch.abuse@online.ee Koduleht: www.tugikeskus.org.ee/
Tartu Laste Turvakodu	Varjupaigategenus vägivalda või muude probleemide tõttu ohtu sattunud lastele ja emadele	Tel 736 1641 E-post: turvakodu@hotmail.ee Koduleht: www.teehed.org/tartultk/
Tartu Naiste Varjupaik	Varjupaigategenus ja nõustamine lähisuhtevägivalda kogenud naistele (nii lastega kui ilma); naiste tugigrupp; perevägivalda teemalised koolitused	Tel 55 949 496 või 738 1831 E-post: info@naistetugi.ee Koduleht: www.naistetugi.ee/

Naiste tugigrupid

Naiste tugigruppidesse on oodatud naised, kes on lähisuhetes kogenud vägivalda. Täpsem info naiste tugigruppide kohta Eesti Sotsiaalprogrammide Keskuse koduleheküljelt

Jõgeva	neljapäeviti kell 16.30	Tel 5800 6316
Jõhvi	kuu viimane kolmapäev	Tel 337 1177 (vene keeles)
Narva	teisipäeviti kell 17	Tel 503 1092 (vene keeles)
Saaremaa	neljapäeviti kell 18	Tel 525 8068
Pärnu	kolmapäeviti kell 18	Tel 5382 0734
Tallinn	neljapäeviti kell 18	Tel 5698 7393
Tallinn	teisipäeviti kell 18	Tel 5559 6404 (vene keeles)
Tapa	teisipäeviti kell 18	Tel 5560 8717
Tartu	esmaspäeviti kell 18	Tel 5594 9496

Riiklikud abistamisvõimalused

Politsei		Tel 110 Koduleht: www.pol.ee
Hädaabi		Tel 112 Koduleht: www.rescue.ee
Tallinna laste abi- ja infotelefon	Jagab informatsiooni abi võimaluste kohta	Tel 1345
Usaldustelefon	Jagab informatsiooni abi võimaluste kohta	Tel 126
Riiklikud ohvriabitöötajad	35 ohvriabitöötajat üle Eesti, kes pakuvad vägivalda ohvritele emotsionaalset tuge, infot abivõimalustest ning juhendavad, kuidas organisatsioonidega suhelda	E-post: ohvriosa@ensib.ee

Riiklikud ohvriabitöötajad

Harju Maakond		
Juta Männisalu	Orumetsa 11, Maardu – Politsei ruumides	600 6204
Olga Sepp	Tule põik 2, Saue – Politsei ruumides	612 4531
Tallinn		
Evelin Müürel	Erika 15, Tallinn – Põhja Politseiosakonnas	661 9099
Anne Valtin ja Ingrid Veski	Rahumäe tee 6, Tallinn – Lõuna Politseiosakonnas	655 5068
Eve Palo ja Mare Keerles	Pärnu mnt 11, Tallinn – Kesklinna Politseiosakonnas	641 0017
Üllar Nõlv	Vikerlase 14, Tallinn – Ida Politseiosakonnas	600 9059
Hiiu maakond		
Marko Truu	Leigri väljak 5, Kärdla – Hiiu Maavalitsuse ruumides	463 6116
Saare maakond		
Katrin Paukson	Lossi 7, Kuressaare – Politsei ruumides,	455 5864
Pärnu maakond		
Agne Susi ja Merileid Ruul	Pikk 18, Pärnu – Politsei ruumides	444 0716
Rapla maakond		
Ruthi Heinpõld ja Ene Paadimeister	Savi 2, Rapla – Politsei ruumides	489 0455
Järva maakond		
Ervin Raudsik	Tallinna 12, Paide – Politsei ruumides	383 8208
Lääne maakond		
Serli Kүүnarpuu ja Anu-Ly Jürman	Lahe 8, Haapsalu – Lääne Maavalitsuse ruumides	472 5636
Tartu maakond		
Katti Kask ja Liia Kõlp	Riia 179a, Tartu – Politsei ruumides	730 3069
Anu Kruus	Riia 179a, Tartu – Politsei ruumides	730 3067
Viljandi maakond		
Evelin Leppik ja Maiju Margus	Vabaduse plats 6, Viljandi – Pensioniameti ruumides	433 0555
Valga maakond		
Laida Avtomonov ja Üllas Linder	Kesk 12, Valga – Pensioniameti ruumides	766 6181
Võru maakond		
Ülle Jaason	Jüri 19a, 4 korrus, Võru	786 4640
Jõgeva maakond		
Agur Karukäpp ja Mare Maalma	Ristiku 3, Jõgeva – Pensioniameti ruumides	776 2745
Põlva maakond		
Piret Mets	Käisi 1a, Põlva – Põlva Maavalitsuse ruumides	799 8915
Lääne-Viru maakond		
Monika Martin ja Aive Silvet	Tallinna 30, Rakvere – Pensioniameti ruumides	322 3634
Ida-Viru maakond		
Tatjana Zamorskaja	Malmi 5a, Narva – Pensioniameti ruumides	359 1061
Virje Härn	Keskpuiestee 37a, Kiviõli – Politsei ruumides	334 4255
Malle Peterson	Pärna 24, Kohtla-Järve – Pensioniameti ruumides	339 5712
Eva Aleksandrina	Jaama 32, Jõhvi	337 0778

Inimkaubandus ja seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed

Jekaterina V. Škurkin

St Martini Ülikooli dotsent (USA)

Inimkaubanduse ohvritel tekkivad psüühilised kannatused on võrreldavad laste seksuaalse väärkohtlemise, perevägivalda, terroriakti üleelamise või sõjategevuse piirkonnas elamise tagajärgedega.

Võib ette kujutada, mis toimub ühe naise või noore inimese psüühikas, kes püüab sellise äärmusliku ja hirmutava olukorraga kohaneda. Nagu Judith Herman seda kirjeldab, on selline olukord inimese jaoks "pikema perioodi jooksul kogatud (kuid või aastaid kestev) allutatus totalitaarsele kontrollile".

Käesolevas artiklis tuleb juttu posttraumaatilise stressihäirest¹ (PTSH) ja selle raskemast variandist: komplekssest PTSH-st. Tuletatakse meelde, millised on seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed, seda eriti lapsepõlves kogatud väärkohtlemise puhul; arutletakse õpitud abituse ja traumaatilise kiindumuse üle, mis on lähedalt seotud Stockholmi sündroomiga².

Naistel, kes on lapsepõlves kogenud seksuaalset väärkohtlemist, on tugevam soodumus langeda täiskasvanuna taas väärkohtlemise ohvriks. Laste seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed sõltuvad mitmesugustest teguritest, nagu näiteks: mis arengufaasis laps väärkohtlemist koges, väärkohtlemise sagedusest, väärkohtleja suhtest lapsega, rünnaku vägivaldsusest ja sellest, kuidas laps seda kogemust mõtestab. Seksuaalselt väärkoheldud laps kannatab väärkohtlemise nii füüsiliste, emotsionaalsete kui ka hingeliste tagajärgede all. Pikaajaliste tagajärgede hulgas on Finkelhor ja Browne (1986) nimetanud näiteks depressiooni, ennasthävitavat käitumist, ärevust, isoleerituse ja häbimärgistatuse tunnet, madalat enesehinnangut, kalduvust uuesti ohvriks langeda ja sõltuvusainete tarvitamist. Need järeilmõjud võib jagada kuude rühma: 1) emotsionaalsed reaktsioonid, 2) muutused enesetunnetuses, 3) füüsilised tagajärjed, 4) seksuaalsed tagajärjed, 5) mõju inimsuhetele, 6) mõju sotsiaalsele toimetulekule.

Emotsionaalsetest reaktsioonidest on kõige sagedamini tagajärjeks depressioon, ärevus, emotsionaalne ebastabiilsus, lootusetus, raev või posttraumaatiline stressihäire.

Oluline on märkida, et füüsiliste tagajärgede ja emotsionaalse reaktsiooni vahel on seos. Näiteks võib ärevust selgelt pidada emotsionaalseks reaktsiooniks. Samas võivad korduva kuritarvitamise tagajärjel tekkinud füüsilised muutused ajus kutsuda esile pideva ärevusseisundi, mis seejärel väljendub emotsionaalselt (Rothschild 2000).

Briere'i (1988) kirjeldatud **füüsiliste reaktsioonide** hulgas on nimetatud dissotsiatsiooni³, posttraumaatilist stressihäiret, unehäireid ja painajalikke unenägusid. Uuringud on tuvas-

¹ Ingl. k. *Post-traumatic Stress Disorder*. Tõlgitakse ka kui *traumajärgne stressihäire* (Toim.)

² Sai nime 1973. aastal Stockholmis toimunud pangaröövi järgi, kus pantvangid hakkasid lõpuks vangistajatega koostööd tegema. (Toim.)

³ Häire, mille puhul ajutiselt kaob kontroll mälu-piltide, identustunde, vahetute aistingute või liigutuste sooritamise üle. (Toim.)

tanud ka muid kroonilisi, füüsilisi ja meditsiinilisi probleeme, nagu enurees, sõltuvus, söömishäired ja samad häired seoses kroonilise stressiga.

Mis puutub **inimsuhetesse**, siis lapsena kogetud seksuaalse väärkohtlemise ohvritel on terve hulk probleeme, mis on seotud usalduse ja turvalisustunde puudumisega. See on ka mõistev, kuna tihti osutub väärkohtlejaks inimene, keda laps on õppinud usaldama. Kui usaldust kuritarvitatakse, on see lapsele suur vapustus ja tekitab suhtlemisel usaldusprobleeme, mis võivad kesta terve elu. Samuti – ja see on inimkaubandusest rääkides oluline – ei pruugi ohvrid hiljem vahet teha, kes on usaldusväärne ja kes ohtlik. Ka võib neil olla probleeme kaassõltuvusega⁴, nad ei suuda end kehtestada, on liiga hoolitsevad ning peavad end kõige eest vastutavaks.

Sotsiaalse toimetuleku osas võib varajases lapsepõlves kogetud väärkohtlemine kaasa tuua tõsiseid probleeme õppimises, käitumishäireid, raskusi agressiivsete impulsside kontrolli all hoidmisega, suhtlussituatsioonide ja inimeste vältimist ja täiskasvanuna uuesti ohvriks langemist.

Lisaks nendele tagajärgedele ja sümptomitele seostatakse varajases lapsepõlves kogetud seksuaalset väärkohtlemist kuritegevuse ja prostitutsiooniga, sõltuvuse, madala sotsiaalse kompetentsuse, sõltuvusainete tarvitamisega teismeeas, madala enesehinnangu ja võimevõime tusega väljendada viha.

Posttraumaatiline stressihäire

Läti luuletaja Janis Poruksi (1871–1911) luuletust “Kojutulek” lugedes, mille tõlkis inglise keelde Sir Walter Scott, kujutage ette, et selle on kirjutanud trauma üle elanud naine.

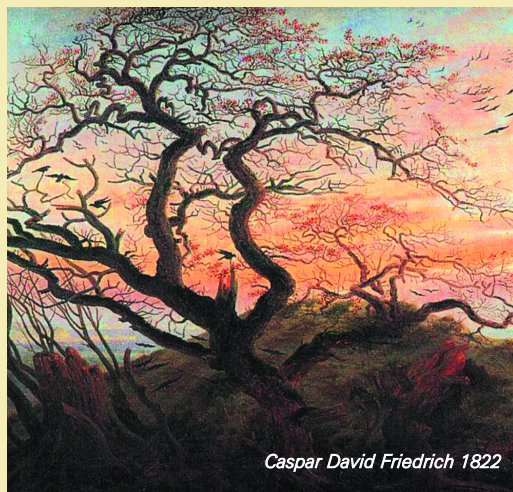
Kojutulek

*Vaata, ema kallis, mis ma kaasa tõin
võõrastelt maadelt?*

*Pelgan, et südamevalu, väsinud jalad
ning veelgi väsinumad käed!*

*Pisaraist immutatud taskurätik, känkras,
on mu ainus võit,
aaretele hoitud kamber mu rinnus
on pilgeni täidetud valuga.*

*Nurjunud lootusi mu vanas toas
valitseb kallid vaikus
justkui nooruse hääl kutsumas
pimedusest.*

Caspar David Friedrich 1822

Minu arvates kirjeldab see luuletus ülimalt hästi posttraumaatilise stressihäirega kaasnevaid tundeid ja kogemust. Esimese maailmasõja veteranide puhul nimetati seda nähtust esmalt *mürsupõrutuseks* (ingl.k. *shell shock*), Teise maailmasõja veteranide puhul *sõjaneuroosiks* ja viimaks, pärast Korea ja Vietnami sõda, sai see nimetuseks *posttraumaatiline stressihäire* (1980), kuna mõisteti, et see tekib reaktsioonina mõnele väga tõsisele traumale, nagu seda võib näiteks olla sõda sõduri jaoks, kuid mis ei tarvitse piirduda ainult sõjaga.

⁴ Häiriva või kahjustava käitumise talumine ja sellega kohanemine lähisuhetes, mille puhul kaotatakse eneseidentiteet. (Toim.)

Teise maailmasõja üle elanud laste uurimine on andnud uurijatele ja terapeutidele informatsiooni sellest, kuidas tugev ja pikaajaline trauma avaldus ja mis tegurid aitasid lastel paremini toime tulla. Uuringutest on näha, et see, kuidas lapsed kriisiga toime tulid ja kui rasked psüühilised tagajärjed sellel nende jaoks olid, sõltus mitmest tegurist. Need hõlmasid laste bioloogilisi ja iseloomu erinevusi, kogemusi tuumikperes ja seda, kas **sellele eelnes mõni teine trauma**. Ma rõhutan seda sellepärast, et paljusid inimkaubanduse ohvriks langenud naisi on muutnud kergemini haavatavaks ja vastuvõtlikuks seksuaalse väärkohtlemise kogemus lapsepõlves. Laste võime väärkohtlemise kogemusega toime tulla sõltub sellest, kas lapsel on terve või düsfunktsionaalne perekond.

Tegurid, mis toetavad posttraumaatilist stressihäiret taastumist, on järgmised:

- a) trauma läbielamine koos perekonnaga, eakaaslastega ja kolleegidega, sõpradega või muu rühmaga
- b) kontakt toetust pakkuvate lähedaste inimestega
- c) rahuliku, mitte segadust väljendava reaktsiooni kogemine kõige lähemate pereliikmete või täiskasvanud hooldajate poolt
- d) viivitamatu abi saamine kohapeal
- e) võime määratleda "vaenlane", mis võimaldab stressivabasid perioode ja pääsemist pidevast hirmust.

Üks oluline ülalmainitud posttraumaatilise stressihäirega laste uurimisest tehtud järeldus on, et ka lapsed võivad kannatada posttraumaatilise stressihäire all. Kuigi laste toimetulekuviis võib emotsionaalsete, bioloogiliste ja keskkonna tegurite mõjul olla teistsugune kui täiskasvanutel, on kindel, et trauma puudutab lapsi sügavalt ja nõuab sekkumist ning ravi. Kui traumeeritud lapsed jõuavad täiskasvanuikka ning langevad uuesti ohvriks või saavad uue traumaatilise kogemuse osaliseks, nõuab see erilist täiendavat sekkumist.

Posttraumaatiline stressihäire on eelkõige ärevushäire, mille puhul naine elab uuesti läbi toimunu ajal kogitud ärevust ja valu (Nathan, Gorman, & Salkind 1999).

Psüühikahäirete diagnoosimise ja statistika käsiraamat DSM-IV kirjeldab posttraumaatilist stressihäiret järgmiste kriteeriumide abil:

- tugev ärevushäire, mis tuleneb kogitud traumast
- esinemissagedus elu jooksul: naistel 10–13%, meestel 4–7%
- isikuvastane rünnak on kõige tüüpilisem näide traumast, mis võib põhjustada PTSH-d

Kriteerium A. Traumaatilise juhtumi kogemine

Juhtumiga kaasnes kellegi surm või surmaähvardus, raske vigastus või vigastuse oht JA inimene reageeris toimunule suure hirmu, abitus- või õudustundega

Kriteerium B. Pealetükkivad sümptomid (üks või rohkem)

- spontaansed ängistavad meenutused traumast
- korduvad painajalikud unenäod
- pealetükkivad mälupeegeldid
- psüühilised VÕI
- füüsilised stressinähtused, mis avalduvad juhtumit meenutavate asjaolude esinemisel

Kriteerium C. Vältimissümptomid (3 või rohkem)

- püüd vältida mõtteid, tundeid, vestlusi VÕI kohti, inimesi või tegevusi, mis seostuvad traumaga

- võimetus juhtunut meelde tuletada
- vähenenud osalemine olulistes tegevustes
- eraldatuse ja võõrandumise tunne
- tunnete väljendamise piiramine
- tuleviku puudumise tunne

Kriteerium D. Ülierutus (2 või enam)

- probleemid uinumise või unega
- ärrituvus või vihadood
- keskendumisraskused
- ülivalvsus
- liialdatud reaktsioon ehmatusele

Kriteerium E.

häire kestab kauem kui kuu aega

Kriteerium F.

sümpтомid põhjustavad kliiniliselt olulisi stressinähte või takistavad sotsiaalseid või muid olulisi funktsioone.

Naised, kes on uuesti sattunud väärkohtlemise ohvriks, ilmutavad sümptomeid, mis on küll omased PTSH-le, kuid selle raskemale vormile, mida Judith Herman (1992) nimetab “kompleksseks PTSH-ks”. Kompleksse PTSH puhul on olemas PTSH pealetükkivad, vältimise ja ülierutuse sümptomid, kuid lisaks esinevad ka muutused emotsioonide reguleerimises, teadvuses, enesetunnetuses, suhtumises väärkohtlejasse, suhetes teistega ning tähendussüsteemis, mis kõik on seotud pikema perioodi jooksul kogetud allutatusega totalitaarsele kontrollile (Herman 1992).

Muutused emotsioonide reguleerimises tähendavad seda, et inimesel on raske kontrollida oma emotsioonide tugevust ja end maha rahustada. Muutused hõlmavad kroonilist depressiooni, kroonilisi enesetapumõtteid, enesevigastamist, äkilist või äärmiselt allasurutud viha (mis võivad vahelduda), seksuaalset sundkäitumist või äärmist seksuaalset pärsitust (mis võivad vahelduda).

Muutused teadvuses: amneesia traumaatiliste sündmuste suhtes, episoodiline dissotsiatsioon, depersonalisatsioon/derealisatsioon⁵ ja uuesti läbielamise kogemus, kas siis pealetükkivate posttraumaatilise stressihäire sümptomite näol või toimunule pidevalt mõeldes.

Muutused enesetunnetuses: abituse ja otsustus- või tegutsemisvõimetuse tunne; häbi, süütunne ja enesesüüdistamine; häbistatuse, “räpasuse” ja rüvetatuse tunne; tunne, et ollakse teistest täiesti erinev (võib esineda erilise ja täieliku üksinduse tunne; uskumus, et keegi ei suuda mõista, või siis mitteinimlik identiteet).

Muutused suhtumises väärkohtlejasse: väärkohtleja veendumuste või loogika ülevõtmine; pidev mõtlemine enda suhte peale väärkohtlejaga, sealhulgas pidev kättemaksuiha; ebarealistlik totaalse võimu omistamine väärkohtlejale; väärkohtleja idealiseerimine; väärkohtlejaga erilise või üleloomuliku sideme tunnetamine.

Muutused suhetes teiste inimestega seisnevad isolatsioonis ja endassetõmbumises; lähe-

⁵ Häire, mille all kannatav isik kaebab, et tema psüühiline tegevus, keha ja/või ümbrus on muutunud nii, et see tundub ebareaalsena või automaatsena. (Toim.)

dussuhete häirituses; pidevas päästja otsimises (võib vahelduda isolatsiooni ja endassetõmbumisega); püsivas usaldamatuses; enesekaitse pidevas ebaõnnestumises.

Tähendussüsteemi muutused seisnevad lootusetuses ja meeleheites, kaotatakse usk elu normaalsesse kulgu (Herman 1992, 121).

Üksik traumaatiline juhtum, nagu näiteks autoõnnetus või kodu mahapõlemine, mõjutab inimest suhteliselt lühikest aega – eriti sel juhul, kui kohe pärast juhtunut leitakse mõningast emotsionaalset tuge ning ei saada füüsiliselt kannatada (näiteks ei teki pikaajalist tervisekahjustust). Inimesel võivad küll ilmned posttraumaatilised sümptomid, näiteks pealetükkivad mälopildid (ingl.k *flash-backs*) või autosõidu vältimine, aga need on lühiajalised. Kui trauma põhjustab inimene, keda ohver tunneb – näiteks lapsevanem või abikaasa –, tekitab see reedetuse tunde ja tunde turvalisuse täielikust puudumisest (Herman 1992). See süvendab sümptomite raskusastet ja võib põhjustada kompleksset PTSH-d. Kui trauma pidevalt kordub, toimuvad muutused inimese isiksuses ja suhtumises teistesse. Üks trauma peamisi tagajärgi on rikutud inimsuhted koos psühholoogiliste struktuuride ja "kiindumise ning tähenduste omistamise võime kahjustumisega, mis seovad üksikisikut kogukonnaga" (Herman 1992, 51).

Näiteks ilmneb naise püüdes saavutada pikaajaline toimetulek perevägivallaga teatud muster, mis on kirjanduses (alates Walkerist 1979) põhjalikult dokumenteeritud. Need toimetulekumehhanismid ja tagajärjed on saanud nimetuseks *õpitud abitus*, *traumaatiline kiindumus* ja *Stockholmi sündroom*.

Ka lapsed võivad kannatada posttraumaatilise häire all. Kui traumeeritud laps langeb täiskasvanuna uuesti ohvriks või saab uue traumaatilise kogemuse osaliseks, nõuab see erilist täiendavat sekkumist.

Võttes arvesse perevägivalla tõsidust ja ohtlikkust, küsitakse tihti "miks jäävad naised mehe juurde" või "miks nad varem ei lahku" või "kui nad on kord juba lahkunud, miks nad tagasi lähevad". Ühe põhjusena, miks naised ei lahku, nimetab Lenore Walker (1979) õpitud abitud. **Õpitud abitus** on reaktsioon kontrolli kaotamisele olukorra üle pikemaks perioodiks, nii et inimene hakkab arvama, et ta ei saa kunagi enam tagasi kontrolli olukorra üle. Kui selline inimene saab kontrolli oma elu üle tagasi, on tal raskusi uskumisega, et ta suudab hakkama saada.

Kui näiteks naise käitumine ei hoiu meest tagasi teda löömast, võib naine hakata arvama: "Miski ei muutu – ükskõik, mida ma ka teen." Gelles (1976, 78) jagab põhjused, miks naine otsustab jääda vägivaldsesse suhtesse, kolme kategooriasse: "Esiteks, mida nõrgem ja harvaesinevam on vägi, seda suurema tõenäosusega jääb naine mehe juurde. Teiseks mängib rolli **lapsena kogetud vägivalla ulatus**. **Suurem vägivalla kogemus ennustab (tulevase) vägivalla suuremat talumistaset**. Kolmandaks jäämise põhjuseks on konkreetsed hariduslikud ja tööga seotud tegurid". Gelles tuletab meelde, millised on nende naiste majanduslikud võimalused, kellel ei ole haridust, tööturul nõutud oskusi või töökoogemust. Majanduslikud tingimused on seega väga olulised ses suhtes, milline inimene võib langeda perevägivalla või inimkaubanduse ohvriks.

Herman (1992, 90) kirjutab: “Maailma asjades aktiivse osavõtu vähenemine, mis esineb ka ühekordse trauma puhul, tuleb veelgi tugevamalt esile korduvalt traumeeritud inimeste juures”. Herman vaatab seda kui aktiivset protsessi, kus naine teeb otsuseid üleelatu põhjal ja veendub, et igal ta teol on kohutavad tagajärjed. Olukorras, kus pole võimalik katsetada ega eksida, võib inimesel kaduda algatusvõime. Lõvi võitleb, sest see on teda varemgi aidanud, gasell põgeneb, sest see on teda minevikuski aidanud, aga jänes tardub paigale, sest võitlemine tundub asjatuna, kuna teine loom tundub olevat suurem või jookseb kiiremini.

Kompleksse posttraumaatilise stressihäire all kannatav naine vajab ka isikulikke tuge, et toime tulla korduvate traumaatiliste mälestuste, kontrollivajaduse, viha ja raevu, füüsiliste ja seksuaalsete probleemide, usalduse, reetmise ja emotsionaalse läheduse küsimustega.

Vägivaldse suhte teine tagajärg võib olla **traumaatiline kiindumus** (ingl.k. *trauma-bonding*), mille puhul ohver või vang loob väärkohtlejaga emotsionaalse sideme, et olukorda emotsionaalselt välja kannatada. Traumaatilise kiindumuse teooria väidab, et partnerid kiinduvad üksteisesse ebatervel moel, kuna neil on hirm mahajätmise ees. Selle teooria järgi on üks põhjusi, miks mees naist peksab, tahe omada kontrolli oma partneri üle sel määral, et naine teda ei hülgaks. Samuti jäävad selle teooria kohaselt naised mehe juurde, sest ka nemad kardavad hülgatust. Olla mahajäetud tundub hirmutavam kui jäämine ja peksmine.

See on ka seotud nn **Stockholmi sündroomiga** (Graham & Rawlings 1994, Walker 1994). Kui vägivalda all kannatav naine on kõigest teistest isoleeritud, kaldub ta looma emotsionaalset sidet väärkohtlejaga. Herman (1992, 92) kirjutab: “Vahelduv terrori ja ajutise kergenduse kogemine – eriti armusuhte isoleeritud kontekstis (või suhtes, mida nimetatakse nii) – võib lõppeda intensiivse, peaaegu jumaldava sõltuvusega kõikvõimsast, jumalasarasest autoriteedist. Ohver võib elada hirmus tema raevu ees, kuid võib suhtuda temasse ka kui jõu, juhtimise ja elu enda allikasse”. Seda võib täheldada ka religioosetes sektides, millel on karismaatiline, kuid oma positsiooni kuritarvitav juht. Kui naisel ei ole teist informatsiooniallikat, võib ta tõesti hakata uskuma, et väärkohtleja arvamus on õige ja tema tõlgendus asjadele vale. Isolatsiooni, ettearvamatu vägivalda ja negatiivsete sõnumite protsess on väga sarnane ajupeesule. Kroonilise vägivaldse ja kontrolliva suhte tagajärg on mitmed sisemised muutused naise isiksuses.

Kokkuvõte

Niikaua kui on olnud ebavõrdseid võimusuhteid, on tulnud ette ka võimu kuritarvitamist. Naised on leidnud viise, kuidas sellist kuritarvitamist üle elada, ja vahel ka viise, kuidas sellest pääseda.

Inimkaubanduses esinev võimu kuritarvitamine on väga sarnane teistele raske ja pikaajalise väärkohtlemise olukordadele. Selle tagajärjed täiskasvanud naiste jaoks ei erine palju nende naiste omadest, kes on korduvalt kogunud seksuaalset väärkohtlemist ja perevägivalda terrorit. Kuna paljusid naisi, kes satuvad inimkaubandusse, on ka lastena seksuaalselt ja füüsiliselt väärkoheldud, on nende jaoks tegemist korduva ohvriks langemisega. Olenemata sellest, kas neid on varem väärkoheldud või mitte, on inimkaubanduse ohvritel tõenäoliselt kompleksse posttraumaatilise stressihäire sümptomid ja nad vajavad nende sümptomite tõttu ravi.

Abi, mis on aidanud vägivalda all kannatanud naisi, on mitmetahuline:

- 1) viivitamatu nõustamine turvalisuse küsimustes ning kriisinõustamine, tavaliselt personaalne;
- 2) koolitus, mis selgitab vägivallatsükli ja millega kaasneb ka naiste põhiõiguste käsitlemine, turvalisuse planeerimine ja toimunust rääkimine (tavaliselt tugirühmas);
- 3) abi õiguslikes küsimustes, ajutise hooldaja määramine lastele, finantsplaani ning konkreetse plaani koostamine edasise elu jaoks (näiteks elukoht pärast varjupaika);
- 4) enesekehtestamise, enesekaitse, suhtlustehnikate, stressijuhtimise ja vägivaldatu lastekasvatamise kursused/tugirühmad.

Ülalmainitud piisab tavaliselt naisele, kellel on komplikatsioonideta PTSH, aga mitte naise jaoks, kellel on kompleksne PTSH. Selline naine vajab ka isiklikku tuge, et tulla toime “korduvate traumaatiliste mälestuste, kontrollivajaduse, viha ja raevu, dissotsiatsiooni, füüsiliste ja seksuaalsete probleemide, usalduse, reetmise ja emotsionaalse läheduse küsimustega, kohanemise ning konfrontatsiooniga” (Walker 1994, 430). See võib tähendada vajadust ravimite järele, haiglaravile suunamist akuutse kriisi puhul ja mitme teraapiaviisi kombineerimist, nagu personaalne, rühma-, pere-, paariteraapia või säilitusravi sõltuvusainete tarvitamise puhul.

Nagu näha, on taastumine inimkaubandusele omasest väärkohtlemisest pikaajaline protsess ning nõuab kõigilt asjaosalistelt julgust ja pühendumist.

Kasutatud kirjandus

- American Psychological Association* (1994). *Diagnostic and Statistical manual of Mental Disorders: DSM-IV*. Washington D.C.: APA press
- Breire, J.** (1988). *Therapy for Adults Molested as Children: Beyond Survival*, New York: Springer Publishing Company.
- Finkelhor, D. & Browne, A.** (1986). The Impact of child sexual abuse: a review of the literature. *Psychological Bulletin*, 99,1.
- Gelles, R.J.** (1976). Abused wives: why do they stay? *Journal of Marriage and the Family*, 38, Nov., pp.659-668.
- Graham, D.L.R., Rawlings, E.I., & Rigsby, R.K.** (1994). *Loving to Survive: Sexual Terror, men's violence, and women's lives*. New York: New York University Press.
- Herman, J.** (1992) *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books.
- Nathan, P.E., Gorman, J.M. & Salkind, N.J.** (1999). *Treating Mental Disorders: A guide to what works*. New York: Oxford University Press.
- Rothschild, B.** (2000). *The Body Remembers: The Psychophysiology of Trauma and Trauma Treatment*. New York: Norton Publishing.
- Walker, L.** (1979) *The Battered Woman*. New York: Harper & Row
- Walker, L.** (1994) *Abused Women and Survivor Therapy*. Washington, D.C.: Psychological Association Press

Artikkel põhineb ettekandel, mis esitati rahvusvahelisel inimkaubandusevastasel konverentsil Riias detsembris 2004. Jekaterina V. Škurkin töötas 2004. aasta sügissemestril Fulbright programmi toetusel vahetusõppejõuna Läti Sotsiaaltöö ja Sotsiaalpedagoogika Kõrgkoolis Attistiba.

Euroopa Kohtu töömailt

Euroopa Liidu moodustamisega tekkis vajadus ka spetsiaalse kohtuorgani järele, kes lahendaks riikidevahelisi õiguslikke probleeme, mis jäid väljapoole riigisiseste õigusaktide reguleerimisala. Selliseks organiks on Euroopa Kohus, kelle tööst annan siin põgusa ettekujutuse konkreetse kohtuasja, C-275/02, tutvustamisega, mille teemaks oli Saksamaa keeldumine Türgi kodanikule elamisloa pikendamise ning tema Saksamaalt väljasaatmine.

Heli Sildmäe

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse osakonna peaspetsialist

Õiguslik taust

Euroopa Majandusühendus ja Türgi sõlmisid 1963. aastal assotsieerumislepingu, milles kaubandus- ja majandussuhete arendamise kõrval fikseeriti ka töötajate vaba liikumise põhimõtted. Töötamist teises lepinguosalisel riigis ja töötajate ning nende pereliikmete vaba liikumise küsimusi täpsustati assotsiatsiooninõukogu sellekohase otsusega nr 1/80 1980. aastast. Otsus kehtestab ka avaliku korra, julgeoleku ja rahva tervise tagamise vajalikkusest tulenevad õigustatud piirangud vabale liikumisele. Vaadeldava kohtuasja juures on oluline see punkt, mis sätestab, et **sõltumata kodakondsusest** on töötaja juurde, kes on ühe liikmesriigi kodanik ja töötab teise liikmesriigi territooriumil, õigus elama asuda tema abikaasal ja nende alla 21-aastastel järglastel või ülalpeetavatel.

Kohtutoimikust nähtub, et türklane Ayaz (sündinud 1979. aastal), vallaline, asus koos emaga elama Saksamaale kasuisa juurde 1991. aastal. Kasuisa, Türgi kodanik, elab ja töötab Saksamaal juba aastaid seaduslikult. Ayaz'i emal Saksamaal töötamise õigust pole olnud ega ole. Ayaz on elanud

Saksamaal vanemate juures, õppinud kutsekoolis ja tehnikumis, töötanud autojuhina ning olnud töötu. On sooritanud õigusrikkumisi, mille eest mitmeid kordi Saksa kohtute poolt süüdi mõistetud. Talle oli Saksamaal väljastatud tähtajaline elamisloa, mis aegus 1999. aastal. Elamisloa pikendamise avaldusele Saksa võimud vastasid eitavalt ning kohustasid Ayaz'i väljasaatmise ähvardusel Saksamaalt lahkuma. Ayaz andis asja kohtusse.

Kohtuotsuse kohaldatavus

Kohus leidis, et Ayaz kujutab endast tõsist ohtu avalikule korrale ja julgeolekule, kuna on toime pannud tõsiseid õigusrikkumisi, mistõttu tema väljasaatmine on täies kooskõlas riigisisese õigusega, nimelt välismaalaste seadusega.

Teisest küljest tuleb siiski välja selgitada, kas väljasaatmine on käesoleval juhul kohaldatav, st jõuda selgusele, kas asjaomane isik kuulub otsusega nr 1/80 kaitstavate isikute hulka või mitte, sest rahvusvahelised õigusaktid on riigisiseste õigusaktide suhtes ülimuslikud.

Kohus jõudis järeldusele, et otsuse langeamiseks on tarvis Euroopa Ühenduse õigust tõlgendada ning pöördus Euroopa Kohtu poole järgmise küsimusega: kas liikmesriigi seaduslikul tööturul seaduslikult töötava Türgi päritolu töötaja alla

21-aastane kasupoeg on otsuse nr 1/80 tähenduses pereliige?

Et nimetatud otsuses ei ole esitatud töötaja pereliikme mõiste määratlust, tuli Euroopa Kohtul leida küsimusele selline vastus, mida saaks edaspidi kohaldada kõigis liikmesriikides. Selleks vaatas kohus läbi kõik seda teemat puudutavad EÜ õigusaktid ning kohtupretsedendid, samuti võttis arvesse, et otsus nr 1/80 ei sisalda midagi, mis lubaks arvata, et pereliikme mõiste ulatus oleks töötaja puhul piiratud perekonnaga, keda seob veresugulus.

Esitatud põhjendustest lähtudes Euroopa Kohus otsustas, et liikmesriigi seaduslikul tööturul tegutseva Türgi päritoluga töötaja noorem kui 21-aastane või ülalpeetav kasupoeg on otsuse nr 1/80 tähenduses selle töötaja pereliige ning talle kuuluvad selle otsusega antud õigused alates hetkest, kui talle on nõuetekohaselt antud luba ühineda nimetatud töötajaga teda vastu võtnud liikmesriigis.

Teiste sõnadega – Ayaz’i väljasaatmine Saksamaalt ei ole seadusega kooskõlas.

Kohtuasja põhjal võib täheldada seadusandlikku vastuolu

Kui püüda teha selle kohtuasja põhjal mingit üldistust, võib täheldada kui mitte just huvide konflikti, siis vähemalt mõningast seadusandlikku vastuolu.

Ühest küljest on iga riik kohustatud oma kodanike heaolu eest hoolitsema ning nende kaitsmine seaduserikkujatest võõrmaalaste eest kuni viimaste väljasaatamiseni on täiesti mõistetav.

Teisest küljest pole mõeldav, et rahvusvahelised lepped saaksid lähtuda üksnes ühe riigi huvidest. Need peavad rahuldama kõiki asjaosalisi, seega olema inimkesksed – suunatud üldiste, ühiskonnas aktsepteeritud inimõiguste kaitsesele.

Keelenõu

Keelenõu rubriik püüab juhtida sotsiaalprobleemidega tegelevate ja nendest kirjutavate ametnike tähelepanu sagedamini esinevatele terminoloogilistele ja keelelistele väärtõlgendustele, mille tõttu kannatab väljenduse täpsus ja mõtteselgus.

SEADUSANDLUS. Üheks näiteks mõistete väärkasutamisest on viimastel aastatel mõiste *seadusandlus* lai levik tähenduses *seadus/seadustik*. Selle asemel, et rääkida või kirjutada seadusest, räägitakse hoopis *seadusandlusest*.

“Eesti keele sõnaraamatus” (1999) on kirjas, et *seadusandlus* tähendab *seadusloomet*, seaduste andmist ja sellega seotud protseduure, ei tähenda aga: seadused, normatiivaktid, õigusaktid. Niisiis tähistab termin *seadusandlus* tegevust, mitte selle tulemust, st seadusi. Sõnaraamatus on kirjas ka hoiatav näide: {seadusandluses} lubatud juhtudel *pro* seaduses lubatud juhtudel.

Väga levinud on ka terminite **MEETOD**, **METOODIKA** ja **METODOLOOGIA** asjatundmatu kasutamine. Enamasti tarvatakse terminit *metoodika* seal, kus oleks õige rääkida meetodist. Nimelt tähendab meetod kindlat õppe- või uurimisviisi. Näiteks võib tegemist olla ravimeetodiga (vesiravi), kasvatusmeetodiga (vabakasvatuse), sotsiaaltöös kliendikeskse tegutsemismeetodiga jne. Seevastu metoodika eeldab, et tegemist on võtete kogumiga, tegutsemisõpetusega, näiteks kliendikeskse tegutsemise metoodikaga ehk võttestikuga. Hoopis ettevaatlik tuleks olla aga mõiste *metodoloogia* kasutamisega. “Eesti keele sõnaraamatus” on kirjas, et *metodoloogia* on *meetodiõpetus, õpetus teadusliku uurimise meetodeist*. Tihti peale aga kasutatakse terminit *metodoloogia* lihtsalt teooria tähenduses. Niisiis tuleks kirjutada “uurimuses on kasutatud mänguteooriat ja Bronfenbrenneri sotsioökoloogilist teooriat (mitte *metodoloogiat*)”.

Koostas Signe Väljataga

Kliendi vajaduste hindamine sotsiaaltöös

Dagmar Narusson
sotsiaaltöö doktorant

Inimese vajaduste ja ressursside hindamine kuulub sotsiaaltöös klienditöö olulisimate tegevuste hulka. Hindamise tulemusel tehtud otsused mõjutavad kliendi elu ja sotsiaaltöötaja edasist sekkumistegevust. Sotsiaaltöötaja jaoks pole hindamise läbiviimine sugugi kerge, sest toime tuleb tulla mitmete aspektidega, nagu kliendile individuaalne lähenemine piiratud ressursside tingimustes, sobiva hindamismeetodi valimine, kliendi ressursside välja toomine lisaks probleemidele. Hindamise planeerimisest sõltub kuivõrd kliendikeskselt, sihipäraselt ja ressursisäästlikult suudab sotsiaaltöötaja inimeselt ja tema pere- ning võrgustikuliikmetelt infot koguda.

Inimese vajaduste hindamine on sotsiaaltöös üks klienditöö olulisi tegevusi, mis suuresti määrab ära kogu edasise sekkumistegevuse edukuse. Eestis on 2005. a kevad see aeg, kus vähemalt omavalitsuste sotsiaaltöötajad räägivad tõenäoliselt rohkem kui kunagi varem hindamisvahendist¹, hindamise läbiviimisest ja abivajaduse üle otsustamisest. Seda seetõttu, et täiskasvanud puuetega inimestele hooldajatoetuse maksmine toimub alates k.a aprillist uutel alustel, st omavalitsuste kaudu ja sotsiaaltöötajatel tuleb otsustada, kes piirkonna puudega inimestest ja mis määral abi vajab ja saab.

Hindamine – vastutusrikas tegevus

Elukutselised sotsiaaltöötajad tuginevad tavaliselt klienditöös otsuste tegemisel inimese olukorra, funktsioneerimisvõime, toimetuleku ja vajaduste hindamisele. Hindamine on protsess, mille käigus tehakse kindlaks probleemi laad, selle tekke põhjused, dünaamika ja prognoos, samuti probleemiga seotud inimesed ja situatsioonid (Barker 1995). Sotsiaaltöös võib hindamistegevust käsitleda kui (1) nõustamise, juhtumitöö või mis tahes klienditöö ühte osa; (2) kui ühte klienditöö tegevust, mille lõppeesmärk on hinnangu ja sekkumiskava koostamine. Sel juhul võib minna vastutus interventsiooni eest hindamist läbi viinud sotsiaaltöötajalt

üle teis(t)ele teenus(t)e osutaja(te)le (Meyer 1995). Kuid vaatamata sellele, kas hindamist viiakse läbi nõustamise osana või eraldi tegevusena sekkumiskava koostamise eesmärgil, kaasneb igal juhul hindamise ja hinnangu koostamisega väga suur vastutus. Miks? Sest hindamist võib käsitada teise inimese ellu sekkumisena, kuna hindamise tulemus mõjutab kliendi edasist käekäiku. Hindamine on delikaatne ja vastutusrikas tegevus. Seepärast on oluline, et praktikud oleksid erialaselt piisavalt pädevad ja teadlikud teguritest, mis mõjutavad hindamise protsessi ja otsuste vastuvõtmist. Seejuures tuleb arvestada nii hindamistegevust mõjutavat konteksti, sh dilemmasid, millega praktik kokku puutub, kui ka konkreetse kliendi vajaduste hindamise kvaliteeti mõjutavaid tegureid. Hindamise kvaliteedi puhul on põhiküsimuseks see, kui süsteemne on hindamine ja milliseid meetodeid, põhimõtteid, tehnikaid kasutades hindamine toimub, mis alusel hinnang koostatakse ning lange-tatakse otsus edasiseks sekkumistegevuseks. Mitte asjata ei öelda, et hindamine on üks komplitseeritumaid tegevusi sotsiaaltöös. Hindamine ei toimu vaakumis, vaid reaalse elu tingimustes ja paratamatult on hulk tegureid, nii ühiskondlikke kui ka erialaseid, mis mõjutavad praktiku hindamistegevust klienditöös.

¹ Kutsutakse ka hindamisinstrumentiks

Hindamise dilemmad

Milliste dilemmadega puutuvad kokku hindamisega tegelevad sotsiaaltöötajad?

■ **Kliendi vajadused vs piiratud ressursid.** Klienditöö põhiväärtustest tulenevalt peetakse oluliseks arvestada kliendi isiksuse eripäradega. Sotsiaaltöötajaid koolitatakse hindamisel ja sekkumiskava koostamisel juhinduma kliendi vajadustest. Kuid igapäevases praktikas ootavad avaliku sektori – sotsiaaltoetuste ja -teenuste – rahastajad, hoolekandeesutuste juhid ja sotsiaalpoliitikud, et spetsialistid lähtuksid oma töös ressursside piirusest.

■ **Struktureeritud hindamisvahendid vs intervjuu.** Hindamispraktikas on märgatav tendents järjest enam struktureerida hindamistegevust, luues selleks erinevaid hindamisvahendeid. Ühest küljest on hindamisjuhiste ja -instrumentide kasutamine mõistetav, kuna see aitab korraldada hindamist ühtsetel alustel võimalikult paljude klientide suhtes. Teisest küljest kaasneb struktureeritud hindamisvahendi kasutamisega risk, et ei arvestata piisavalt kliendi individuaalsusega. Payne (2002) rõhutab, et kaasaegses kultuuriruumis muutub sotsiaalteenuste puhul isikuomaduste arvestamine sama oluliseks kui see on näiteks rõivatööstuses. Payne ütleb, et postmodernses ühiskonnas otsib iga inimene “oma teed”, “oma elamisviisi” ning sotsiaaltöötajatel tuleb ühiskonnas toimuvaid arenguid arvestada.

■ **Probleemide sõnastamine vs kliendi ressursside välja selgitamine.** Hindamise puhul võib kujuneda probleemiks negatiivne keelekasutus ehk teisisõnu rääkimine üksnes puudustest, probleemidest, raskustest, takistustest, kaotustest jmt. Sotsiaaltöötaja peamiseks ülesandeks on kujunenud kliendi probleemide järjest põhjalikum ja täpsem väljaselgitamine ning sõnastamine. Vastukaaluks räägitakse nüüdisaegses sotsiaaltöös tugevuste (*strengths*) perspektiivist, mis rõhutab, et ükskõik kui tõsine on inimese probleem, siis juhul, kui ta on selles keerulises olukorras ellu jäänud, on spetsialistide ülesanne välja selgitada, mida ja kuidas on inimene selleks teinud ning mida ta on sellest olukorrast õppinud oma ressursside ning toimetulekuvõime kohta. Kui ini-

mese enda ja tema lähikeskkonna ressursid on kindlaks tehtud, siis püütakse lahenduse otsimisel tugineda just neile, sest nii on tõenäolisem, et pakutav lahendus on kliendile sobiv ja ühiskonnale ressurssisäästlik.

■ **Piiratud aeg vs objektiivne hindamine.** Tuleb arvestada ohuga, et ühekordse hindamistegevuse tulemusena võib tekkida olukord, kus klient samastatakse probleemiga. Praktikast on tavaline, et pärast hindamist sotsiaaltöötaja kategoriseerib kliendi tema probleemi järgi. Inimese ja probleemi vahele pannakse justkui võrdusmärk. See aga pole eetilise. Lisaks on olemas risk, et ühekordse kohtumise jooksul ei saa sotsiaaltöötaja täpset ülevaadet kliendi olukorrast ja probleemist. Põhjused võivad olla objektiivsed, näiteks on klient halvas tujus, on juhtunud midagi, mille tõttu inimese oma probleemi tugevasti võimendab vmt. Seepärast peab hindamine olema protsess, võimalusel korduvtegevus. (Milner, O’Byrne 2002)

Sotsiaaltöötaja jaoks pole olukord lihtne: põhjalik korduvhindamine nõuab aega ja muid lisaressursse, samas on ressursid piiratud; objektiivsema tulemuse saamiseks on soovitatav kasutada struktureeritud hindamisvahendeid, mis aga võib tähendada kliendi isikupära eiramist. Kui võtta piisavalt aega ühe kliendi vajaduste hindamiseks ja samas teada, et hulk kliente on ootamas ja töö nendega tegemata, võib see viia läbipõlemiseni. Sotsiaaltöötajate ees on raske küsimus – kuidas toime tulla. Niipalju kui on sotsiaaltöötajaid, on ka vastuseid.

Praktikuna leian, et oluline on arutada hindamisel tekkivaid dilemmasid kolleegidega ja informeerida neist ka inimesi, kellest sotsiaaltöötaja töö sõltub, samuti oma kliente.

Klienditöös on hindamine protsess, mis algab hindamise ettevalmistamisest ja jätkub hindamise läbiviimise ehk inimese tegevusvõime, vajaduste ja ressursside kaardistamisega.

Peale hindamise läbiviimist koostatakse hinnang, püstitatakse eesmärgid, valitakse sekkumisviisid, sobivad teenused ja koostatakse põhjalik tegevuskava. Koostatud tegevuskava võib kanda hooldusplaani, rehabili-

tatsiooniplaani tegevuskava, sekkumiskava vms nimetust.

Siinkohal aga hindamine ei lõpe – pärast perioodi, mille kestel kavandatud tegevusi ellu viiakse, järgneb tulemuste hindamine ehk teisisõnu kogu hindamisprotsess algab otsast peale.

Hindamise ettevalmistamine

Enne kliendiga kohtumist ja hindama asu- mist on sotsiaaltöötajal oluline oma tegevus läbi mõelda. Alljärgnevalt tutvustatakse ettevalmistava etapi mitmeid olulisi aspekte.

Kõigepealt on vaja läbi mõelda, **kes on klient**, kellele hindamine ja sekkumistegevus on suunatud. Hinnata võib ühe inimese, aga ka abielupaari, pere allsüsteemi või kogu perekonna olukorda. Hooldus- ja sotsiaalteenuste vajaduse hindamisel eeldatakse enamasti, et kliendiks on puudega inimene, kuid tegelikult on klient/kliendid ka puudega inimese hooldajad.

Lähtudes kliendist, on järgmisena soovitav läbi mõelda, **mis on hindamise eesmärk**. Compton (1994) ütleb, et ei ole midagi absurdsemat, kui info kogumine lihtsalt kogumise pärast. Infot tuleb koguda ikka kindlat eesmärki silmas pidades. Eesmärgi sõnastamisega taotleb sotsiaaltöötaja sihipäraselt tegutsemist ja kliendi ning oma aja säästlikku kasutamist. Esmakordsel kohtumisel võib tekkida vajadus põhjalikuma hindamise järele, mille eesmärk võib olla inimese psühhosotsiaalse ja sotsiaalmajandusliku olukorra, tegevusvõime ja toimetuleku kaardistamine ning sobivate lahenduste leidmine. Compton (1994) nimetab ka vajadust kindlaks teha kliendi probleemse situatsiooni põhilised aspektid ja probleemi tähenduse kliendi jaoks sellel ajahetkel ja konkreetse situatsioonis.

Hindamisel võib olla ka teisi eesmärgi: seda võib läbi viia, et teha kindlaks, kas kliendile sobib üks või teine teenus. Korduvhindamise puhul võib olla tegu riski hindamisega, st nende aspektide hindamisega, mida esmasel hindamisel märgiti kui riske (risk on see, millest võib kujuneda tõsine probleem, näiteks kui puudega inimese tervislik

seisund halve-neb). Korduvhindamisega tehakse kindlaks ka see, kas planeeritud tegevused ja saadud teenused on olnud piisavalt efektiivsed probleemi leevendamiseks või lahendamiseks. (Kane, Kane 2000)

Järgmisena otsitakse vastust küsimusele, **mida hinnata**. Infot ei koguta valimatult. Eesmärki silmas pidades on vaja saada kliendi kohta teada üksnes teatud laadi infot. Kogutavat infot võib liigitada kui infot inimese isiklike, situatsiooniliste või toetusüsteemi asjaolude kohta. Personaalsete faktoritena käsitletakse järgmisi asjaolusid: psühhosotsiaalne toimetulek (sh isikuomadused), elustiil, tervislik seisund, toimetulek eneseteeninduse ja igapäevaelu toimingute- ga, sotsiaalmajanduslik toimetulek, elukesk- konna tingimused, senine teenuste ja abisaami- se võimaluste kasutamine, info ja tee- nuste kättesaamisvõimalused. Situatsiooniliste faktoritena käsitletakse probleemi(de) dünaamikat ja kestust. Alustatakse sellest, kui kaua probleem on kestnud ja kas selle aja vältel on olukord paranenud, püsi- nud stabiilsena või halvenenud. Tähelepanu pööratakse sellele, kuidas on inimene teda ümbritsevas keskkonnas toime tulnud. Toe- tussüsteemi analüüsimisel hinnatakse kliendi suhteid ja sotsiaalse toetuse saamise või- malusi tuumikpere-, laiendatud pere liikme- telt, sõpradelt, naabritelt, töö- ja organisat- sioonikaaslastelt, kogukonnalt.

Milliseid faktoreid ja mis ulatuses hinnata, on sotsiaaltöötaja kui spetsialisti otsustada. Siinkohal tahan ära märkida, et koolituspäe- vadel on sotsiaaltöötajad andnud tagasisidet EGGA meeskonnaliikmetele selle kohta, et puuetega inimeste hooldus- ja sotsiaal- teenuste vajaduse hindamisvahend on liiga üksikasjalik. See on tõsi, hindamisvahend on tõesti põhjalik. Kuid põhjus, miks see sisaldab väga paljude aspektide hindamist, on taotlus, et hindamisviis oleks kasutatav igas vanuses ja võimalikult paljude puuete- ga inimeste vajaduste väljaselgitamiseks. Spetsialisti asi on kriitiliselt hinnata, milli- seid andmeid koguda, lähtudes konkreetse kliendi probleemist.

Missugust metoodikat hindamisel kasutada. Sotsiaaltöös kasutatakse info kogumiseks hindamisvahendeid, intervjuud, vaatlust, dokumentide analüüsi, vajadusel ka arengulugu, genogrammi või keskkonnakaarti.

Hindamisvahendid on kindla struktuuriga – selles on määratletud hindamist vajavad aspektid ja valdkonnad. Hindamisvahendi juurde kuulub tavaliselt juhendmaterjal, kus kirjeldatakse hindamisvahendi kasutamise reegleid. *Hindamisvahend* võib olla (1) etteantud vastustega, mille seast tuleb valida sobiv, (2) etteantud aspekti kirjeldusega, kuid pole antud juhust, mille põhjal/ millist testi vms kasutades kliendi olukorda hinnata (spetsialist peab ise valima metoodika), (3) lahtiste vastusevariantidega, mille puhul tuleb vastuseks kirjutada hinnang.

Intervjuu puhul on selle ülesehitus intervjuu struktuurist. Tavaliselt on eelnevalt paika pandud põhiküsimused, kuid küsimuste esitamise järjekord ja sõnastus võivad muutuda. Intervjuu puhul tugineb hindamine kindlale teooriale, nagu näiteks biopsühhosotsiaalne teooria, süsteemiteooria, ökosotsiaalne teooria vms.

Võrdluseks võib öelda, et hindamisvahendi kasutamine on täpselt kindlaks määratud ja täidab seetõttu paremini objektiivsusnõuet. Seevastu intervjuu võimaldab probleemile läheneda kliendikeskselt, kuid eeldab väga häid erialaseid teadmisi sotsiaaltööst, kaasa arvatud teooriate tundmist, intervjuerimistechnika valdamist ja head analüüsivõimet. Oluline on teada, et meetodid ja tehnikad, mida sotsiaaltöötaja endaga interaktsiooni kaasa toob, mõjutavad hindamisprotsessi. Kindla struktuuriga hindamisvahendi kasutamine tekitab olukorra, kus sotsiaaltöötaja ja kliendi suhe on ebavõrdne, sest kontroll hindamisprotsessi üle on spetsialisti käes. Sotsiaaltöötajal on hindamisvahend, ta teab, mida ta tahab hinnata, tema suunab vestlust. Samas tunneb klient ennast ebakindlalt, sest ta ei tea, mida temalt teada tahetakse, ta ei näe alati, mida sotsiaaltöötaja tema kohta üles kirjutab, ja tal võib tekkida igasuguseid mõtteid ja oletusi selle kohta, kuidas sotsiaaltöötaja saadud infot hiljem kasutab. Intervjuu puhul on kliendil võimalus prot-

Hooldusvajaduse ja sotsiaalteenuste määramise hindamisvahend

Eesti Gerontoloogia ja Geriatria Assotsiatsiooni meeskond on välja töötanud hindamisvahendi puuetega inimeste hooldusvajaduse ja sotsiaalteenuste määramiseks. Hindamisvahendi koostamine kestis 2004. a septembrist 2005. a aprillini ja selle käigus katsetati praktikas erinevaid hindamisvahendi versioone. Hindamisvahendi koostamisel konsulteeriti paljude erinevate erialade spetsialistidega ja omavalitsuste sotsiaaltöötajatega. Peeti silmas, et hindamisvahend lähtuks Eesti sotsiaalkultuurilisest taustast ja oludest; samas on hindamisvahend tehtud perspektiivitundega, et seda oleks võimalik kasutada ka mõne aasta pärast, kui muutuvad kättesaadavaks hetkel puuduvad teenused.

Hindamisvahend on mõeldud täiskasvanud puuetega inimeste hooldus- ja sotsiaalteenuste vajaduse hindamiseks ja hooldajate koormuse ja toimetuleku hindamiseks. Seda saab kasutada eri vanuses ja erinevate puuetega inimeste vajaduste hindamiseks.

Kliendi puhul hinnatakse järgmisi aspekte: kliendi elukorraldus; eelnev hoolduskorraldus; suhted pereliikmete, mitteformaalse ning formaalse võrgustiku liikmete vahel; kliendi sotsiaalne aktiivsus; eluaseme tingimuste vastavus kliendi erivajadustele; juurdepääs kodule ja olulistes asutustes; transpordi kättesaadavus; elukeskkonna turvalisus; kasutatavad abivahendid ja erivajadustele vastavate kohanduste olemasolu kliendi kodus. Lisaks kogutakse infot kliendi somaatilise ja psüühilise tervisliku seisundi, igapäevaelutoimingute sooritamise ja abivajaduse kohta.

Hooldaja(te) puhul hinnatakse suutlikkust puudega inimest pikaajaliselt hooldada, hooldajale osutatavat abi, hooldust puudutava oskusteabe ja info kättesaadavust. Hindamisvahendi lõpuosas on sekkumispalaan, kuhu pannakse kirja sekkumiseesmärgid, kliendi olemasolevad ressursid ja hindamise põhjal selgunud probleemide lahendamise viisid.

sessi käiku mõjutada, sest sotsiaaltöötaja suunab vestlust, lähtudes inimese vastustest. Milner ja O'Byrne (2002) ütlevad, et intervjuu puhul on suhe spetsialisti ja inimese vahel võrdsem (muidugi olenevalt kliendi teo- ja vastustusvõimest).

Eestis kasutatakse puuetega inimeste hooldus- ja sotsiaalteenuste vajaduse väljaselgitamiseks kindla struktuuriga hindamisvahendit, et hinnata suurt hulka kliente võimalikult ühtsetel alustel ja ühtlustada Eesti hindamispraktikat, sest spetsialistide teadmised ja kogemused hindamisest on erinevad. Mitte vähetähtis pole ka võimalus ühtset metoodikat kasutades kaardistada sihtrühma vajadused teenuste järele kas kindlas piirkonnas või Eestis tervikuna.

Hindamise kavandamisel tuleb otsida vastust küsimusele, **mis allikatest infot koguda**. Esmane infoallikas on klient ise. Lisaks on vaja infot koguda ka mitteformaalse ja formaalse võrgustiku liikmetelt. Väärtuslikku infot saadakse varasematest hindamisdokumentidest, näiteks rehabilitatsiooniplaanist või geriaatrilise hindamise dokumendist, spetsialistide hinnangutest. Compton ja Galaway (1994) soovivad täiendavat infot koguda alles pärast esimest kohtumist kliendiga, kui on saavutatud kokkulepe koostööks. Nad lisavad, et üldjuhul peavad info kogumise viisid olema kliendile teada ja turvalised.

Ettevalmistuse juurde kuulub hindamise aja läbi mõtlemine. **Millal hindamist läbi viia?** Vaja on leida nii kliendile kui sotsiaaltöötajale sobiv aeg. Kliendi võimalused võivad olla piiratud tema tervisliku seisundi tõttu (näiteks vajadus teha ravi- või hooldusprotseduure kindlatel kellaaegadel). Sotsiaaltöötajal võib olla jälle raske leida aega, kui tal on võimalik segamatult inimesega rääkida. Abiks on eelnevad kokkolepped ja piisava aja varumine tööks kliendiga.

Hindamise läbiviimine

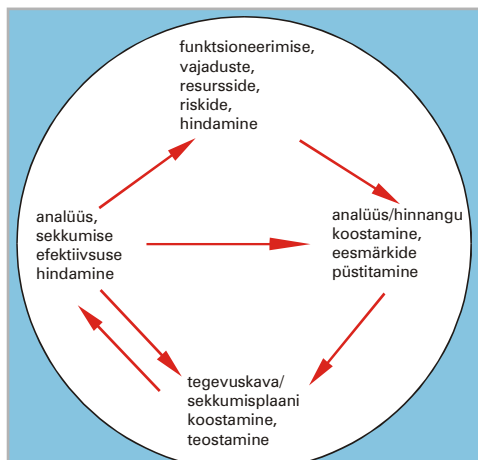
Hindamise kavandamisele järgneb n.ö nähtav osa hindamistegevusest ehk kohtumine kliendiga. Hindamise protsessis osalevad (vähemalt) kaks erinevat isiksust, kelle suhe

võib olla ebaühtlane nii teadmiste, võimu, sotsiaalsete rollide, soo, põlvkondadevaheliste ja kultuuriliste näitajate, uskumuste ja hoiakute mõttes. Kahe erineva maailmataju-ga isiku omavaheline kommunikatsioon võib olla keerukas. Hindamise edukus oleneb suuresti kliendi ning töötaja vastastikusest lugupidavast suhtumisest ja usaldusest teineteise suhtes.

Sotsiaaltöötaja ja abi vajava inimese esmase kontakti juurde kuulub kokkuleppe sõlmimine koostööks (sh info kogumiseks). Tihti on klient alguses segaduses, kuidas koostöö hakkab välja nägema, kuid juba koostöö algfaasis annab spetsialisti asjatundlik tegutsemine inimesele ettekujutuse eelseisvast tegevusest ja kasutatavast meetodist.

Sotsiaaltöötaja jaoks on tähtis küsimus, millist teavet kliendile hindamise alguses anda. Siin on abiks reaalsete võimaluste selgitamine ehk siis teisisõnu ei tohi lubada seda, mida pole võimalik pakkuda, samas mitte jätta kliendile lootusetuse tunnet (Compton, Galaway 1994). Kliendile tuleb öelda, et otus selle kohta, mis laadi abi ta vajab, tehakse hindamise lõpus. Hooldus- ja sotsiaalteenuste vajaduse hindamisel võib olla abiks, kui selgitada inimesele, et ükski tege-lik abivajaja ei jää abist ilma ja ei uus süsteem võimaldab abistada rohkem ja paindlikumalt neid, kes vajavad abi suuremal määral. Seda muidugi juhul, kui sotsiaaltöötaja sellesse ise usub ja oma töös sellest lähtub.

Info kogumisel on soovitatav keskenduda intervjuule, mitte hoida silmi hindamisvahendil. Isegi kui soovitakse saada kliendilt kindlat infot, ei ole mõistlik kiirustada, sest kiirustades võib jääda midagi väga olulist teada saamata. Kui klient on valmis rääkima, ennast jagama, siis on parem kuulata kui küsida. Compton ja Galaway (1994) soovivad lasta kliendil rääkida oma lugu omal viisil ja sotsiaaltöötajal tuleb püüda selle poole, et mõista, mis tähendus on sellel, mida klient püüab edasi anda. Paremini on öeldud lühidalt kommenteerida ja esitada lihtsaid küsimusi selle kohta, mida klient äsja rääkis, mitte järgida oma pabereid, varem valmis

Joonis 1. Hindamise protsess
D. Bailey põhjal (2002)

mõeldud küsitluskava. Seejuures tuleb silmas pidada, et andmekogumine peab siiski olema seotud probleemiga (või probleemse aspektiga), st koguda tuleb asjakohast infot.

Hindamiskokkuvõte ja sekkumiskava

Kui info kogumise järel on sotsiaaltöötajal kujunenud ülevaade kliendi probleemist, järgneb hindamiskokkuvõtte koostamine. Kokkuvõtte võib olla kirja pandud vabas vormis või olla kindlat struktuuri järgiv hinnang, see võib olla kas ainult tekst või siis võrgustikukaart, genogramm, numbrite ja sümbolitega või mõnel muul viisil üles tähendatud. Kokkuvõtte koostab spetsialist, kes hindamist läbi viis, sest keegi teine ei tunne olukorda piisavalt.

Sekkumiskava koostamisele eelneb probleemi sõnastamine. Siin on oluline silmas pidada, et kaks inimest, keda on pealtnäha tabanud samasugune sündmus, ei ela seda üle ühtmoodi. Inimesed tajuvad probleemi raskust erinevalt. Sotsiaaltöötaja ülesanne on rääkida kliendile, milliseid probleeme-vajadusi tema näeb hindamise põhjal. Tihti võib juhtuda ka nii, et klient ütleb juba kohtumise ajal, mis probleem tal on ja mis abi ta selle lahendamiseks vajab. Kliendi arvamuse arvestamine hindamise igal etapil on oluline, kuid spetsialisti ülesanne on välja selgitada probleemi süva põhjus, näha probleemi kõrvaltvaatajana objektiivsemalt ja see sõnastada.

Sekkumiskavas määratakse kõigepealt interventsiooni mõõdetavad eesmärgid – nii vahe-eesmärgid kui lõplik, soovitud tulemus. Sõnastada tuleb see, mida on vaja ja võimalik selles situatsioonis muuta/mõjutada. Sekkumine on häiritud, kui sotsiaaltöötaja ajab probleemi ja selle põhjuse segamini. Klient peab olema see, kes osaleb valikus, millest sekkumist alustatakse. Samas sotsiaaltöötaja ei või olla abiks milligi sellise planeerimisel, mis on destrukttiivne (Compton, Galaway 1994).

Sekkumiskava koostamise juurde kuulub arvestamine kliendi ressurssidega (varasem positiivne toimetulekukogemus, motiveeritus, huvi, tahe pingutada, mõned seni teadustamata sotsiaalmajanduslikud ressurssid jne), millele tuginedes saab edasist interventsiooni kavandada. Aidates tuleb alustada sealt, kus klient on, mitte sealt, kus sotsiaaltöötaja arvab kliendi olevat. Usalduse säilimist koostöö vältel soodustab see, kui kliendile on kättesaadav hindamistulemuste alusel koostatud tegevuskava.

Kokkuvõtteks – iga hindamissituatsioon on mõjutatud paljudest sotsiaalsetest, kultuurilistest jt aspektidest; ühiskonnas ning erialas valitsevatest tendentsidest, millest spetsialist peaks teadlik olema, et saavutada kliendiga asjalik kommunikatsioon.

Kasutatud kirjandus

- Barker, R. L.** (1995). *The Social Work Dictionary* 3rd ed, Washington DC.: National Association of Social Workers.
- Compton, B. R., Galaway, B.** (1994). *Social Work Processes*. Brooks/ Cole Publishing Company, Pacific Grove, California.
- Kane, L. R., Kane R. A.** (2000). *Assessing Older Persons. Measures, Meaning, and Practical Application*. Oxford University Press, Inc.
- Meyer, C. H.** (1995). *Assessment in Social Work: Direct practice*. In *Encyclopedia of social work* (19th ed.). Washington, D.C.: National Association of Social Workers.
- Milner, J. & O'Byrne, P.** (2002). *Assessment and Planning*. In R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne (Eds.), *Critical Practice in Social Work*, (pp 261-268). Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Payne, M.** (2002). *Management*. In R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne (Eds.), *Critical Practice in Social Work*, (pp 223-235). Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Bayley, D.** (2002). *Mental Health*. In R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne (Eds.), *Critical Practice in Social Work*, (p 175). Great Britain: Palgrave Macmillan.

Kohalikust hoolekandest omavalitsusjuhtide pilgu läbi

Läänemaal läbi viidud uurimus analüüsib omavalitsusjuhtide arvamusi hoolekandest kui avalikust teenusest, sotsiaaltöötaja rollist kohalikus hoolekandes ning kohaliku omavalitsuse suutlikkusest oma elanikkonna abistamisel.

Ingrid Danilov

Haapsalu aselinnapea

Kohalike omavalitsuste ebaühtlane haldussuutlikkus on andnud hulgaliselt ainet uurimusteks, samuti on kohalike omavalitsuste roll tänases Eestis juba pikka aega eri tasan-
dite ja institutsioonide vahel diskuteerimise objektiks.

Hoolekande valdkonnas on küsimus kohalike omavalitsuste suutlikkusest muutunud ak-
tuaalseks seoses riigi vajadusega uuendada hoolekande korraldamise kontseptuaalseid alu-
seid, et muuta elanikele abi osutamine efektiivsemaks ja sihipärasemaks. Hoolekande uus
kontseptsioon toob kaasa muudatusi ka seadustes. Mis rolli nähakse hoolekande edaspidi-
ses korralduses ette kohalikele omavalitsustele ja mis ülesandeid hakkab inimeste abis-
tamisel täitma riik, on hoolekande kontseptsiooni üks võtmeküsimusi. Täna on
hoolekande kontseptsiooni heaks kiitnud nii riiklikud institutsioonid kui kohalikud omava-
litsused, kuid mis määral ollakse selle elluviimiseks kohapeal valmis? Millised on prob-
leemid, mis kammitsevad omavalitsusi ning mille tõttu on üht ja sama abi vajavad inimesed
eri omavalitsustes sageli väga erisuguses olukorras? Mida ette võtta, et kohalike omavalit-
suste hääl kõlaks valjemini hoolekande kontseptsiooni elluviimiseks peetavatel kõiki
osapooli kaasavatel läbirääkimistel?

Uurimus hoolekande korraldusest Läänemaa omavalitsustes

Need küsimused ärgitasid mind oma magistrüpingute raames 2003.–2004. a läbi viima uurimust
hoolekande korraldusest Läänemaa kohalikes omavalitsustes, et leida üles kitsaskohad ja
põhjused, mis takistavad elanikkonnale vajalikul määral abi osutamast. Soovisin saada vas-
tust küsimusele, kas lisaks omavalitsuste sotsiaalmajandusliku potentsiaali erinevusest tingi-
tud probleemidele eksisteerib ka niisuguseid probleeme, mille lahendamine sõltub
eelkõige kohalikust omavalitsusest endast. Tööd alustades oletasin, et üheks põhiliseks
probleemiks kohaliku tasandi hoolekandes on õiguslike regulatsioonide vähesus, millest tingi-
tuna on hoolekande korraldus sageli subjektiivne ja süsteemitu. Oletasin ka, et hoolekan-
dealase abi osutamisel näevad kohalikud omavalitsused probleemi peamiselt raha vähesu-
ses, muid asjaolusid teadvustatakse vähem. Et oma oletusi kontrollida, viisin 10 vallajuhiga
läbi intervjuu ning uurisin kohalike omavalitsuste hoolekandealast tegevust reguleerivaid
õigusakte.

Jätan siinkohal kõrvale kohaliku hoolekande õiguslike aluste analüüsi, kohaliku hoolekan-
depoliitika kujunemise ja kogu probleemistiku, mis sellega seoses omavalitsustes eksis-
teerib, sest kogutud materjal on mahukas ja need teemad vajavad eraldi käsitlemist. Küll
tahan aga käesolevas kirjatöös tuua lugeja ette mõningaid mõtteid, mis tekkisid, kuulates
Läänemaa omavalitsusjuhtide arvamusi hoolekandest kui avalikust teenusest ning kohaliku
omavalitsuse suutlikkusest oma elanikkonna abistamisel.

Sotsiaaltöötaja rollist kohalikus hoolekandes

Kohaliku omavalitsuse võimalused hoolekannet korraldada ja oma elanikkonda abistada sõltuvad eelkõige omavalitsuse kasutada olevatest ressurssidest. Enamasti mõeldakse selle all raha. Kuid lisaks rahale määravad hoolekande toimimise ära inimesed, kes sellega tegelevad. *Spetsialistide pädevus* on vähemalt sama tähtis kui hoolekande kasutada olev raha, sest pädevad spetsialistid suudavad hoolekannet korraldada ja inimestele abi osutada teinekord ka väiksema rahalise ressursi korral.

Laias laastus vajavad kohalikud omavalitsused kahte liiki sotsiaaltöö spetsialiste – hoolekannet korraldavaid ametnikke ja sotsiaalteenuste osutajaid ehk teisisõnu klienditööga tegelevaid spetsialiste. Kuna kolmandikus Läänemaa valdades sotsiaalhooldajad puuduvad, on praktikas üsna tavaline, et üks ja sama inimene – sotsiaaltöötaja – on nii hoolekande korraldaja kui ka eakatele hooldusteenuse osutaja. Lisaks teeb ta mõningal määral lastekaitsetööd ja määrab ning maksab sotsiaaltoetusi. Üheks põhjuseks, miks see nii on, võib kindlasti pidada kohaliku omavalitsuse eelarvesummade ebapiisavust, kuid mitte vähem olulised pole kohalike omavalitsuste juhtide seas valitsevad arusaamad hoolekande olemusest ja sellest, missugused on kohaliku omavalitsuse ülesanded elanikkonna abistamisel.

Nimelt selgus uuringust, et omavalitsuste juhid ei väärtustanud üldse nn “hea sotsiaaltöötaja” juures erialast haridust, sest omavalitsusjuhtide arvates tagavad tööga hästi toimetulemist sotsiaaltöötajale sobilikud omadused, nagu abivalmidus ja hea suhtlemisoskus. Sotsiaaltöötaja tuleb vallajuhtide arvates tööga hästi toime siis, kui tema töö kohta pole esinenud kaebusi ja kui tal on hea inimeste tundmine. Üldiselt ei teinud sotsiaaltöötaja puhul erialase hariduse puudumine omavalitsusjuhtidele muret ja seesugune suhtumine on ka arusaadav, sest mitmed vallavanemad nimetasid sotsiaaltöötaja töö sisuks üksnes kodudes käimist ja rahaliste toetuste jagamist. Seega üks osa omavalitsusjuhte sageli ei hoomagi, missugustes toimingutes kohaliku omavalitsuse hoolekande korraldus tegelikult peaks seisnema ning seetõttu on neil ka raske hinnata sotsiaaltöötaja erialast ettevalmistust ja pädevust.

Sotsiaaltöötajate piisavusele hinnangut andes jäi kõlama arvamus, et kuna kõik toimib, kaebusi ei esine, siis järelikult on spetsialiste piisavalt ja on isegi reservi, et tulevikus kasvavate tööülesannetega toime tulla. Tõsi küll, osa vallajuhte mõõnis, et mõned spetsialistid on puudu, nimetati lastekaitsetöötajat ning noorsootöö tegijat. Samas arvati ka seda, et sotsiaaltööga tegelevaid ametnikke on vallas üleliia ja et piisaks vähemast. Üldiselt jäi kõlama hinnang, et käesoleval ajal kohalik omavalitsus sotsiaaltööd tegevaid töötajaid siiski juurde

Kohaliku omavalitsuse hoolekandevalaste ülesannete puudulik tundmine võib olla ka üks põhjusi, miks enamik vallajuhte peab oma vallas tegutsevate spetsialistide arvu piisavaks.

ei vaja, seda isegi juhul, kui oleks raha nende palkamiseks. Viimast arvamust avaldasid ka need vallajuhid, kelle vallas elanikkonnale sotsiaalteenuseid ei osutatud või osutati üksikuid teenuseid mõnele inimesele.

Omavalitsusjuht kui hoolekande arendamise ressurss

Kuigi hoolekandevaldkonna toimimise tulemuslikkus sõltub suuresti selles tegutsevate spetsialistide erialasest ettevalmistusest, töökogemusest ja spetsialistide piisavusest vajalike ülesannete täitmiseks, on siiski omavalitsusjuhtidel määrav roll elanikkonnale abi võimaldamisel. Kui hästi on juhid kursis hoolekannet reguleerivate seaduste ja muude õigusaktidega, see on ühtviisi oluline nii igapäevase hoolekande kui ka hoolekande arendamise seisukohalt vaadatuna.

Tegelikult tunnistasid peaaegu kõik vallajuhid oma väheseid teadmisi kohaliku omavalitsuse tegevusvaldkondi reguleerivatest seadustest. Enam-vähem ollakse kursis kohaliku omavalitsuse korralduse seadusega, kuid sotsiaalhoolekande seaduse tundmises on suured

vajakajäämised. Ühtpidi on see mõistetav, sest kohaliku omavalitsuse ülesanded tulenevad paljudest seadustest ja kõiki neid põhjalikult tunda nagu polekski päriselt võimalik. Kuna aga hoolekandega seotud ülesanded kuuluvad siiski Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi omavalitsustele kohustuslike ülesannete hulka, on hoolekande toimimise eelduseks hoolekannet reguleerivate õigusaktide tundmine ka omavalitsusjuhtide poolt. Eriti oluline on see juhul, kui sotsiaaltöötajal puudub erialane ettevalmistus.

Kohaliku omavalitsuse hoolekandevaliste ülesannete puudulik tundmine võib olla ka üks põhjusi, miks enamik vallajuhte peab oma vallas tegutsevate spetsialistide arvu piisavaks, ja seda isegi juhul, kui valla ainus sotsiaaltöötaja tegeleb sotsiaaltöö kõrvalt ka haridus- või kultuurivaldkonna ülesannetega. Seega võib öelda, et lisaks piisavatele rahalistele võimalustele ja pädevatele sotsiaaltöö spetsialistidele sõltub kohaliku omavalitsuse suutlikkus ka omavalitsuse juhi hoolekandevalistest teadmistest üldisemalt.

Kohaliku hoolekande korralduse hetkeseis

Palusin omavalitsusjuhtidel anda hinnang ka kohaliku omavalitsuse suutlikkusele sotsiaalhoolekande seadusest tulenevate kohustuste täitmisel. Omavalitsusjuhtide antud hinnangutest omavalitsuse suutlikkust tagavatele teguritele võib esile tuua järgmisi momente:

- omavalitsusjuhtide hulgas on enam levinud arvamused, et suutlikkust sõltub eeskätt rahast, ja kui seda oleks piisavalt, siis oleksid kõik probleemid lahendatavad;
- suutlikkus oleks suurem, kui omavalitsus oleks suurem, millega peeti silmas eeskätt ühe omavalitsuse territooriumil elavate maksumaksjate vähesust ehk teisisõnu suurem omavalitsus tähendaks ka rohkem raha;
- omavalitsuse suutlikkus oleks suurem, kui riik rohkem abistaks, kusjuures abi oodati riigilt eeskätt pikaajaliste töötute ja alkoholisõltlastega tegelemiseks.

Vallajuhtide arvamused konkreetse omavalitsuse suutlikkuse hindamisel jagunesid kaheks. Enamus arvas, et kohalik omavalitsus on võimeline toime tulema üksnes enim hädas olevate inimestega, kuid mingist süsteemsest abistamisest rääkida ei saa. Teisalt esines ka arvamusi, et üks või teine kohalik omavalitsus on väga hästi toime tulnud inimeste abistamisega, sest elanikkond on rahul ja probleeme pole olnud, kusjuures probleemide all mõeldi eeskätt kaebuste puudumist. Siinjuures on huvitav märkida, et rahul olid kohaliku omavalitsuse tegevusega need vallajuhid, kel staazhi 10 aastat või rohkem. Kõige kriitilisemalt hindasid olukorda juhid, kel omavalitsusjuhi staazhi 2–3 aastat.

Hinnates lähiaastate vajadusi ja võimalusi hoolekande arendamiseks, märgiti ära vajadust pakkuda rohkem hoolekandeteenuseid eelkõige eakatele, lastele ja noortele peredele. Noorte perede toetamist pidas oluliseks üle poole vastanutest, sest laste arvu vähenemises nähakse ohtu kogukonna säilimisele. Omavalitsuse võimaluste hindamisel jäadi siiski tagasihoidlikuks ning muutusi nähti ette eelkõige teenuste kvaliteedi paranemises ja mingil määral ka hoolekandeteenuste ja sotsiaaltoetuste mahu kasvus. Arvati, et kui lähiajal ei toimu muudatusi kohalike omavalitsuste riiklikus rahastamises ega halduskorralduses tervikuna, siis lähiaastatel püsib hoolekanne samasuguses olukorras kui praegu, aga ilmselt senisest veelgi suurema erinevusega vajaduste ja võimaluste vahel kui täna.

Lõpetuseks. Kuigi Läänemaa omavalitsusjuhid olid pessimistlikud kohaliku omavalitsuse võimaluste suhtes hoolekannet selliselt arendada, et kõikidel abivajavatel oleks võrdne juurdepääs nii teenustele kui toetustele, on positiivne, et enamused omavalitsusjuhte nimetas hoolekannet siiski üheks olulisemaks omavalitsuse tegevusvaldkonnaks. Seesugune seisukoht annab lootust, et kohalike omavalitsuste huvi hoolekande korralduse uute põhimõtete vastu nende elluviimisel koostöös riigiga ka tegudeni jõuab ning selle tulemusena muutub omavalitsuste osutatav hoolekanne abivajajate jaoks õiglasemaks ja sihipärasemaks.

Hoolekande seaduse 80. aastapäeva konverents

Eesti Vabariigi hoolekanne kujunes välja Vabadussõja ajal ja järel eraorganisatsioonide, riigi ja kohalike asutuste pingutuste tulemusena ja välisabi toetusel. 1925. aastaks oli hoolekanne niivõrd arenenud, et seda ei olnud enam võimalik korraldada tsaariaegsete põhimõtete ja seaduse kohaselt. 19. juunil 1925. a tegi EV Riigikogu Eesti hoolekande arengu seisukohalt ajaloolise otsuse – vastu võeti hoolekande seadus.

Esimese hoolekande seaduse 80. ja kehtiva, teise 1995. a vastu võetud sotsiaalhoolekande seaduse 10. aastapäev annavad põhjuse kokkuvõtete tegemiseks valdkonna senisest arengust ja asjade tänase seisu hindamiseks nii kitsamat – rahvuslikku – kui ka laiemat – Euroopa – konteksti arvesse võttes, sotsiaaltöötajate tulevikumõtete ja -kavade väljaütlemiseks.

Tartu Ülikool, sotsiaalministeerium ja Tartu Linnavalitsus korraldavad

6.–7. oktoobril 2005 Tartus

rahvusvahelise konverentsi esialgse pealkirjaga

“80 aastat organiseeritud hoolekannet Eestis – minevikukogemused ja tulevikuootused”.

Ettekande pidamiseks on andnud nõusoleku hoolekande spetsialistid Eestist, Soomest, Rootsist, Suurbritanniast, Itaaliast, Saksamaalt ja Hollandist.

Konverentsist osa võtma oodatakse poliitikuid, teadlasi ja õppejõude, sotsiaaltöötajaid ja sotsiaalvaldkonna administraatoreid, hoolekande naabererialade (tervishoiu, hariduse, kriminaalhoolduse jt) spetsialiste, üliõpilasi.

Konverentsil käsitletavat teemad:

- Euroopalik sotsiaalmudel ja hoolekande koht selles. Igaühe õigus hoolekandeteenustele.
- Eesti sotsiaaltöö väärtused, põhimõtted ja sotsiaaltöö eetika.
- Eesti arengu prognoosid, hoolekande võimalused ja vajadused (nõudmised).
- Sotsiaalteenused ja/või toetused parima toimetuleku saavutamise teenistuses.
- Sotsiaalteenuste osutamise geograafia, kvaliteet, klientide rahulolu teenustega.
- Hoolekandeteenuste delegerimine riigilt omavalitsustele, teenuste osutamise mudelid (turud, võrgustikud, hierarhiad).
- Tulunduslik ja mittetulunduslik põhimõte hoolekandes, erahoolekande perspektiivid Eestis.
- Institutsionaalne hoolekanne ja perekonnas hooldamine (mitteformaalne hooldus) – tänapäev ja tulevik.
- Sektoritevaheline (hoolekanne-tervishoid, hoolekanne-haridus, hoolekanne-tööturg, hoolekanne-kriminaalhooldus) koostöö, probleemid ja saavutused.
- Sotsiaaltöö sihtgruppidega, probleemid ja perspektiivid (lapsed, noored, perekonnad, puuetega inimesed, eakad, probleemidega tööealised).
- Juhtumikorraldus sotsiaaltöö meetodina – kogemused, tulemused, probleemid.

Konverentsi korraldajad ootavad pakkumisi ettekande tegemiseks (teema ja lühikokkuvõtte plaanitud ettekandest kuni pool lehekülge) **1. augustiks 2005** TÜ sotsiaalpoliitika õppetooli e-posti aadressil karmel.saveljev@ut.ee. Ettekandjad on osavõtumaksust vabastatud. Eelinfo konverentsi kohta telefonil **737 5935**

Osavõtumaks enne **1. augustit registreerimisel 200 kr** (1 päev 150 krooni), pärast **1. augustit 250 krooni** (1 päev 200 krooni). Osavõtumaksu sisse on arvestatud: konverentsi materjalid (ettekannete või teeside koopiad), kohvipausid ja lõunasöögi(d), Tartu Linnavalitsuse vastuvõtt, ingliskeelsete ettekannete sünkroontõlge.

Registreerimine konverentsist osavõtuks alates **1. maist 2005** <http://www.so.ut.ee/spol/shk>

Korraldustoimkonna nimel
Jüri Kõre, Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika dotsent

Sotsiaaltöö rühmadega ja rühmatöö Rakendusvõimalusi eesti sotsiaaltöö praktikas IV

Eelmises artiklis (Kiik 2005) käsitleti sotsiaaltöös esinevaid rühmi, näidati nende rühmade erinevaid liigitusvõimalusi ning viidati meetodikale, kuidas üliõpilased oma uurimistöid on läbi viinud. Käesoleva artikli eesmärk on tutvustada Eesti sotsiaaltöö praktikas enim kasutatavaid rühmi ning arutleda sotsiaaltöötaja rolli ja pädevuse üle rühmatöö kasutamisel.

Riina Kiik M. Sc

Sotsiaaltöö lektor Tartu Ülikoolis

TÜ ainekursuse “Sotsiaaltöö meetodid: töö gruppidega (2. osa)” raames valminud uurimistöodes käsitlesid üliõpilased lähtudes Zastrowi (2001) pakutud liigitusest järgmisi rühmatöö liike:

■ **Huvirühmad, meelelahutusele ja oskuste arendamisele suunatud rühmad**
Need rühmad olid ülekaalukalt esindatud nii üliõpilaste valitud haldusüksustes kui ka sotsiaaltöö eri valdkondades. Muuhulgas nimetati üliõpilastöodes selliseid rühmi nagu huvialarühmad, laagrid, kokkutulekud, koorid, ansamblid, spordiklubid, seltsid, jutuklubid, käsitööringid jne. Nende rühmade puhul on seos sotsiaaltööga kaudne, sotsiaaltöötajal on võimalik luua nende rühmade tegevuse jaoks tingimused. Sotsiaaltöö kogukondlikku aspekti arvestades on sedalaadi rühmadel mõju inimeste toimetulekule ja argielu kvaliteedile (Cambriill 1997). Nende rühmade kaudu on võimalik tegelda ennetustööga: mida rohkem on eri vanuserühmadel vaba aja sisustamiseks organiseeritud tegevusi, seda vähem on neil aega ja võimalust tegelda probleemide tekitamisega. Sellised rühmad pakuvad võimalusi vaba aja sisustamiseks; suurendavad osavõtjate sotsiaalset võrgustikku, mis on oluline tegur mitmete sotsiaalprobleemide ennetamisel ja leevendamisel; tõstavad motivatsiooni; edendavad nii laste kui täiskasvanute spordielu; propageerivad tervislikke eluviise jms. Kuigi nende rühmade esmane eesmärk on huvitavalt sisustada vaba aega, täidavad nad ka sotsiaalseerivat funktsiooni.

Üliõpilastöödest ilmnes, et mida aktiivsem ja algatusvõimelisem oli sotsiaaltöötaja, seda suurem oli tema koostöövõrgustik ja seda rohkem huvitühmasid ta nimetas. Valdades osutus tavaliseks kombinatsiooniks koostöö sotsiaalnõuniku ja kultuurinõunikuga või siis kirikuõpetaja, kultuurimaja ja kooli huvijuhtidega. Korraldatakse ühistegevusi ja kasutatakse maksimaalselt ära olemasolevaid ressursse, näiteks koolimaja, kultuurimaja või raamatukogu ruume. Sellest järeldub, et vabaharidustegevusel ja sotsiaaltöö ennetustegevusel on palju kokkupuutepunkte, eduka koostöö korral võidab sellest terve kogukond. Niisiis ei ole mõtet alahinnata naisseltside korraldatavaid jututubasid, mille tegutsemise eesmärk on muuhulgas võimaldada oma liikmetel olla aktiivne ka kõrges eas: korraldatakse loenguid ja väljasõite, pakutakse käsitöölalast oskusõpet, organiseeritakse kohtumisi tuntud inimestega jm. Ja seda kõike kohapeal, seal, kus inimesed elavad. Samas võis märgata tendentsi, mille järgi suurlinnade lähedal paiknevates valdades ei olnud huvirühmade aktiivsus nii suur ja tegevus nii laiahaardeline. Rühmatöö kaardistamise käigus saadi linnalähedastes valdades sageli vastuseks "...pole vajadust, saadame linna, paari-kolme inimese pärast ei maksa vaeva näha" jne. Muidugi võib olla tõsi, et linnalähedastes valdades elavatel inimestel ei ole vajadus kohaliku seltsielu ja huvitegevuse järele nii suur kui keskusest kaugemal asuvates valdades. Kuid põhjuseks võivad olla ka teistsugused prioriteedid – näiteks võimalus suunata inimesed linna, mida soodustab arenenud infrastruktuur. Kohaliku huvitegevuse loiduse põhjuseks võib olla ka ressursside nappus, väheaktiivne sotsiaaltöötaja, tegelike vajaduste mittetundmine, kliendirühmade huvipuudus jne.

■ Probleemilahendusrühmad

Arvult teisel kohal on töödes viidatud probleemilahendusrühmadele. Nendes rühmades on sotsiaaltöötajad tavaliselt aktiivsed, nad kas organiseerivad ja juhivad neid ise või siis on aktiivsed kaasaraajikud. Probleemilahendusrühmadest nimetati kõige sagedamini mitut laadi meeskonnatööd ja võrgustikutööd seoses konkreetsete probleemide või teemade lahendamise, nagu näiteks sotsiaalse rehabilitatsiooni keskuste tegevust, kus koostatakse programme kurjategijate ja nende ohvrite rehabilitatsiooniks. Need keskused võimaldavad rühmaviisilist väljaõpet, nõustamist ja konsultatsiooniteenuseid MTÜdele ja teistele asutustele, kes töötavad vanglareformi heaks. Või näiteks (haigla)sotsiaaltöötaja tegevus rehabilitatsiooni meeskonnatöös või geriaatrilise seisundi hindamise meeskonnas. Samuti kuuluvad siia alla näiteks Lastekaitse Liidu poolt korraldatud erinevad projektid ja rühmatööd nii lastele kui lastega tegelevatele spetsialistidele. Rühmatööd tehakse eesmärgiga propageerida laste õigusi, edastada üldsusele objektiivset teavet laste ja lastega perede muredest, kaitsja lapse tervist ja olla võimalusel abiks abivajavale lapsele jne.

Probleemilahendusrühmadena võib vaadelda ka kogukonna elu arendamisega ja korraldamisega seotud rühmade või ühenduste tegevust. Näiteks on mitmel korral nimetatud naabrivalve ühinguid, kes koostöös kohaliku omavalitsuse ja politseiga abistavad inimesi oma piirkonnas naabrivalveüksuste loomisel, et suurendada elanike turvalisust ja naaberkondlikku ühtekuuluvustunnet. Samuti võib siinkohal ära märkida arengukavadega seotud rühmatööd, olgu siis tegemist valla, linna või puuetega inimeste organisatsioonidega või maakondlike tegevusvaldkondade arengukavade koostamisega.

Nende rühmade puhul on sotsiaaltöötajad rohkem kaasa haaratud ning sageli on nad ka ise initsiaatorid ja rühmatöö eest vastutajad. Ilmselt on enamusel sotsiaaltöötajatest kogemusi meeskonnatööst ja võrgustikutööst, ent nende sidumist rühmatöökäes vajalike teadmiste ja oskustega teadvustatakse ja tunnustatakse vähe.

■ Koolitusrühmad

Järgmisena on mainitud koolitusrühmi. Siia võivad kuuluda ka probleemilahendusrühmad, millel on lisaks veel hariduslik ehk siis koolitusmoment juures. Tavaliselt kuulub rehabilitatsioonimeeskonna töö juurde klientidele ja nende lähedastele info jagamine ja oskuste

õpetamine. Koolitusi võib pakkuda ka seoses arengukava koostamisega. Info jagamine ja oskuste õpetamine on nii arendava kui sotsiaalseid probleeme ennetava toimega.

Koolitusrühmade eesmärk on selgem, mistõttu on neid lihtsam liigitada. Sotsiaaltöötajad oskavad näha nende otsest seost rühmatööga, isegi kui nad ise ei juhi koolitusrühma. Mõnikord on koolitusrühmad seotud ka vestlusrühmadega. Siinkohal võiks kindlasti ära märkida üliõpilaste töödes välja toodud koolitusrühmi psüühiliste erivajadustega inimestele, puuetega inimestele, koolitusrühmi lastekodulastele sotsiaalsete oskuste ja toimetuleku õpetamiseks, samuti pikaajalistele töötutele mõeldud sotsiaalsete oskuste õpetamise rühmi. Näiteks puuetega inimeste kodade juurde kuuluvad ühingud organiseerivad koolitusi ja vestlusringe, et aidata oma liikmetel paremini toime tulla, jagavad neile vajalikku abi ja infot. Rühmatöö hõlmab nii sellise tegevuse koordineerimist kui ka otsest tööd puuetega inimestega.

Ka Punane Rist korraldab teabepäevi nii HIV/AIDSi teemadel kui ka narkomaania ennetamise ja muudel tervishoiu- ning sotsiaaltöölase ennetustegevuse teemadel.

Või siis noortekeskuste töö, kus lisaks huvialasele tegevusele pakutakse ka kutsesuunitlust ja kutsenõustamist, tegutseb noortekeskuse vabatahtlik noorsooteenistus, koolitatakse vabatahtlikke ning seda kõike selleks, et ennetada sotsiaalprobleemide teket noorte seas.

Koolitusrühmana võib käsitleda ka igapäevaelu toetavaid avahooldusüksusi, kus õpitakse argielus vajalikke oskusi, sotsiaalseid oskusi ja tööoskusi. Päevakeskustes arendatakse rühmategevuse kaudu igapäevaoskusi (toiduvalmistamine, haiguste äratundmine, vestlemine mingil kindlal teemal), kunstilisi tegevusi jne.

Mainiti veel psüühikahäirega inimeste lähedastele korraldatavaid perekoolitusi, et täiendada nende teadmisi haigusest ja pakkuda toetust ning osalejate soovil jätkata pärast koolituse lõppu eneseabirühmana. Esmase psühhoosi üle elanud noored saavad abi toetusrühmalt, mille juht on pikaajalise haiguskogemusega ning millel on ka professionaalsed nõustajad (nt psühhoterapeut ja superviisor).

Laste tugikeskused korraldavad rühmatööd väärkoheldud laste ja nende pereliikmete abistamiseks. Rühmatööd tehakse ka probleemsete lastega, nõustatakse nende peresid.

■ Sotsialiseerimisrühmad

Edasi vaatleme sotsialiseerimisrühmi. Siin olid kindlalt esikohal noortele suunatud rühmad. Noortekeskused ja lastekaitsetöötajad korraldavad noortele mõeldud tegevusi projektipõhiselt. Eesmärk on ennetada alaealiste seadusrikkumisi toimetulekuoskuste ja iseendaga toimetulemise õpetamise teel rühmategevuses (välilaagrid, matkad, sportlikud mängud, puutöö, toiduvalmistamine, esmaabi, vanade asjade remont, rühmatöö eneseanalüüsiks, rollimängud, oma ruumide koristamine).

Sotsialiseerimisrühmad tegelevad ka vaimse ja füüsilise puudega laste arendamise, õpetamise ja kasvatamisega päevakeskustes ja lastekodudes. Suuremates linnades on olemas kodututele, vanglast vabanenutele ja alkoholi- ja muude sõltuvusprobleemidega abivajajatele mõeldud sotsialiseerimis- ja aktiveerimisrühmad.

Niisugused rühmad eeldavad sotsiaaltöötajalt vastavaid oskusi. Kui sotsiaaltöötajal endal puudub pädevus, siis on võimalik palgata spetsialiste. Oluline on, et sotsiaaltöötaja oskaks näha vajadust seesugustele rühmadele tingimuste loomiseks.

■ Sensitiivsuse arendamise ja nõustamise rühmad

Järgmiseks rühmaks on sensitiivsuse arendamise ja nõustamise rühm. Siia võiks kuuluda sotsiaaltöö tegijaile suunatud rühmad, kaasa arvatud superviisiorühmad. Neid rühmi ei nimetatud küll palju, aga mõningaid siiski esines, kas või näiteks kriminaalhoolduses või tervishoiu sotsiaaltöös tegutsevad rühmad. Siia võiks liigitada ka rühmatöö, mis on suunatud pereliikmetele, näiteks hooldajate koolitamise või perekondade toetamisega tegelevad rühmad. Nagu eespool öeldud, võib mõnda rühma liigitada mitmeti, sõltuvalt rühmatööle püstitatud eesmärkidest.

■ Eneseabirühmad

Eneseabirühmad tegutsevad ka Eestis. Klassikaliseks eneseabirühmaks on AA, mis pakub toetust alkoholisõltuvusest vabaneda soovivatele inimestele vastastikuse abi põhimõttel. Eestis korraldatakse eneseabi- ja toetusrühmi ka alkohoolikute lähedastele ja lastele. Vähem tuntud, aga realselt toimivad eneseabirühmad on laste ja täiskasvanute leinarühmad ning vähihaigete eneseabirühmad. Eneseabirühmade puhul on oluline mainida, et sotsiaaltöötaja kutsestandardis on eraldi välja toodud oskus algatada ja toetada eneseabirühmi. Vaatamata sellele nimetati üliõpilastöötödes vaid üksikuid toetus- ja eneseabirühmasid.

■ Teraapiarühmad

Kõige harvemini mainiti teraapiarühmi. Ei saa väita, et neid Eesti sotsiaaltöös üldse ei esineks, aga võrreldes teiste rühmatöö vormidega siiski tunduvalt vähem. Üheks põhjuseks on kindlasti sotsiaaltöötajate puudulikud teadmised teraapiatest. On sotsiaaltöötajaid, kellel on terapeudikoolitus, aga neid on veel vähe. Enim kasutatavad teraapiad olid muusikateraapia, kunsti(maali-)teraapia, liivateraapia, tasakaalustava kirjanduse lugemine ehk biblioteraapia ja kognitiivteraapia. Teraapiarühmad tegutsevad vanglates, tervishoiuasutustes ja lastekaitsesüsteemis.

Sotsiaaltöötaja roll rühmatöö rakendamisel Eestis

Nagu eelnevatest artiklitest selgus, möödub suur osa inimese elust erinevates rühmades või neist ümbritsetuna. Rühmad on tähtsad nii indiviidi kui ühiskonna tasandil. Nagu kirjutavad Sermat (1994) ja Heap (1978), toetub demokraatlik ühiskond rühmadele, mis teenivad oma liikmete huve ja vajadusi. Sotsiaaltöös võimaldab rühmatöö meetod mõningaid probleeme efektiivsemalt käsitleda kui individuaalne töö ning ühtlasi kaasata töösse korruga rohkem inimesi. Rühma liikmed kuuluvad üksteise probleeme ning tunnevad, et pole oma probleemidega üksi. Ka teistel on samasuguseid muresid, kõik on "ühes paadis". Niiviisi on ka oma probleemidele kergem vastu seista ja nendega tegelda (Shulman 1999).

Rahvusvahelises praktikas on selgunud, et rühmatöö kui sotsiaaltöö meetodi kasutamine on sageli väga efektiivne, kuid Eesti sotsiaaltöö praktikas kasutatakse peamiselt isiku- ja perekeskeid meetodeid. Sotsiaaltöötajad tunnevad ennast kindlama ja pädevamana kliendiga vesteldes, kodukülastustes ja nõustamises kui rühmatööd tehes, v.a koostöö ametialaste ja erialaste võrgustikega. Sotsiaaltöötajate omavaheline koostöö, meeskonnatöö ja võrgustikutöö toimub ikkagi rühmatööna, sest see on parim viis teadmiste ja oskuste vahetamiseks ning ühiselt lahenduste leidmiseks. Rühmatöö leiab kasutamist ka töönõustamisel ja supervisioonis. Seega võib öelda, et sotsiaaltöötajad ise on tegusad administratiivsetes ja erialadevahelistes rühmades.

Mis puutub aga klienditöösse või kliendirühmadesse, siis sotsiaaltöötajad, aga ka kriminaalhooldajad eelistavad meetodina individuaalset tööd. Üliõpilastöötödest selgus, et sotsiaaltöötajad hindasid oma ettevalmistust rühmatööks puudulikuks. Rühmatöö puhul tekib raskusi koolitatud professionaalide leidmisega sotsiaaltöötajate hulgas. Nii mõnigi sotsiaaltöötaja mainis, et teeb rühmatööd puhtast entusiasmist ja tasuta või siis proovib leida omasuguseid entusiaste, kes on nõus seda tegema ja kellel on rohkem kogemusi.

Osad sotsiaaltöötajatest on küll olemas üldteadmised rühmatööst, kuid väga üksikud on saanud selleks spetsiaalset koolitust. Sellesisulisi täiendkoolitusi on olnud vähe. Osa sotsiaaltöötajaid nimetas end n.ö iseõppijaks – st nad on lugenud vastavaid materjale ja õppinud oma katsetuste ja kogemuste kaudu. Ka ülikooli lõpetanud sotsiaaltöötajad nimetasid piisava praktilise rühmatöö kogemuse puudumist ja ka julguse puudust. Samas tuli töödes selgelt esile soov muuta oma töömeetodeid vaheldusrikkamaks ja tulevikus individuaalse töö kõrval kasutada senisest enam rühmatööd, kuid selleks vajatakse kindlasti täiendkoolitust.

Üliõpilaste uurimistööde põhjal võib tõdeda, et Eesti sotsiaaltöös rühmatööd siiski kasutatakse. Seda rohkem ennetavas sotsiaaltöös ja seal, kus sotsiaaltöötaja ise ei pea avaldama initsiatiivi, st kus ta pigem aitab luua tingimusi, kui et on ise rühma läbiviijaks. Sageli töid sotsiaaltöötajad rühmatööga mittetegelemise põhjustena välja järgmised momendid: rühmatöö eeldab põhjalikke teadmisi; ei ole isiklikku kogemust rühmatööst või siis ei ole see piisav; puudub motivatsioon, sest rühmatöö korraldamine nõuab lisaressurssi – nii aega, ruume kui ka raha; suur töökoormus; juhtkonna vähene toetus rühmatöö läbiviijatele; rühmatöö meetodi vähene väärtustamine; korraliku supervisiooni puudumine; pole kunagi kasutanud.

Näha on, et osa sotsiaaltöötajaid on küllalt nutikad, et leida võimalusi rühmade töölepanekuks, osa on aga vähem leidlikud või lihtsalt mugavad: kui ametijuhendis otseselt seda ei nõuta ja tööülesannete hulka rühmatöö ei kuulu, siis ei maksa vabatahtlikult endale lisakohustusi võtta ja hakata tasuta tööd tegema. Seega on rühmatöö kasutamine otseselt seotud sotsiaaltöötaja isikuga, tema võimete, teadmiste, oskuste, kogemuste, pealehakkamise, aga ka karismaga. Sotsiaaltöötaja põhiline tööinstrument on sotsiaaltöötaja ise. Kui rääkida eri tüüpi rühmadest ja sotsiaaltöötaja kompetentsusest, siis leidub rühmi, mille juhtimine on bakalaureusekraadiga sotsiaaltöötajale kindlasti jõukohane (probleemilahendusrühmad, koolitusrühmad, vestlusrühmad). Seevastu mõnede rühmade, näiteks teraapiarühma, läbiviimiseks või juhtimiseks on vaja lisateadmisi. Kindlasti tuleb silmas pidada ka sotsiaaltöötaja isikuomaduste sobivust, tema tahet ja motivatsiooni ning huvi sellel meetodil töötamiseks. Rühmatöö ei sobi kõikidele, näiteks erakordselt häbelikele ja tagasihoidlikele inimestele või akuutse kriisi korral (Sermat 1995), ja see puudutab nii sotsiaaltöötajaid kui ka kliente.

Selgus ka see, et täiskasvanute puhul rakendatakse pigem individuaalset tööd, laste ja noorte puhul aga sagedamini rühmatööd. Rühmatöö on suunatud erinevatele sihtrühmadele, kõige enam siiski lastele ja noortele (sh puuetega noortele), tervisekahjustusega ja haigetele inimestele, sõltuvushäiretega inimestele ning eakatele.

Laste ja noortega läbiviidavas sotsiaaltöös on tehtud rõhuasetus puuetega lastele ja noortele. Sotsiaalsete ja toimetulekuoskuste arendamise võimalust rühmatöö kaudu on pakutud nii kooliealistele kui ka noorukitele, samuti igapäevaseks toimetulekuks vajalikke oskuste praktiseerimist koos eakaaslastega.

Teise suure kliendirühmana võib välja tuua eakad ja eakate endi poolt organiseeritud tegevused ja neile korraldatav rühmatöö piirkondlikes päevakeskustes, klubides jm. Samas ei ole kaugeltki kõik eakad rakendust leidnud. Suuremas ohus on need eakad, kes ei saa/jaksa/söanda kodust välja tulla ning jäävad seetõttu sotsiaalsesse isolatsiooni. Mõned sotsiaaltöötajad olid leidnud niisuguse variandi, kus rühmatöös osalesid nii noored kui ka eakad. Seda laadi ühistegevust võiks olla tunduvalt rohkem, sest teineteiselt õppida saavad mõlemad pooled, olgu siis tegemist vabatahtliku tööga, tugiisikuks olemisega vm.

Kolmandana võib mainida sõltuvushäirega inimesi ja nende lähedasi, kes on ise initsiatiivi üles näidanud ning koondunud eneseabirühmadesse. Sellele sihtrühmale pakuvad sotsiaaltöötajad ka omalt poolt erialast abi.

Rühmatööd korraldatakse ka töötutele, üksikemadele ja noortele emadele.

Rühmatöö eelised ja puudused

Peamine eelis on mõtete ja perspektiivide paljusus (Wilson, 1996). Iga rühmaliige toob kaasa oma kogemuse, oma unikaalse mõtteviisi ja vaatenurga rühmas käsitletavatele teemadele, mis võimaldab loomingulisemat probleemilahendust. Seega on reaalne võimalus leida rühmatöös enam lahendusi, kuna koos on erinevad oskused, teadmised jne. Rühmatöö

võimaldab tegelda korraga paljude klientidega ning vahel sel viisil aega kokku hoida, saavutades samas ka efektiivse lahenduse.

Rühma kuulumine rahuldab mitmeid inimlikke vajadusi, näiteks vajadust kuulumise, läheduse, toetuse järele. Kuuluvus aga lisab enesekindlust ja staatust (Daniel 1995). Mõnda eesmärki on üksikisikul raske, et mitte öelda võimatu saavutada. Seega aitavad rühmad inimestel midagi saada või saavutada (Daniel 1995). Rühmal on ühine huvi eesmärgi poole püüelda.

On ka mõned oskused, mida individuaalses töös on raskem omandada kui rühmas. Nii loob rühm soodsad tingimused suhtlemisprobleemide esilekerkimiseks ning suhtlemisoskuse arendamiseks vastastikuse tagasiside ja üksteiselt õppimise kaudu (Sermat 1995). Rühmatöö sobib väga paljude teemade käsitlemiseks (suhtlemisraskused, konfliktid, pereprobleemid, kõikvõimalikud kriisid, stressiga toimetulek, väärkohtlemine jms) (Sermat 1995).

Wilson (1996) nimetab rühmatöö miinustena võimalikku ajakulu (rühma ettevalmistamine, rühmaliikmete motiveerimine ja teavitamine, ühise aja leidmine) ning otsest rahalist kulu. Tavaliselt on rühmatöö võrreldes individuaalse tööga kulukam.

Rühmas peitub ka märkimisväärseid psühholoogilisi riske rühmasurve, vaenulikkuse, privaatsuse rikkumise, patuoinaks tegemise, konfidentsiaalsuse rikkumise, füüsilise vigastamise ja emotsionaalse haavamise näol (Corey 1995). Rühmajuhi ülesanne on hea seista selle eest, et rühma liikmed oleksid võimalikest riskidest teadlikud ja nende esinedes oskaksid professionaalselt asjatundlikult sekkuda.

Lõpetuseks

Artiklite seeriaga proovisin täita tühimikku, mis rühmatöö vallas on või tundub olevat. Loodan, et artiklid inspireerisid ja lisasid tahet ning jaksu ise rühmatööd proovida ning miks mitte ka oma kogemusi rühmatööst ajakirja veergudel teistega jagada. Esialgne arvamus, et Eestis rühmasotsiaaltööd ei tehta, ei osutunud päris õigeks. Analüüsid üliõpilaste töid, võib julgelt väita, et rühmatööd tehakse, ja kohati isegi väga aktiivselt. Sotsiaaltöötajad võiksid ehk julgemalt kasutada rühmatööd klientidega töötamisel, mitte ainult omavahel suheldes, ning rohkem peaks usaldama oma väljaõpet ja erialaseid teadmisi (professionaalsus on midagi enam, kui erialased teadmised). Lõpetan ühe üliõpilase sõnadega: "Esimene kord on alati raske, aga kui seda esimest korda ei tulegi, kui sa ei anna endale võimalust proovida, siis sa ei saa ka kunagi teada, et sulle meeldib teha sotsiaaltööd rühmadega. Ma arvan, et pean julgem olema ja iseennast usaldama ning loomulikult küsima abi ja toetust, kui jänni jään."

Kasutatud kirjandus

Gambrill, E. (1997) *Social Work Practice. A Critical Thinker's Guide.* Oxford University Press. Oxford.

Corey, G. (1995) *Theory and Practice of Group Counseling.* Brooks/ Cole Publishing Company.

Daniel, J (1995) Üldteadmisi gruppidest. Kogumikus: Sotsiaaltöö teooria ja praktika. ESKL Tartu.

Heap, K. (1978) *Gruppoteori for sosialarbeidere.* Universitetsforlaget. Oslo.

Kiik, R. (2005) Sotsiaaltöö rühmadega ja rühmatöö. Ajakiri Sotsiaaltöö. Nr. 1/2005, lk 27-30.

Sermat, V. (1995) Grupp abistamisvahendina. Kogumikus: Sotsiaaltöö teooria ja praktika. ESKL Tartu

Wilson, G.L. (1996) *Groups in Context* 4th ed. McGraw-Hill, New York

Sermat, V. (1994) Väikesed grupid ühiskonnas. Akadeemia nr 7.

Shulman, L. (1984) *The Skills Of Helping Individuals and Groups* 4th ed. FE Peacock Publishers

Zastrow, Ch. (2001) *Social work with Groups.* Brooks/Cole.

Sotsiaalteenuste standardid Tallinnas

Tallinna linna eelarvest finantseeritavate hoolekandeteenuste alusstandarditega sätestatakse üldised nõuded linnaelanike heaolu tagamisele ja linnavalitsusele seadusega pandud ülesannete täitmisele. Sotsiaalteenustele ühtsete nõuete kehtestamise vajadus tulenes suuresti sellest, et sotsiaalteenuste kvaliteet erineb linnaositi, eriti mis puudutab teenuste kättesaadavust ja personaliga kindlustatust. Tallinn on tervik ja linna abivajajatele tuleb tagada ühesugused võimalused.

Kersti Põldemaa

*Avahoolduse Arenduskeskuse
direktor*

Linna poolt osutatavate sotsiaalteenuste üldise ja ühetaolise alusstandardi väljatöötamise nõue sõnastati ka Tallinna hoolekande arengukavas aastateks 2001–2005 kui Tallinnas osutatavate hoolekandeteenuste kvaliteedi edendamise ja tagamise üks võtmetegevusi.

Sotsiaalministeerium kehtestas juba 15.01.2001 teenuste standardid psüühikahäiretega inimestele ja 4.08.2003 nõuded laste hooldamisele hoolekandeesutuses. Pidasime vajalikuks koostada nõuded ka ülejäänud teenustele.

2004. aasta jooksul juhtis Avahoolduse Arenduskeskus alusstandardite väljatöötamist, millesse olid kaasatud paljud Tallinna sotsiaaltöö praktikud.

Teenuste osutamise lähtealuseks Tallinnas on inimkeskne lähenemine. Linnakodanike heaolu tagamisel kasutatakse kolme omavahel integreeritud meetodit: piirkondlikku sotsiaalnõustamist, sotsiaalteenuste osutamist ja sotsiaaltoetuste jagamist.

Sotsiaalteenuste sihtrühmad

Seaduse järgi peab Tallinn osutama sotsiaabi kõigile linna territooriumil viibivatele abivajajatele. Sotsiaalteenuseid osutatakse aga ainult Tallinna elanike registrisse kantud isikutele.

Põhiosa Tallinna sotsiaalteenustest on orienteeritud järgmistele sihtrühmadele:

- eakad
- toimetulekuprobleemidega lastega pered

- hooletusse jäetud lapsed
- lastekodust elluastujad
- puudega inimesed
- resotsialiseeritavad täiskasvanud.

Peab arvestama, et kuna inimeste vajadused ja sotsiaalne keskkond pidevalt muutub, ei saa teenuste süsteem ja teenustele sätestatud nõuded olla kunagi lõplikud. Need peavad vastama hetke vajadustele ja võimalustele ning olema siiski samal ajal ka tulevikku vaatavad. Seega on sotsiaalteenuste süsteemi vaja regulaarselt üle vaadata ja vajadusel korrastada.

Nõuete kehtestamise põhimõtted

Ühtsete nõuete kehtestamisel on otstarbekas alustada nendest tegevustest, mille suhtes on olukord enam-vähem selge.

Alusstandardite kirjeldamisel lähtuti sellest, mis on inimeste teenindamise mõttes kõige parem ja otstarbekam. Leiti, et ei maksa kramplikult kinni hoida teenuste praegusest korraldusest ja rahastamise skeemidest. Töörühm jõudis järeldusele, et sotsiaalteenuste defineerimisel on otstarbekas teetuda järgmistele põhimõtetele:

□ Mitte killustada teenuseid algelementideks, vaid määratleda neid võimalikult teraviklikult. *Nt tolmu pühkimine ja vaiba klopimine ei ole omaette teenused, vaid moodustavad osa eluaseme koristamisest, mis kuulub koduabi teenuse hulka.*

□ Mitte käsitleda teenustena niisuguseid tegevusi, mis oma olemuselt kuuluvad pigem erialase väljaõppe ja kompetentsi valdkonda. *Nt mähkmete vahetamine on õppinud põetaja tööoskus, mitte omaette teenus.*

□ Teenuste aluselementidena kasutada neid tegevusi, mis on ajas võimalikult stabiilsed ja mille järgi valitseb püsiv vajadus. *Nt ööpäevase hooldamise puhul on otstarbekam võtta lepingu sõlmimise aluseks eluasemeteenus, millele vajadusel saab lisada toetavad teenused – koduabi, põetus vms.*

□ Mitte hakata välja mõtlema uusi kunstlikke teenuseid, vaid siduda teatud funktsioonide täitmine juba olemasolevate ja toimivate teenustesüsteemiga. *Nt ei ole vaja luua eraldi koduabi teenust puuetega inimestele või lastega peredele kui juba toimib üldine koduabi teenus.*

□ Mitte seada teenuste osutamist omaette eesmärgiks, sest mõne funktsiooni täitmiseks on sobilikum asutusepõhine mudel. *Nt varjupaiga teenuse puhul.*

Teenusepõhised ja asutusepõhised tegevused

Projekti käigus töötati välja Tallinna linna hoolekandeteenuste loend ja nõuded teenustele.

Teenused jagati kahte suurde rühma:

■ teenusepõhised tegevused

■ asutusepõhised tegevused.

Teenusepõhiselt reguleeritakse selliseid sotsiaalteenuseid nagu koduabi, isikuabi, eluase hoolekandeaasutus või üksuses, toetatud elamine, ööpäevane hooldamine, toetatud töötamine.

Asutusepõhiselt reguleeritud teenused on: varjupaik, sotsiaalkeskus, spetsialiseerunud keskused või üksused.

Teenust osutav asutus peab vastama nõuetele

Sõltumata asutuse omandivormist ja sellest, kas asutus teenindab teenusepõhiselt või asutusepõhiselt, peab ta vastama üldistele nõudmistele:

1) Teenuse osutaja peab olema kantud riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuste riiklikku registrisse, mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse või äriregistrisse.

2) Sotsiaalteenuste osutamine peab toimuma põhikirja või põhimääruse järgi.

3) Teenuse osutajal peab olema omaniku või

kõrgemal seisva organi poolt kinnitatud arengukava.

4) Teenuse osutajal peavad olema asutusesiseselt kinnitatud:

- teenuste kvaliteedi tagamise ja edendamise süsteem
- personali- ja koolituspoliitika alused
- kaebuste esitamise ja lahendamise kord
- siseauditi süsteem.

5) Teenuse osutajal peab olema asutusesiseselt kinnitatud töökord, milles on kirjas:

- klientidega töötavate isikute tööülesanded, nende jaotus ja vastutus
- erialaste otsustuste kujundamise ja nende langetamise mehhanism
- rehabilitatsiooni- või hooldusplaanide täitmine
- koostöösuhted teeninduspiirkonna hoolekandesüsteemiga
- täiendavate spetsialistide klienditöösse kaasamise kord
- töötajate tööjuhendamine
- isikuandmeid sisaldavate dokumentide vastuvõtmise, väljaandmise ja säilitamise reeglid.

6) Iga kliendi jaoks, kellele osutatakse teenust teenusepõhiselt, peab olema avatud seda tegevust kirjeldav isiklik toimik.

Isikuandmeid sisaldavate toimikutega töötamisel tuleb lähtuda andmekogude seadusest ja isikuandmete kaitse seadusest.

Kliendi isiklik toimik peab sisaldama järgmisi dokumente:

- rehabilitatsiooni- või hooldusplaan
- selle plaani täitmise regulaarne arvestus
- täiendavalt peavad toimikus olema kliendiga seotud erakorralised juhtumikirjedused ning kliendi kaebused osutatava teenuse suhtes ja nende lahendamine.

Peab arvestama reaalse elu ja sotsiaaltöö praktika suhteliselt sõltumatut arengut, mistõttu teenuste ühtsesse süsteemi viimine võib mõnikord osutada küllalt komplitseerituks, sest tegevused võivad olla keerulised, koosneda erinevatest algelementidest jms. Üksikute teenuste sobitamine üldisse süsteemi võib nõuda süvendatud käsitlemist.

Täiendkoolitus võlanõustamisest

Avahoolduse Arenduskeskus koostöös EASÜ ja Tallinna Pedagoogilise Seminaariga viis 2004. aastal läbi Eesti esimese teravikliku koolituse uue sotsiaalteenuse – võlanõustamise alal. Koolituse läbinud spetsialistide hinnangul on teenuse vajajaid palju, kuid võlanõustamise spetsialiste ei ole piisavalt ette valmistatud.

Korraldame järjekordse võlanõustajate 160-tunnise pädevuskoolituse (sh 104 tundi auditoorset tööd ja 56 tundi iseseisvat juhendatud tööd), mis on mõeldud sotsiaaltöötajatele, kriminaalhooldajatele, ohvriabi töötajatele, juhtumikorraldajatele jt huvilistele. Koolitajateks on jurist, kohtutäitur, kogemustega võlanõustaja Saksamaalt jt selle ala spetsialistid. Programmi täitnud kursuslane saab Tallinna Pedagoogilise Seminari tunnistuse.

Koolituse eesmärk: rahalistesse raskustesse sattunud isikute või perede abistamise tõhustamine võlanõustamise täiendkoolituse läbinud töötajate efektiivsema töö kaudu.

Koolituse aeg ja koht: mai–oktoober 2005;
Tallinna Pedagoogiline Seminar, Räägu 49

Koolituse teemad:

- Sissejuhatus valdkonda
- Võlaõigusseadus, täitemenetlus
- Võlanõustamise meetodika
- Võlausaldajad, läbirääkimisstrateegiad võlanõustamises
- Võlgnike kohustused, õigused ja kaitse kohtumenetluse ja vara arestimise käigus
- Valikkursused

Koolituse maksumus: 6000 kr
Palume registreerida aadressil
AvahoolduseArenduskeskus@tallinnlv.ee
märgusõnaga **võlanõustamine**. Lisainfo telefonidel **645 7922 ja 645 7920**

TARTU ÜLIKOOL
UNIVERSITY OF TARTU

Kursus “Lapse ja perekonna hindamine”

8.-10. augustil 2005 Tartus

Korraldab TÜ Suveülikool, läbi viib Marju Selg, MSW

Lapse ja perekonna sotsiaalse hindamise vajadus tekib kõigil neil, kel oma töös tuleb tegelda raskustesse sattunud laste ja perekondadega. Igale abistamis- või sekkumisotsusele eelneb olukorra hindamine. Enamasti ei järgi hindamine mingit skeemi või juhendit, vaid toimub praktilistele kogemustele toetudes ehk “kõhutunde järgi”. Kuigi intuiitiivne hindamine juhib meid valdavalt õigete otsuste suunas, on ka väljatöötatud põhimõtete järgimisel oma eeliseid. Kursusel käsitleme lapse ja pere hindamise teoreetilisi aluseid ning häid hindamistavasid: lapse kuuldavõtmise, koostöö pere liikmete, lähivõrgustiku ja spetsialistide võrgustiku liikmetega, klientide julgustamine ja jõustamine, hindamise eetika. Põhirõhk on hindamise praktilisel korraldusel.

Lisainfo:

Karmel.Saveljev@ut.ee,

tel 737 5935 või

www.ut.ee/av/taiendkoolitus/suvi

Perede tugiisiku teenus Pärnus – omavalitsuse ja mittetulundusühingu hea koostöökogemus

Vestlusringist võtsid osa Pärnu Perekeskuse juhataja, Pärnu Lastekaitse Ühingu (edaspidi PLKÜ) tugiisikuteenuse käivitaja **Irene Peterson**, Pärnu Linnavalitsuse lastekaitse peaspetsialist **Tõnu Poopuu**, Lastekaitse Liidu peretöö projektijuht **Marika Ratnik** ja PLKÜ projektijuht **Ele Linder**.

Millest algas tugiisikuteenuse pakkumine lastega peredele Pärnu linnas?

Tõnu: Juba 1999. a saadi projektidest raha ja koolitati inimesi, kes soovisid tugiisikuteena töötada. Kui raha lõppes, siis tegevus soikus. 2001. aastal, kui kohalik võim vahetus, hakati linnas rääkima sotsiaalteenuste väljatöötamisest ja nende administreerimisest. Tol ajal oli see teema Eestis väga aktuaalne. Hakkasime arutama, milliseid sotsiaalteenuseid linnas üldse vaja on ja kuidas nii uusi kui olemasolevaid teenuseid administreerida. Linna eelarvesse lülitati mitu uut teenust. Põhiliselt oli tegemist tugiisikuteenustega, sealhulgas tugiisikuteenus lastega peredele. Teenuse pakkumisse sooviti haarata mittetulundusühendused. Teenuse pakkumiseks korraldatud avalikus konkurssis osales kolm organisatsiooni, millistest edukaimaks tunnustati Pärnu LKÜ.

Irene: Konkurss kuulutati välja 2001. a veebruaris ja sama kuu lõpus selgus, et oleme konkursi võitnud. Veebruarist juunini käis ettevalmistustöö, esimene tugiisikuleping sõlmiti 1. juunil.

Marika: Mis olid need põhjused, miks partneriks valiti kohalik lastekaitse ühing?

Tõnu: Koostöö ühinguks oli juba enne olemas. Neid inimesi tunti ja peeti usaldusväärseks. Tahes-tahmata on väga olulisel kohal isiklikud kokkupuuted. Üheks põhjuseks, mis seal salata, oli ka majanduslik toimetulek – meie jaoks on usaldusväärne organisatsioon see, mis suudab ärilises mõttes toime tulla.

Irene: Ka pakkumises oli kirjas, et tuleb näidata ära kõik pooleteise aasta jooksul läbi viidud projektid ja nende rahastajad ja

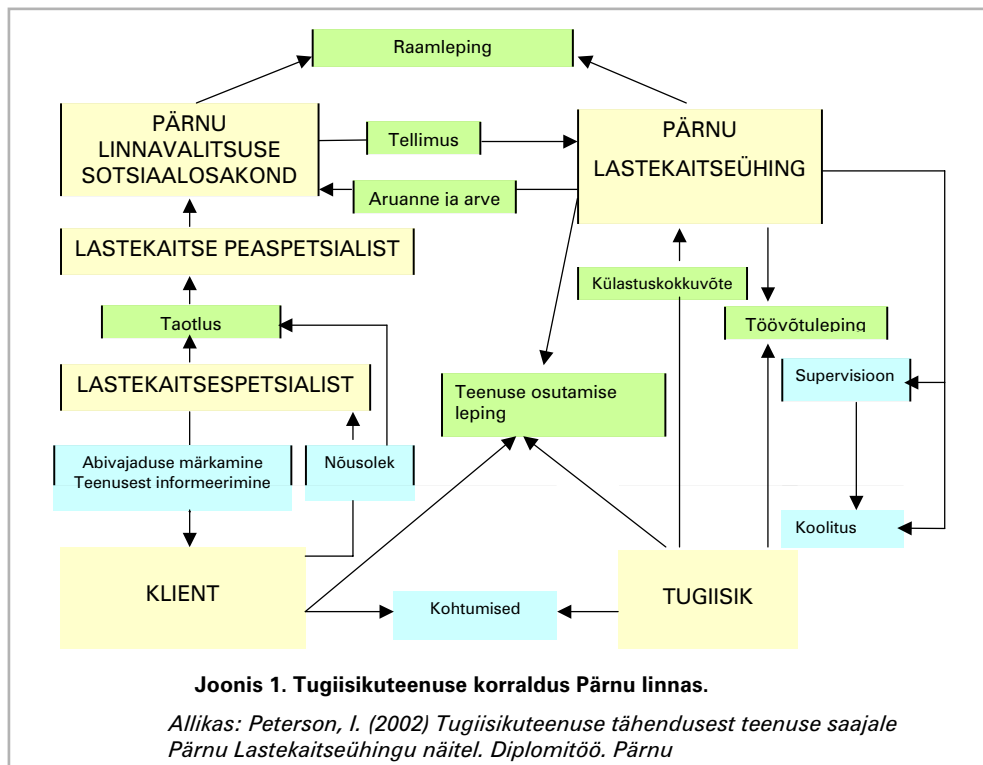
see, et maksuameti ees ei ole võlga. Pärnis pikk rodu dokumente, mis tõendasid, et ühing on usaldusväärne.

Tõnu: Üks oluline kriteerium on ka teenuse hind. See ei tohi olla ülepaistsutatud. Samas peab juba pakkumise käigus ette nägema kõik võimalikud kulutused. Esimesel aastal tahtsime saada ka teenuse kirjeldust, täna on see nõue soovituslik.

Marika: Kes peaks algatama koostööd, kas mittetulundusühing või omavalitsus?

Irene: MTÜ-l on küllalt raske omavalitsuselt toetust saada, kui lihtsalt tulla ja rääkida, mida tahetakse teha. Ootasime ära, kuni omavalitsus astus esimese sammu. Tuleb ka arvestada, et omavalitsus peab oma eelarvet koostama aasta või pool ette. Uue teenuse vajalikkuse tõestamine nõuab pikka selgitustööd. Teine asi on siis, kui suurem osa rahast tuleb mingist projektist. Niisugusel juhul võib-olla läheb toetuse taotlemine kohe õnneks.

Tõnu: Pärnu kogemus tõendab, et koostöösuhete võib tekkida nii mittetulundusühingu kui omavalitsuse algatusel. Meil on ka selliseid organisatsioone, kes on aastaid osutanud mõnda linnale vajalikku teenust. Näiteks laste päevakeskuse teenus, mida lisaks linna hallatavale asutusele osutab ka üks MTÜ. Alguses koostöösuhet ei olnud, MTÜ leidis ise lapsed ja tegutses omal äranägemisel. Ainuke võimalus oligi õlg alla panna ja hakata selle kaudu suhtlema. Täna ei ole see teenus küll 100% omavalitsuse finantseeritav, kuid on olemas teenusleping ja lepingulised kvaliteedi kontrollimise mehhanismid. Me teame, kes on nende kliendid, teame nende tausta, seda,

kes on töötajad ja mida nad teevad. Suhete puudumine MTÜ-dega kujutab endast päris suurt riski: meil on olnud juhuseid, kus suvalised MTÜd tahavad hakata mingit teenust osutama ja pärast selgub, et tegemist on kriminaalse minevikuga tegelastega. Meil on ka selliseid lepinguid, kus linn otsustab rahalist kohustust endale ei võta, aga võtab endale muid kohustusi – näiteks oskusteabe jagamine, nõustamine, toetamine projektide läbiviimisel.

Kuidas on koostöö aastate jooksul sujunud?

Tõnu: Mul ei ole küll põhjust olnud pahane olla. PLKÜ-s on olnud inimesed, kellega oleme saanud suhelda ja kellega meil on sellest tööst ühesugune arusaam. Kui on ka probleeme tekkinud, on neid alati olnud võimalik lahendada.

Irene: Erimeelsused tuleb selgeks vaielda, muidu jääb okas hinge. Meie koostöö on olnud selline, et oleme saanud omavahel asju arutada.

Ele: Tuleme kokku, räägime asjad läbi ja need lähevad töösse. Alles üleeile arutasime ühe tugiisiku probleemi. Infovahetus on väga oluline. Minu arust see meil täiesti toimib.

Tõnu: Võrgustikutööl on omad kindlad printsiibid, millest tuleb kinni pidada. Üks neist on see, et osapooled on võrdsed – igahel on oma vastutus, õigused, pädevus. Teine reegel on, et üks asjaosalistest peab olema koordineerija, kes liidab kokku võrgustiku osapooled. Selleks peavad osapooled üksteist usaldama, tegema koostööd, mitte omavahel võistleva. Eesmärk on koos lahendada kindlat probleemi.

Irene: Kui tugiisikut vajab tavaline pere, siis sujub kõik iseenesest. Ühel aastal tekkis probleem ühe liikumispuudega noormehe puhul selles, kas meie tugiisikud saavad teda aidata. Ja nüüd on ühe suurte toimetuleku-probleemidega inimese puhul see küsimus uuesti üles kerkinud. Oleme mõelnud, et tulevikus võiksime hakata pakkuma tugiisikuteenust ka koolis käivatele puudega lastele.

Tõnu: Väga oluline on koostöö alguses käima saada, pärast on võimalik seda laiendada. Kui teenuse administreerimine ja juuridiline pool on paigas, siis on võimalik seda kesta vastavalt sisule natuke muuta.

Kuidas toimub perede valik? Mis juhtudel tugisikuteenust vajatakse?

Tõnu: Vajadust tugisikuteenuse järele teab kõige paremini kohalik lastekaitsetöötaja, kes peret tunneb. Tema täidab formulari, mina edastan selle lastekaitseühingule.

Ele: Tugisikuga sõlmitakse töövõtuleping ja toetatava perega tugisikuteenuse osutamise leping. Seal on kirjas need tegevused ja probleemid, millega tugisik tegelema hakkab.

Irene: Juhtumeid, kus tugisikut vajatakse, on igasuguseid, aga põhiliselt tuleb aidata inimesi, kes otsivad endale tööd ja uut elukohta. Selleks, et toetatav isik hakkaks iseseisvalt toime tulema, on tal vaja praegusest keskkonnast välja saada.

Tõnu: Eks ta ole rohkem ikka elamise õpetus. Oleme toonitanud, et tugisikuteenus ei ole inimese eest kõige äratagemine. Näiteks kui peres valitseb olukord, kus laps ei saa õppida, kodu on räämas ja segamini, siis tugisiku ülesanne ei ole koristada, vaid püüda sellele perele selgeks teha, et neil endil tuleb olmet muuta ja õpetada, kuidas seda teha.

Irene: Tugisik töötab eeskätt lapsevanemaga ja eesmärk on selles, et vanema toimetuleku paranemisega paraneb ka lapse toimetulek.

Miks võiks omavalitsustele soovitada tugisiku teenust? Mida see teenus on peredele andnud?

Tõnu: Tugisiku kaudu jõuab lastekaitsetöötaja kergemini pereni. Lastekaitsetöötaja ei saa iga kord olla leebe ja sõbralik õlalepatsutaja, ta peab mõnikord ka väga raskeid otsuseid vastu võtma. Tugisik aga peaks olema eelkõige abistaja, täitma n.ö puhvri osa – aitama nii lastekaitsetöötajat kui klienti.

Irene: Kui küsitlesime kliente, ütlesid väga paljud, et tugisikust oli abi. Isegi see inimene, kes alguses pidas oluliseks üksnes

raha, tunnistas intervjuus, et tugisik suutis talle sisendada, et ta ei ole oma muredega ükski. Rõhutati just hingelist tuge. Mõni klient nägi tugisikus ka kontrollijat. Kui perel oli probleeme kodu puhtusega, siis vähemalt enne tugisiku külastust tehti oma elamine korda.

Marika: Miks on ühingu jaoks oluline tugisikuteenuse osutamine?

Ele: Esiteks on PLKÜ selle teenuse kaudu väga hästi kursis sellega, mis probleemid inimestel on. On olemas vahetu kontakt peredega. Teiseks koostöövõrgustik, mida on väga hea kasutada ka muude projektide ja ideede teostamiseks. Ja kolmandaks – me saame seda tööd teha ja me saame selle tarvis ka raha.

Irene: Kui teisteks tegevusteks oleme saanud raha projektide kaudu, siis tugisikuteenus on ikkagi konkreetse teenuse müük. Ühingu majanduslikku toimetulekut see kuigivõrd ei paranda, küll aga on supervisioon ja tugisikute kooskäimised pakkunud toetust tugisikutele endile.

Kuidas tagate teenuse kvaliteedi ja millest lähtudes hindate töö tulemusi?

Irene: Kõik meie tugisikud on läbinud koolituse, millest Tõnu rääkis. Lisaks sellele on neil kas sotsiaaltöötaja, pedagoogi või psühholoogi haridus. See tagab kvaliteedi. Samuti supervisioon. Raamlepingus on ka punkt, et ühingu peab tagama tugisikutele vähemalt kord aastas koolituse.

Tõnu: Oleme hankedokumentides kvaliteedi kriteeriumid sõnastanud. Üks asi on see, et me nõuame aruandeid. Juba konkursi käigus pöörasime tähelepanu sellele, mis haridus on tugisikutel ja nende koordinaatoril. Teine kvaliteedi tunnus on see, et lastekaitsetöötajatelt ei ole kuulda olnud, et oleks esinenud suuri sisulisi probleeme tugisikute ja perede vahel. Info liigub ja siamaani ei ole kaebusi olnud.

Irene: Igal konkreetset juhul lepitakse kõigepealt kokku eesmärkides. Kui eesmärgiks on kliendile passi muretsemine, siis on tulemust väga lihtne hinnata: kui pass käes, on eesmärk saavutatud. Kui aga eesmärgiks on üldise toimetulekuvõime tugev-

damine, kuidas siis määrata taset, milline oli toimetulekvõime alguses ja kui palju on see tõusnud? Kui olin oma diplomitöö sellel teemal lõpetanud, siis sain aru, et mida lihtsamad ja selgesõnalisemad on eesmärgid, seda kergem on tulemusi mõõta.

Tõnu: Kui tugisikuteenust käivitasime, küsisid lastekaitsetöötajad, mille järgi nad saaksid tulemust hinnata. Mõeldakse, et kui tegemist on inimsuhetega, siis on hindamine väga hägune. Tegelikult on võimalik kindlaks määrata väga konkreetsed kriteeriumid: näiteks seesama passi saamine jne. Kui asjasse süveneda, siis leiab kriteeriume küll ja küll. Pärast selles selgusele jõudmist kadus probleem tegelikult ära.

Irene: Peredega suhtlemisest peab alati jääma mingi jälg, kas dokument või märgpeaberil. Kodudes käivad tugisikud koostavad külastuskokkuvõtteid: mis olid külastuse eesmärgid, kas need saavutati, mis on olnud takistuseks, mis ülesanded tuleb lahendada järgmisel korral. Need on väga lihtsad asjad – näiteks järgmine kord, kui ma tulen, peab emal olema aken pestud. Kõik külastuskokkuvõtted säilitatakse. Muidu võib pärast tekkida küsimus sellest, et sa külastasid peret kolm kuud, aga mida sa seal tegid? Külastuskokkuvõtte on väga hea abivahend eelkõige tugisikule endale nägemaks, mis seis peres oli ja mida on tehtud, kas olukorrad hakkavad korduma. Teenuse koordinaator saab kokkuvõtete põhjal analüüsida, mida teenus kliendile andis.

Marika: Olen seda ka rääkinud meie ühingutele. Ühest küljest saan aruannete kaudu tagasisidet. Aga see on ühingule ka materjal, mida omavalitsusele tutvustada.

Marika: Tõnu, mida sina arvad, kas omavalitsuse ametnikke peaks teavitama või koolitama selles, mida avalike teenuste sisseostmine tähendab?

Tõnu: Arvan küll, sest minu kogemus veenab, et see on päris keeruline – hanketingimuste paikapanemine ja teenuse ülevõtmise protseduur. Ei tea, mida tudengitele täna õpetatakse, aga meile teenuste administreerimisest või majandamisest küll ei räägitud. Õnneks oli mul isiklike kanaleid, kust sain infot. Ei ole ju vahet, kas sa osutad

mingit tänavapuhastus- või transporditeenust, hange on hange, kriteeriumid on samad, ainult teenuse sisu on teistsugune. Omavalitsusi peaks kindlasti koolitama, sest ma kujutan ette, et enamik sotsiaaltöötajatest ei ole teenuste administreerimisega kokku puutunud. See on ka üks põhjusi, miks seda eriti ei tehta. Koolitada tuleks ka poliitiku. Isegi kui ametnik on niivõrd pädev ja edumeelne, et ta tahaks teenuseid sisse osta, on ikkagi poliitikud need, kes otsustavad.

Marika: Linnapea, maavanem. Kas neid oleks vaja koolitada?

Tõnu: Jah. Nendele võib-olla pole üksikajadesse laskuvat koolitust vaja, pigem tuleks arendada diskussiooni, mida sotsiaalteenus üldse tähendab. Millegipärast, kui sõna “sotsiaal” ette tuleb, siis kohe arvatakse, et tegemist on millegi väga delikaatsega, inimestel tuleb kohe selline “teadja pilk” silmadesse: “Oi, puuetega lapsed – see on väga õrn teema, nende lastega peab väga hästi ümber käima”. Tegelikult ei teata midagi. Üks asi, mida kardetakse, on see, et hakkab hirmsasti raha minema. Tegelikult on võimalik välja arvutada, missugused on võimalused, ja sellest lähtudes edasi toimida. Pigem on, jah, teadmatus see, miks neid asju ei tehta.

Irene: Mina olen mõelnud, kuidas leida igast vallast niisugune inimene, nagu meil on Tõnu, kes selle asja käsile võtaks. Tõnu tööd oli selle juures väga palju.

Tõnu: Siin on väike vihje niisugusele teadantundud organisatsioonile nagu Lastekaitse Liit. Kas olete mõelnud ka koolituse korraldamisele?

Marika: Poliitikute ja sotsiaaltöötajate koolitamine oleks küll üks asi, mida LL võiks teha. Üks asi oleks teenuste lepinguline delegerimine, teine – omavalitsuse laste- ja perepoliitika kujundamine.

Tooge palun näiteid, kuidas peredes on midagi muutunud tänu tugisikuteenusele.

Irene: Seoses kodu koristamisega meenus kord aastas toimuv perelaager „Argipäevad“. Laagris ongi kõige paremini näha tulemusi, mida tugisik on saavutanud. Kui ühe pere puhul oli eesmärgiks saavutada kodus kord ja puhtus, siis laagris oli nende tuba hästi korras, ei julgenud isegi

selle pere lapsi oma staapi lubada, sest seal oli kõik segamini. Isegi kui nad kodus väga ei korista, on neil olemas teadmine, milline näeb välja korras tuba. Kui esimestes laagrites töid emad salati peolauale kotiga, siis nüüd kaetakse laud hoolega, mõeldakse välja igasuguseid kaunistusi.

Tõnu: Kui nüüd rääkida näidetest... Üks naine oli oma lastega pikka aega varjupaigas ja ei paistnud, et ta seal kuhugi liiguks. Kui talle määrati tugiisik, tundus, et olukord hakkab paranema: ema sai linnalt üürikorterit, hakkas üüri maksma, lapsed said tema juurde elama asuda, laste kooliga sai asi korda. Aga kuna sellel naisel perekonna toetust ei olnud, sattus ta jälle raskustesse, kui tugiisiku külaskäigud lõppesid. Täna seis on kahjuks niisugune, et lapsed on ema käest ära võetud ja elavad eraldi. Mida siin positiivseks pidada ja mida negatiivseks? See andis meile kogemuse, et kui inimene ei suuda eluga toime tulla, siis tugiisik tema eest kõike ikka ära ei tee. Teine näide: ühele naisele, kes elas samuti varjupaigas ja kellel oli pisike laps, oli määratud vanglakaristus. Tugiisiku toel sai ta need asjad korda, mis tal oli vaja enne vanglat ära teha.

Irene: Ega see ema ise ei oleks omi asju lõpuni ajanud. Tugiisik oli ainuke, keda ta natukegi kuulas. Tugiisiku toel ta täitis oma kohustused, kandis karistuse ära ja sai oma eluga edasi minna.

Ele: Tugiisik oli see, kes tegi talle selgeks, et karistus tuleb kanda.

Irene: Aga see eelmine näide, mille Tõnu tõi – mina näen seal positiivse momendina seda, et tugiisiku periood andis kindluse – laste jaoks on parem elada mujal.

Marika: Siis on võimalik pärast vähemalt öelda, et pakuti toetavaid teenuseid, kõik variandid on läbi proovitud. Laste eraldamine oli viimane otsus. Kui toetavad teenused olemas, siis saab neid ikkagi proovida.

Irene: Üks näide tuleb veel meelde. Ühel pereemal hakkas tugiisiku määramisest nii häbi, et ta tegi 1,5 kuuga ära kõik selle, mis oli ette nähtud kolmeks kuuks. Ka see on tulemus!

Millised teenused on kättesaadavad Pärnu peredele?

Tõnu: Lastega peredel on võimalik saada

tugiisiku, päevakeskuse ja varjupaiga teenust, perekonnas hooldamist. Siis me pakume veel – küll mitte omaette teenusena – nõustamist. Toetame laste osalemist laagrites. Haridusetteenustest pakume õppenõustamist. Õpilaskodud koolide juures, skaudirühmad, seikluskasvatus, noortekeskused. Rida teenuseid puuetega lastele. Ega neid teenuseid vähe ei ole. Miinimumprogramm on kaetud, nüüd peaks mõtlema, kuidas edasi minna. Võime olla uhked sellele, kuidas linn on teenuseid arendanud, selles suhtes on Pärnu esirinnas. Teine asi on muidugi raha, mida võiks rohkem olla.

Millist toetust ootate riigilt?

Tõnu: Tundub, et riik on teel teenuste korraldamise poole. Pärnu linn on paljude teenuste osas ära teinud selle töö, mida tegelikult oleks pidanud tegema riik. Kui teenuseid välja töötasime, pidin ise välja töötama dokumente, ei olnud mingeid juhiseid, millest lähtuda. Täna oleme seisus, kus riik alles teeb neid asju ja küsib meie käest, et saada ülevaadet. Meie praktikutena näeme, et mõningad asjad, mida me oleme juba läbi teinud, ei toimi nii, nagu riik oletab. Arvan, et riik on aru saanud sellest, et oluline on nii ülevaade teenuste hulgast ehk statistika kui hinnang teenuste kvaliteedile. Teenuste osutamist reguleerivad õigusaktid peab looma riik. Ei saa nii, et iga küla teeb omamoodi. Ega ma midagi enamat riigilt ei ootagi. Ootan seda, et riik omavalitsustega arvestaks, ei suhtuks omavalitsustesse kui kohvi joovatesse ametnikesse. Tegelikult enamus kohalikke omavalitsusi püüab teha oma tööd hästi.

Irene: Meie oleme keskvoimust kaugel ja omavalitsus on see, kes meie igapäevatööd riiki esindab. Aga mida ma riigilt ootaks – paljude perede olukord on tõesti raske – lastetoetused ja pensionid on väikesed. Paljudes peredes, kus meie tugiisikud käivad, on lastetoetus ainuke sissetulekuallikas. **Ele:** Riik peaks tagama peredele iseseisva toimetuleku võimaluse. Palgad on väikesed. Tihti ei olegi inimestel tööd. Tugiisik ei peaks tegelema sellega, et perel tööd otsida.

Jutuajamise pani kirja Regina Karjakina

Eesti Kasuperede Liit – esimene tegevusaasta

Kasuperesid on Eestis olnud alati. Kuid alles 2003. aasta oktoobris tuli Pärnus kokku 150 kasuvanemat ja kasulast kõigist maakondadest ning Balti-Ameerika partnerlusprogrammi toel asutati Eesti Kasuperede Liit.

Andres Siplane, tegevjuht
www.kasupered.ee

Sündmust võiks seletada nii, et kasupereks olemine osutus selleks hetkeks nii aktuaalseks, et tekkis alus, millel ühineda ja tunnustada kasuperesid kui professionaalset rühma. Kasupere identiteedi tugevus seisneb ilmselt eelkõige selles, et tänapäeval erineb kasulapse kasvatamine oma bioloogilise lapse kasvatamisest. Kasulapse kasvatamine on siiski sotsiaalteenus ja selle teenuse osutajad tahaksid olla koheldud professionaalide, mitte klientidena. Teisalt viib kindlat erialast rühma ühendava ja esindava organisatsiooni puudumine paratamatult selleni, et seda rühma hakkab esindama ja tema eest otseid vastu võtma keegi teine. Paternalismi on aga Eesti ühiskonnas juba niigi ülearu.

Tegevussuunad

Eesti Kasuperede Liidu peamine eesmärk on aidata kasulastel saada iseseisvateks ja täisväärtuslikeks ühiskonnaliikmeteks. Selle sihi poole püüeldes arendame järgmisi tegevussuundi:

- üle-eestiline kasuperede suhtlemisvõrgustiku kujundamine
- kasuperede ja kasulaste huvide esindamine riigi ja omavalitsuse tasandil
- asjakohase info edastamine kasuperedele seadustest, üritustest jne
- kasulaste arengut toetavate projektide ja ürituste korraldamine
- Eesti kasuperede esindamine rahvusvahelisel tasandil
- perekonnas hooldamise kui sotsiaalteenuse arendamine professionaalseks ja kvaliteetseks teenuseks
- täisealiseks saanud kasulaste toetamine iseseisvasse ellu astumisel.

Esimese tegevusaasta olulisemad tulemused

Kui organisatsioon pürib mingi inimrühma esindamise poole, siis on loomulikult tähtis liikmeskonna arv. Kasupereks olemine ei ole asi, mis algab lapse hooldamist korraldava lepingu allakirjutamisega ja lõpeb selle lepingu lõpetamisega. Eesti Kasuperede Liit võtab seetõttu oma liikmeteks kõiki endisi, praegusi ja tulevase kasuperesid. Hoolimata soovist omada võimalikult suurt liikmeskonda peaks igal organisatsioonil olema soov, et selle liikmed oleksid seejuures ka aktiivsed. Me ei ole otseselt liikmete värbamiseks kampaaniat korraldanud, kuid sellele vaatamata on praeguseks meie liikmeteks 63 kasuperet. Täiesti arusaadav ja aktsepteeritav on ka see, et paljud kasupered ei tahagi ühistegevusest osa võtta ega organisatsiooni liikmeks astuda.

Samuti on iga organisatsiooni jaoks oluline jätkusuutliku tegutsemismudeli kujundamine. Kui organisatsioonil on raha ja võimalik palgata personali, siis ei ole organisatsiooni käigus hoidmine probleem. Paras väljakutse on aga korraldada organisatsiooni pikaajalist tööd siis, kui kõike tehakse vabatahtlikus korras. Eesti Kasuperede Liidul on vähemalt esimesel tegevusaastal õnnestunud ilma ühegi kroonita läbi viia mitmeid suurepäraseid üritusi alates laagritest, kodulehekülje loomisest internetis ja lõpetades mitmesuguste heategevuskampaaniatega.

Eesti ühiskonnale on vist iseloomulik, et lisaks mingi perspektiivika ja ühiskonnale vajaliku institutsiooni edendamisele tuleb samal ajal kulutada ohtrasti energiat selleks,

et võidelda lihtlase diskrimineerimisega. Pean siinkohal silmas kasulaste ja lastekodulaste erinevat kohtlemist elluastumistoetuste ja täisealiseks saanud laste hoolduskulude osas. Teine suur väljakutse liikmeskonna suurendamise kõrval on laste (nii kasulaste kui ka kasupere oma laste) kaasamine otsuste tegemisse. Kasupered ei koosne ju ainult täiskasvanutest ning oleks kummaline edendada kasuperendust või lastekaitset tervikuna ainult täiskasvanute perspektiivist lähtuvalt.

Esimesele tegevusaastale tagasi vaadates pakub suurt rõõmu teadmine, et oleme leidnud palju sõpru ja toetajaid. On tunne, et Eesti Kasuperede Liidu tulekut oodati ja et meie organisatsiooni on vaja.

Teine tegevusaasta

Ilmselt kujuneb teine tegevusaasta paljuski stabiliseerumise aastaks. Tasapisi saab selgeks, kas meil on motivatsiooni vabatahtlikus korras oma tegevust jätkata või mitte. Loodetavasti ikka on.

Teise aasta plaani oleme võtnud ka organisatsiooni strateegia väljatöötamise. Ning see on just selline tegevus, millesse tahaks kaasata võimalikult palju kasuperesid ja kasulapsi. Kui see kaasamine peaks kas või osa-

Kevadist koolivaheaega sisustas suusamatk Põhja-Lapimaale. Iglu ehitamine.

liseltki õnnestuma, siis on küllaga põhjust rahuloluks.

Püüame korraldada organisatsiooni töö nii, et ükski liige ei tunneks end üksnes passiivse tarbijana ega ka ainsa aktivistina.

Kasuperede koolitus PRIDE programmi alusel

tänastele ja homsetele kasuperedele

Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele peavad alates 01.01.2007 kõik lapse perekonnas hooldajad olema läbinud kasuperede koolituse või olema koolitusele registreerunud.

Sellest aastast korraldab kasuperede koolitust Tervise Arengu Instituudi koolituse ja teabekeskus. Koolitus koosneb üheksast õppepäevast ja supervisioonist.

Koolituse ülesandeks on pakkuda kasuvanematele esmaseid juhtnööre, kuidas toime tulla kasulapse kasvatamisega ja kuidas luua talle turvaline, arengut toetav asenduskodu.

Koolitus toimub osalejate kodumaakonnas. Ka kellaaegade ja kuupäevade suhtes püütakse arvestada osalejate soovidega nii palju kui võimalik – tavaliselt kooskõlastatakse edasise koolituse kuupäevad ja aeg rühma esimesel kokusaamisel.

Koolitus on osalejatele tasuta. Koolitusele saamiseks peab olema kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja või lastekaitsetööd tegeva sotsiaaltöötaja soovitus.

Koolitusele palun registreerida meili teel riina.poder@tai.ee või telefonil: **659 3929** (Riina Pöder) Kõik küsimused ja ettepanekud on teretulnud!

Kogumik „Sotsiaalsektor arvudes 2004“ (EV Sotsiaalministeerium 2005)

Kogumik „Sotsiaalsektor arvudes 2004“ sisaldab uusimaid andmeid Eesti sotsiaal-, tervise- ja töövaldkonna kohta ajavahemikul 1995–2003. Uudsenda leiab kogumikust selgitavaid tekste seadusemuudatustest ja trendidest. Lisatud on peatükid sotsiaalsest kaastusest ja sotsiaalsest võrdõiguslikkusest. Kogumikus sisalduvad andmed on kogutud sotsiaalministeeriumi ning selle ametite ja inspeksioonide poolt. Ministeeriumi tegevusest tervikliku ülevaate andmiseks on kogumikku lisatud Statistikaameti andmed rahvastiku ning vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse kohta. Samuti sisaldab kogumik mitmetest uuringutest saadud andmeid.

Kogumiku on koostanud sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika-, tööpoliitika- ning tervise info ja analüüsi osakonnad.

Kogumik on ilmunud kolmes keeles, selle elektroonilised versioonid on kättesaadavad sotsiaalministeeriumi kodulehelt:

eestikeelne: [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2004/\\$file/sotsiaalsektor_2004.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2004/$file/sotsiaalsektor_2004.pdf)

venekeelne: [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2004v/\\$file/sotsiaalsektor_2004v.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2004v/$file/sotsiaalsektor_2004v.pdf) ingliskeelne:

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/social_sector_2004/\\$file/social_sector_2004.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/social_sector_2004/$file/social_sector_2004.pdf) .

Põhja- ja Baltimaade IV RFK konverents

RAKENDATAV RFK

Hotell Tallink, Tallinn, 19.–20. mai 2005

Tervishoiu klassifitseerimise Põhjamaade keskus Uppsalas (Rootsi) ja Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium kutsuvad IV rahvusvahelisele funktsioneerimisvõimete, vaeguste ja tervise klassifikatsiooni (RFK) käsitlevale Põhja- ja Baltimaade konverentsile.

Konverentsi teemad:

- RFK põhipunktid – piloot ja rakendusprojektide lähenemine.
- WHO-FIC Maaailma Tervishoiuorganisatsiooni ja FICi kindlustusandjate grupi ettevalmistused koostööprojektiks.
- RFK-CY (väikelapsed ja noored) ja vastavad eksperimendid Rootsis.
- RFK katseprojekt Eestis: senised tulemused ja tulevikuväljavaated.
- Casemix-süsteemi katseprojekti funktsioneerimisest Põhjamaades.
- Asjatundjate hinnang olukorrale Soomes – APA (Ameerika Psühholoogide Assotsiatsioon) teatmik.
- RFK tutvustus: struktuur, osad ja koodeksid.
- Näited RFK rakendamisest teaduses.

Konverents on mõeldud taastusravi, töövõimete ja sotsiaalkindlustuse probleemidega kokku puutuvatele ametnikele, õpetajatele, spetsialistidele ja teadlastele, aga ka teistele huvilistele.

Konverentsi osalustasu on 1200 krooni, töökeeleks on inglise keel.

Osalemissoovist palume teatada kuni 9. maini k.a e-posti aadressil Piret.Simmo@sm.ee. Konverentsil käsitletavaid materjale ja teavet konverentsi kohta leiab Põhjamaade Keskuse veebilehelt aadressil <http://www.nordclass.uu.se/conference/RFK/>. Küsimustega saab pöörduda ka Piret Simmo poole telefonil 626 9192.

Lastekaitse Liidu heategevusprojekt "Märka Last"

hooldusperede ja hooldusperedes kasvavate laste toetamiseks

Lastekaitse Liit jätkab eelmisel aastal alustatud heategevusprojektiga, mille sihtgrupiks on, nagu ka möödunud aastal, hoolduspered ja hooldusperedes kasvavad lapsed. Projekti eesmärgiks on heategevuse kaudu hooldusperesid väärtustada ja esile tõsta.

2003. aasta seisuga oli Eestis 838 hooldusperet, milles kasvas 1081 last. Vanuserühmade lõikes oli hooldusperedes kõige enam lapsi vanuses 7–14 a (159 poissi ja 72 tüdrukut). 167 hooldusperes oli korraga peres hooldusel

kaks last. Kõige enam paigutati lapsi hooldusperedesse bioloogilistest peredest (288).

Hoolduspere eesmärk on anda lapsele võimalus kasvada perekonnas, pakkuda kodusoojust, tagada stabiilne ja turvaline elukeskkond ning olla abistatavale lapsele normaalse pere mudeliks. Hoolduspere satub laps, kelle puhul sotsiaal- ja või lastekaitsetöötaja peab vajalikuks tema (ajutist) eraldamist bioloogilisest perest. Ideaalis pöördub laps tagasi bioloogiliste vanemate juurde siis, kui vanemate toimetulek on paranenud niivõrd, et nad suudavad tagada lapse arenguks vajalike vajaduste rahuldamise. Tegelikuses pöördub oma perre tagasi väga vähe lapsi.

Heategevusprojekti raames kavandatud üritused

Seminar-teabepäev hooldusperedele 16. aprillil Pärnus

Koostöös Pärnu Pereabikeskusega korraldatud seminar-teabepäeva eesmärgiks oli jagada hooldusperedele teavet seadustest ja laste kasvatamisega seotud küsimustest. Seminar-teabepäev kavandati kogupere üritusena.

Avasõnad lausus rahvastikuminister Paul-Erik Rummo, Lastekaitse Liidu juhataja Alar Tamm tutvustas Lastekaitse Liidu peretöö kontseptsiooni. Ettekannetega esinesid psühholoogid Helle Niit teemal "Hoolduspere paigutatud lapse suhted ja suhtlemine bioloogilise perega" ja Malle Roomeldi teemal "Kool ja hoolduspere lapse toetajana käitumis- ja õppimisprobleemide ilmnemisel". Merle Tomberg sotsiaalministeeriumist tutvustas seadusmuudatusi, mis puudutavad perekonnas hooldamist. Sellest, kuidas küsida abi, rääkis Margit Pajo Viljandi Maavalitsusest. Töötubades arutleti sellistel teemadel nagu hoolduspere paigutatud lapse suhted bioloogilise perega, kool ja hoolduspere lapse toetajana käitumis- ja õppimisprobleemide ilmnemisel ja muudatused õigusaktides.

Samal ajal lustisid lapsed koos Pärnu Pereabikeskuse töötajate ja Lastekaitse Liidu vabatahtlikega veeparadiisis.

10.–24. septembril toimub sotsiaalkampaania "Mis on kasupere/hoolduspere?"

ETV vahendusel toimuva kampaaniaga teavitatakse avalikkust vanemliku hoolitsuseta laste perekonnas hooldamise võimalikkusest, eelistest ja positiivsest mõjust nii lapsele kui perele.

24. septembril toimub Estonia kontserdisaalne heategevuskontsert "Märka Last".

Kontsert korraldatakse koostöös Tallinna Filharmooniaga, peaesinejateks ooperiprimadonna Anneli Peebo ja Tallinna Kammerorkester. Kontserdi tulu annetatakse hooldusperedes kasvavatele lastele spordirõivaste ja spordivahendite muretsemiseks.

Marika Ratnik, Lastekaitse Liidu projektijuht

TPÜ sotsiaaltöö osakonnas kaitstud magistritööd

(vt algust Sotsiaaltöös nr1/2005 lk 46-48)

2003

Nimi	Pealkiri	Juhendaja
Erika Kaskla	Perekonna mõjust alaealiste kujunemisel õigusrikkujaks Tallinna Lõuna Politseiosakonna näitel	Anne Tiko
Ülly Enn	Lähteptsioone erinoorsootöölaseks koolituseks Eestis. Rahvusvahelise koolitusprojekti "Tõrjutusest jõustamiseni – efektiivseid meetodeid töös erivajadustega noortega" kogemuse näitel	Anu Leppiman
Marge Raja	Koolieiramise riskitegurid ja võrgustikutöö Harjumaa põhikoolide näitel	Mare Leino
Raivo Raave	Soolisus postmodernses ühiskonnas	Margo Kikas
Andrus Toompuu	Kodutute rehabilitatsioonikeskuse loomine	Margo Kikas
Anne Ehasalu	Kogukonnamudel Eesti õenduses ja selle rakendamise võimalused	Taimi Tulva
Eha Alla-Napritson	Poiste delinkventse käitumise kujunemist mõjutavad perekondlikud tegurid	Anne Tiko
Kristiina Salong	Sotsiaaltöötaja lastehaiglas: madala sünnikaaluga enneaegse lapse ema psühhosotsiaalse toimetuleku toetamise võimalusi	Indira Viiralt
Merle Helbe	Vabatahtlike rakendamise võimalustest avaliku sektori sotsiaalvaldkonnas tegutsevate organisatsioonide lisaressursina	Tiia Tamm
Helbe Jaanimägi	Eesti alaealiste komisjonid: tegevuse analüüs ja perspektiivid	Taimi Tulva
Alar Tamm	Lastega perede toimetulek: probleemid ja toetamise võimalused	Taimi Tulva
Evi Männik	Eelkutsõpe kui sotsiaalsete probleemide leevendaja (Orissaare Gümnaasiumi näitel)	Mare Leino
Aime Kuningas	Sotsiaaltöö võimalused lastekodulapse elluastumise toetamisel Ida-Virumaal	Anne Tiko
Elmo Medar	Gerontoloogiline sotsiaaltöö: teoreetilis-praktilisi käsitlusi	Taimi Tulva
Ene Tomberg	Eesti laste väärkohtlemise kogemusest ja nende abistamise võimalikkusest*	konsultant Taimi Tulva
Helbe Põdder	9. ja 12. klasside õpilaste tulevikuga seotud hirmud ja mured Märjamaa Gümnaasiumi näitel	Anne Tiko
Gennadi Vihman	Tallinna eakate päevakeskused: arenguvõimalused ja -suunad	Taimi Tulva
Birgit Villa	Alaealiste prostitutsioon Eestis: põhjused ja ennetamine	Anu Leppiman
Aina Parve	Vastsündinu alakaaluiseuse probleeme Harjumaa näitel	Ene Lausvee
Lauri Leppik	Eesti pensionisüsteemi transformatsioon*	konsultant Taimi Tulva
Mall Tamm	Loovtegevuse rakendusvõimalusi sotsiaaltöös	Reet Valgmaa
Eve Võrk	Dementsete eakate omastehooldus: hoolekandeteenuste väljaarendamise võimalusi	Tiia Tamm
Kaja Adra	Autismiga inimeste pere: rahulolu ja toimetulek	Indira Viiralt
2004		
Gaida Hiedel	Sotsiaaltöötaja ja kliendi suhtest eaka kliendi pilgu läbi Tartu linna näitel	Taimi Tulva
Terje Maurer	Alaealiste kriminaalhooldusaluste taustast ja korduvkuritegevuse ennetamise võimalustest	Anu Leppiman
Inga Glaase	Naiste kehaline aktiivsus ja seda mõjutavad tegurid Tallinna ja Harjumaa näitel	Anne Tiko
Maiu Kauber	Tallinna eakate toimetulek ja hinnang teenuste vajadusele*	konsultant Aino Kiis
Tiit Kõrvits	Eesti lastekaitse arenguhooni aastatel 1940-1990	Taimi Tulva
Kerttu Nykopensius	Laste väärkohtlemisest tulenevad käitumuslikud probleemid lastekodulastes kuue Ida-Virumaa lastekodu näitel	Anu Leppiman
Anneli Liister	Kaadriksaitseväelaste sotsiaalne kaitse Eesti kaitseväes lennubaasi näitel	Margo Kikas
Tiiu Tamm	Uimastite kasutamine Võrumaa õpilaste hulgas 1998-2003	Ene Lausvee

*kaitsnud eksternina

РЕЗЮМЕ

Услуга реабилитации для детей с проблемами поведения. Стр. 6-13

С 1 марта 2005 комиссии по делам несовершеннолетних могут назначать детям с поведенческими расстройствами в качестве меры воздействия услугу реабилитации, для оказания которой в Эстонии основаны четыре реабилитационных учреждения. Сигне Рийсало из Министерства социальных дел знакомит в своей статье с порядком оказания услуги и с её финансированием. Кристель Алтосаар из Тартуского детского опорного центра объясняет, чем была вызвана необходимость в услуге, что представляет собой процесс реабилитации, и какова в нём роль семьи и различных учреждений. Марью Сельг из Тартуского университета делится размышлениями о сути, целях, принципах и возможных направлениях развития услуги реабилитации.

Если любовь причиняет боль, ищи помощь! Стр. 20

Катри Таммеканд, Эстонский центр социальных программ

Цель проходящей весной 2005 года кампании «Если любовь причиняет боль» - информировать общественность о существовании опорных групп для жертв семейного насилия и побудить жертв насилия искать помощь. На стр. 23-24 приведены контактные данные организаций, оказывающих помощь жертвам семейного насилия в Эстонии.

Торговля людьми и последствия сексуального насилия. Стр. 25

Екатерина В. Шкуркин, Институт Св. Мартина, США

Психическая травма, которой подвергаются жертвы торговли людьми, сравнима с последствиями сексуального насилия над детьми, семейного насилия, террористического акта или проживания в зоне военных действий.

В статье даётся характеристика синдрома посттравматического стресса и его более тяжёлой формы – комплексного синдрома посттравматического стресса. Напоминается о последствиях сексуального насилия, особенно насилия, пережитого в детском возрасте. Также анализируются такие реакции на продолжительное насилие как наученная беспомощность и травматическая привязанность, которая тесно связана со стокгольмским синдромом.

Оценивание потребностей клиента в социальной работе. Стр. 34

Дагмар Нарусон, докторант социальной работы

С 1 апреля оцениванием потребности человека с ограниченными возможностями в услуге попечителя или других социальных услугах занимается местное самоуправление. Оценивание является одной из важнейших процедур в социальной работе, от которой зависит эффективность вмешательства. Социальный работник должен уметь найти индивидуальный подход к клиенту в условиях ограниченных ресурсов; выбрать подходящий метод оценивания; наряду с проблемами, определять ресурсы клиента. Оценивание необходимо тщательно спланировать, чтобы наиболее экономно и целесообразно собрать информацию от клиента, его семьи и членов сети поддержки.

О социальном попечительстве глазами руководителей местного самоуправления. Стр.40

Индрид Данилов, Городская управа Хаапсалу

Исследование, проведённое в Ляэнеском уезде, показало, что главы самоуправлений считают заботу о социальном благосостоянии своих жителей одной из важнейших задач самоуправления. Тем не менее, они не вполне информированы об обязанностях самоуправления, касающихся оказания социальных услуг, и поэтому не предъявляют достаточных требований к образованию социальных работников и не считают нужным увеличивать количество специалистов.

Социальная работа с группами и групповая работа 4. Стр. 44

Рийна Кийк, Тартуский университет

Заключительная статья из серии, посвящённой методу «социальная работа с группами», знакомит с наиболее распространёнными в практике социальной работы Эстонии видами групп. Автор также размышляет о роли социальных работников в использовании метода групповой работы и наличии у них необходимой для этого квалификации.

Rehabilitation services for children with behavioural problems

Signe Riisalo, *Ministry of Social Affairs*

Kristel Altosaar, *Tartu Child Support Center*

The number of juvenile offences dealt with by the local government or county government juvenile committees is on a steady increase: in 2001 the committees discussed 1785 cases, in 2004 there were over 5000 discussions. Analysis shows that existing sanctions were not effective when it came to young people with serious behavioural problems. From the beginning of this year, the **juvenile committees** can place young people in rehabilitation services to prevent these problems from growing worse and young people from being sent to special schools. Four rehabilitation institutions with multiprofessional teams have been established to provide these services. Also, the child's local child protection worker will observe the provision of services. These services include assessment of need of rehabilitation, plan of intervention, supervision of rehabilitation plan and a range of means of assistance for the child and its family, e.g. remedial education, learning social skills, family therapy, etc. How effective the services will be depends on the social network that includes the child, the parent, juvenile committee and service providers in the community.

If love hurts, don't be alone, seek help!

Katri Tammekand

Estonian Centre for Social Programs

March 8 marked the start of a new social advertising campaign "If Love Hurts". The aim of the campaign is to encourage family violence victims to seek help and to introduce the work of women's support groups to the public. The campaign is carried out by the Estonian Centre for Social Programs and mainly funded by the European Union Phare Access 2002 Program.

People usually seek help after having put up with violence for years. The statistics of the Western Police Prefecture show that women only turn to the police after having suffered 6-7 years. According to Tartu Women's Shelter the women who seek help from them have put up with violence for an average of 10 years. Violence also continues due to the attitudes in the society favouring traditional family models and the opinion that a family has to stay together no matter what.

In Estonia, the services offered to children and women put at risk because of violence or other problems include shelter services, psychological crisis counselling, medical and social counselling, and support groups.

Social welfare on local level through the eyes of local government leaders

Ingrid Danilov

Haapsalu Deputy Mayor

A research conducted in Lääne county in 2003-2004 showed that the differences in the ability of local governments to provide for the welfare of its residents is not only the result of the differences in their sociofinancial potential but there are also problems which solutions depend first and foremost on the local government itself. Interviews made with ten local government leaders showed that although they believed social welfare was one of the most important fields of local government activity, many of them are not well-informed about the responsibilities that are put on local governments by the Social Welfare Act to guarantee social welfare services to residents. Several rural municipality mayors were of the opinion that the responsibilities of social workers were limited to visiting people's homes and paying social welfare benefits. This might be one of the reasons why social work education was not valued and social workers were believed to be qualified when they had appropriate personality traits. Also the opinion was that there is no need for additional social workers, even in those rural municipalities where no social services or very few services were offered to their residents. According to local government leaders the ability of local governments to fulfil the responsibilities put on them by the Social Welfare Act depends primarily on money as well as the size of the local government.